

મહાન પારસી પૂર્વજો

'હિંદુસ્તાનમાં થઈ ગયલા કીર્તિવંત
પારસી પૂર્વજોની અંદગીનો
કથા.

(વૉલ્યુમ પહેલું).

કર્તા:-સિયાવશ-હો. ઝાબવાળા.

મુબઈ,

ચન ૧૯૨૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૧૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મેરિન પાઠશાળા પૂર્વ

વિષય સૈદ્ધાંતિક ઇતિહાસ

ફરામજી કાવરાજી બનાજી.

કાદસીયાની લડાઇ પછી ઇસ્લામીઓના જીલ્લમમાંથી છુટવા
 હિંદ દેશમાં ઉત- પારસીઓ ઇરાનથી આવી દીવ બદરે ઉતરી
 રેલા પુરાણ પાર- સભાજી ખાતે પોતાનો મુકામ નાખ્યો અને
 સી વડવાઓ. તે સર્વેને બલા અને પ્રતાપી હિંદુ રાજા જાદી-
 રાજાએ હિંદ માતૃભૂમિમાં તેમને વસવાટ કરવા
 દેવાની પરવાનગી આપી એ સૌ ખરા તવારીખી બનાવો તરીકે આજ
 સુધી પારસી શીરકામાં જળવાયેલું રહેલું છે, અને તે ઉપર હવે વધુ યુનો-
 ચેરા કરવામાં આવતી નથી, એટલે પારસીઓના અત્રે આવવા પછી
 તેમની તવારીખ ગુજરાતના પ્રદેશ કે જ્યાં તેઓમાના ધણાકે વાસો
 કર્યો હતો ત્યાંથી શરૂ થાય છે આ મહાન પારસીઓમાં જેટલાની તવા-
 રીખ નોંધાય છે તે સર્વે પારસી કીર્તીના ગોચર સ્થળ મીસાલ થઇ ગયા છે
 આગળ વધીને કહીશું તો પારસી કામને પાછી નીસ્તીમાંથી હસ્તીમાં
 લાવવા આ સંધળા માનવત પૂર્વજોએ કરી પશુ કરવામાં બકાત રાખ્યું
 ન હતું આ પારસીઓથી હિંદવાન પારસીઓની તવારીખની શરૂઆત
 થાય છે

એ પારસીઓમાં કેટલાકો ધધાધાપા, વેપાર વણજમાં, કેટલાકો લડા-
 યક કુશળતામાં અને બીજાઓ રાજ્યદારી કારોબારમાં એટલા તો
 આગળ વધેલા હતા કે તેઓ પારસીઓ ઉપરાંત ખુદ સામાન્ય હિંદી
 પ્રજાનું પણ બહુ કરી ગયા હતા. જ્યારે ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીનું રાજ્ય
 અત્રે સ્થપાયું હતું ત્યારે તેઓએ હિંદી પ્રજાની બનાવટમાં પણ ગોચર એક
 રીતનો ભાગ લેજો હતા કે જેની શાહદત આજ સુધી જુનાપુરાણ
 લેખો તેમજ અંગ્રેજી અને બીજી ભાષામાં લખાયેલી કીર્તીઓમાં જળવા-
 યતી રહેલી છે સુરત ખાતે કંપનીએ પહેલે બહેલી પોતાની કાઠી સ્થાપી

હતી એટલે ત્યાં આજ સુધી પણ ગુનીપુરાણી પારસી ઇમારતો યા પારસી હસ્તકના ખડીએરો તથા મુલ્કારીરોજ ખડકી અને હાથ ન્યા મીશન રકુલો છે તેમજ નવાખ સાહેબનું મકાન છે, અને કીલ્લો કે ન્યા આગળ હાથ કોર્ટ ભરાય છે એ વિગેરે લત્તાઓની જો તપાસ લેવામાં આવે અને ત્યાંના પુરાણા આદમીઓની ઈતકથા સાબળવામાં આવે તો કંપનીના જમાનામાં પારસીઓએ જે શુરાતનપણું, જે કીરતી અને જે નામદારી મેળવી હતી તેનો છાપ આપણા મગજપર પડ્યા વગર રહે નહિ

આજેથી કેટલાક પારસી ખાનદાનો કે જેઓએ મુખ્યમાં વસવાટ કર્યો છે તેઓની અસલ ઓલાહ અને તેઓએ બળવેલા કીર્તિવત કામો કે જેના પ્રતાપે આજ સુધી તેમના વશવેળાઓ પરવરદેગારની મહેરથી મુખ્ય ચેનમાં છે, તેઓ મોજુદ છે જ્યારે મુખ્યને ટાપુ ૧૬૬૨ માં અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યો અને આ માધીમારના ગામડામાં પહેલ વહેલી અંગ્રેજ કંપનીએ વસવાટ કર્યો ત્યારે તેમની સાથે પણ પારસીઓ ગુજરાતના જુદા જુદા ભાગોમાંથી આવ્યા હતા અને કંપનીને અનેક પ્રકારની મદદ આપી હતી આ પારસી ખાનદાનોમાં વાડીયાવાળાએ, પટેલ ખાનદાન, બનાજી વિગેરે કુટુંબોએ બહુ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો પુરાણી ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના લેખોમાં તેમની સેવાઓની જાળજા સ્તુતી કરવામાં આવી છે વળી એજ રીતે જ્યારે મુસલમાનો હિંદુઓ ઉપર ચઢાઈ કરતા ત્યારેપણ હિંદુઓ તરફથી અને જ્યારે લુટારાઓ હુલ્લ પાડતા ત્યારે ખીનપનાહવાળા લોકો તરફથી પારસીઓ અનેક વેળા લડવા ઉતરતા

દરામજી કાવસજી બનાજીના જમાના છેક ૧૭૫૦ થી શરૂ થાય છે એટલે કે તે વેળાએ ખ્રીસ્ટીજ લોકોએ હજી પ્લાસીની લડાઈ લડીને બનાજી ખાન- દાનના જમાના હિન્દુસ્તાનમાં રાજ્ય સ્થાપનાની શરૂઆતથી નહિ કરી હતી તે જમાનામાં મુખ્ય કે ન્યા આગળ દરામજીએ પોતાની નામના વધારી તેમજ પોતાની દોલત એકઠી કરી હતી તે હાલની રચનાનો સોમો ભાગ દર્જાવતુ ન હવુ પારસીઓમાં તે વખતે નામીયા પુરુષ સર જમશેદજી જીજીભાઈ હતા કે જેઓ સર નામદારો પોતાના

વટીક પામ્યા ન હતા રાજ્ય હકુમત પણ પોરચુગીઝ, સીદીલોક, અંગ્રેજ લોક, મરાઠાલોક વિગેરેમા વહેચાઇ ગઇ હતી. જે પહેલ વહેલા પારસીઓ મુબઇમા આવી વસેલા તેઓ ખુદ અંગ્રેજલોકે કરતા પણ અગાઉથી આવેલા જેઓમા ખરશીદજી પહોચાજી પાડે કે જેવજી મહેરવાનજી ફરામજી પાડે જેઓનું નામ પાડેની ધર્મશાળા સાથે સંદાનું જોડાયેલું છે, તેમના વડવા હતા તેઓનું નામ જણાય છે એજ રીતે પટેલ ખાનદાનના વડા સ્થાપક દોરાબજીના બાઈનું નામ પણ જણાય છે કે જેઓને પોર્ટુગીઝ સરકારે ફેશીઓ સાથેના રાજ્યદવારી વિગેરે ખટપટી કામમા રોકેલા હતા એમના બેટા રસતમજી પણ એ જાતનું કામ અંગ્રેજ લોકના લાભમા કરતા હતા આ રસતમજીએ જજીરાના સીદીઓ સામે મુબઇનો બચાવ કરવા અર્થે સરકારને પોતાની સેવા અર્પણ કરી હતી પાછળથી એમને મુબઇના પટેલનો ઇલકાબ મળ્યો હતો

ત્યારબાદ બનાજી ખાનદાન આપણુ ખાસ ધ્યાન રોકે છે આ બનાજી ખાન-
દાનના સ્થાપક ખાનદાનનું નામ તેના મૂળ સ્થાપક બનાજી લીમજી ઉપરથી પડ્યું છે. પહેલા બનાજી મૂળ સુરત આગળ આવેલા ભગવાદાડી ગામમા જન્મ્યા હતા સુરત-
માથી કાઠી બ્યારે ઉપડી ગઈ અને અંગ્રેજલોકોનો વસવાટ તેમજ વેપાર મુબઇ તરફ ચલાયો ત્યારે ૧૬૯૦ મા બનાજી મુબઇ ખાતે આવ્યા ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીમા એમને કંઇ વેપારી નોકરી મળી પણ પાછળથી નોકરી પસંદ પડી નહિ, કારણ કે પોતે સાહસીક અને આપબળથી વધવાની ઉમેદ રાખતા હોવાથી પાંચપચીસ રૂપરડીની નોકરી કરવી એ નહિ અને પોતાના જીવને સ્વતંત્ર વેપાર વજીબમા જીવવાનું તે જમાનામા ચીન, બરમા, સીયામ, વિગેરે મુલકો સાથે ચીજી, રેશમ, વિગેરે વસ્તુનો ધંધોકાર વેપાર ચાલતો. ગામદી વહાણોમાં આ સર્વ માલ બરાઇ આવતો અને જતો જ મહીને, બાર મહીને, વહાણો આવે ને જાય પણ લખ્ખો અને કરોડોની હોલત આ પ્રમાણે સાહસીક વેપારીના હાથમા આવતી અને તેવી રીતે શરૂઆતથી પારસીઓ પાસે હોલત બધી વધી ગઇ. બનાજી લીમજી તેઓનાઓ

ભાગ્યશાળી નર હતા. તેવણે પહેલ વહેલો બ્રહ્મદેશ સાથે પોતાનો વેપાર શરૂ કરવા અર્થે ખુદ ત્યાં વહાણ મારફતે ધણીક હાડમારી વેઠીને ગયા હતા. તે વેળાએ બ્રહ્મદેશમાં અત્રેન લોકોનો હલ્લ ધણકો હતો નહિ અને જમણી ઝલુની લોકો તેમજ તેવા રાજા રહેતા હતા. બ્રહ્મદેશનો સમાગમ અત્રેનો સાથે છેક ૧૮૨૫ ના સાલમાં લૉર્ડ ઍમહર્સ્ટએ શરૂ કર્યો હતો. બ્રહ્મદેશમાં તે વખતે સાગતુ લોકડું, કીનખાખ, અને ચોખા તેમજ હાથી દાત પુષ્કળ મળતા હતા, માત્ર તેમને લાવવા લધ જવાની કઠાણી હતી, છતાં પહેલાં બનાજીએ આ સાહસ માથે ઉપાડ્યો હતો અને તેમાં સપુર્ણ ફતેહ પામ્યા હતા. વળી પારસી દીલ્હીરદો અવલથી બહુ સખાવતી એટલે બનાજીએ જે બધી દોલત ભેગી કરેલી તેમાંથી તેવણે કેટલોક ભાગ પરગણુ કામમાં રોક્યો હતો. બનાજીના પહેલાં વહેલાં સાહસમાંથી તેમને એકદમ સફળતા મળી નહિ એટલે બરમા ખાતેથી વહેલાં પાછા ફરીને પોતે કંપનીના રાજ્યમાં પાછા બેડાયા હતા. પછીથી તેવણે ધણી દોલત ભેગી કરી હતી એમાંથી તેવણે કાટમાં એક આદરીયાન બધાવેલું હતું કે જે આજ સુધી હેમાં છે. પહેલાં બનાજીએ જે ખાનદાની કીર્તિનો પાયો રચ્યો હતો તે ખુદ ફરામજી કાવસજી જેઓ આપણી તવારીખના નાયક છે તંઓએ તેને મજબૂત બનાવ્યો હતો.

પહેલાં બનાજીના દીકરાના દીકરા દાદાબાઈ બહેરામજી કરીને હતા. તેવણે ૧૮૦૦ આગાઉ પહેલ વહેલાં કલકત્તા ખાતે બનાજીના દીકરાના દીકરા શેક દાદાબાઈ વેપાર અર્થે ગયા હતા. કલકત્તામાં તે વખતે જરૂરો સસાર સુધારા માટે રાજરામ મોહન-રામની ચળવળથી જગૃત થયેલો જુરસો આપી રહેલા હતા. તેટલોજ વેપારી જુરસો પણ હતો અને તે વખતે બગાલી શાહુકારો પાસે લખો ને કરોડોની પૂજા હતી અને બગાળ મોગલ શહેનશાહોના વડપણ નીચે હતું. આજેથી કલકત્તાની અદર મારવાડી શાહુકારો છે કે જેઓએ ખીટીશ સરકારને કરોડોની લેન ભરી આપી છે. પણ હજી સુધી પારસી વેપારી ત્યાં મોટી સખામાં જીપલાયા નથી ત્યારે તે જમાનામાં એક તદ્દન નવતરા પારસીએ કલકત્તામાં સ્વતંત્ર રીતે વેપારી પેઢી ખોલી હતી તેની અદર કેટલી બાહોશી અને સાહસ બેઠાએ તે સમજી શકાય એવું છે.

આ દાદાભાઈએ પોતાના વેપારી વહાણો વટીક બાધ્યા હતા જેમાના એકનું નામ “ કારટીયર ” કરીને રાખ્યું હતું. બાળમાં તે વખતે સ્થાની કોઠીને ગવરનર ચી કારટીયર કરીને હતો કે જેણે આ દાદાભાઈ બહેરા-મણને અગત મદદ આપી હતી અને વેપાર વણજ ચલાવવામાં સંગવક કરી આપી હતી. પાછળથી કારટીયર અને દાદાભાઈ વચ્ચે બહુ ધાડી મહો-બત બાઝી હતી. દાદાભાઈએ બહુ દોષત મેલવેલી કારણ કે પાસે ને પાસે બરમા તેમજ ચીનના દેશ હતા. પારસી વહાણ બાધનારાઓ ગણત્રીનાજ થઈ ગયા છે, જેઓમાં હીરજી અને મચેરજી રેડીમની, લવજી નસરવાનજ વાડીયા કે જેઓ પાછળથી વાડીયાના નામે ઓળખાતા, જમશેદજી જીજી-ભાઈ, વિચેરે હતા તેઓમાં આ દાદાભાઈ એક હતા.

આ દાદાભાઈ વિષે અત્રે જણાવવું જોઈએ કે તેઓ બનાજી લીમજીના ત્રણ બેટાઓ જેઓમાના સૌથી વડા બહેરામજી હતા તેમના પાંચ બેટા-ઓમાના ત્રીજા હતા, છેલ્લા કાવસજી હતા કે જેઓ ફરામજીના પિતા થતા હતા. બહેરામજી પોતાના બાપની પેઢીમાં ૧૭૩૪ માં જોડાયા હતા અને દાદી નશરવાનજ જેઓ પાછળથી દાદીશૈઠને નામે ઓળખાતા હતા તેમને મુબઈલાવી વેપાર વણજમાં મદદ કરતાં આ બહેરામજી હતા. બહેરામજી અને દાદીશૈઠ દુબાઈ વિગેરેનું સ્ટીમરને લગતું કામ બહુ મોટા પાયાપર કરતા હતા. બહેરામજી ૧૭૫૩ માં ગુજરી ગયા હતા તેઓ પારસી પચાસતના વડા શેઠીઆ હતા. પચાસત પહેલવહેલા એમના બાવા બનાજીના રખતમાં સ્થાપત થયેલી હતી જેના તેઓજ પહેલા પ્રમુખ હતા. દાદી શૈઠનું કુટુંબ જેટલું બહેરામજી બનાજીને આભારી છે તેટલું ખીજા કોઈપણ કુટુંબને નહિ હશે. પાછળથી એજ દાદી નશરવાનજએ ફરામજી કાવસજીને મોટો ટેકો આપ્યો હતો અને ધધા ધાપા વિગેરેમાં તેમના અને બનાજી કુટુંબીઓના મોટા ખેરખાહ અને મદદગાર હતા.

હવે આપણે બનાજીના સૌથી નાના બેટા કાવસજી વિષે થોડુંક જોઈશું. ફરામજીના બાવા કાવસજીને “ કાવસજી બાવા ” ને નામે સૌ ઓળખતા હતા. કાવસજી ધોધા બદર સાથે બહુ મોટો કાવસજી.

વેપાર ચલાવતા હતા ધોધા તે વખતે ગુજરાતનું મુખ્ય વેપારી મથક હતું એથી કરીને કાવસજીને ધોધાના કરીને કહેતા.

વળી એમ પણ કહેવાય છે કે કાવસજી બાવાનો અવાજ બહુ ઘોષારી હતો તેથીથી એમને ઘોષા કરીને કહેતા હતા. વળી ખીજી વાત એમ છે કે એક વખતે કાવસજી અને એક અંગ્રેજને તકરાર જાગી કાવસજી બાવાનો પીનો ઉઠલતા તેવજી પેલા અંગ્રેજને કેસરી પાક જમાડીને દુકાનપરથી “Go! Go” એમ કરીને ઉતાર્યો. તેથી કાવસજીને મસ્કેરીમા ઘોષા કરીને કહેતા આ અટક અનાજવાળા-ઓની તરીકે લાખો વખત સુધી ચાલી હતી કાવસજીએ પોતાના બાવાના મગજ બાદ પોતાના ભાઈઓ સાથેજ વેપાર ચલાવ્યો હતો, પણ પાછળથી ભાજગડ પઠ્યાથી બજારજેટ સ્ટ્રીટમા એક મોટા પાયાપર અંગ્રેજ સામાન વેચવાની દુકાન કાઢી હતી જેમા એમનું બહુ વીકતું હતું બજારજેટમા તે વખતે અંગ્રેજ દારૂ અને ખોરાકી વજેરેની ધણી ધરાકી ચાલતી હતી કેમકે પાસેજ દુર્યો આવ્યો હતો ત્યાથી અંગ્રેજને ઉતરીને એજ મધ્યસ્થળ વેપાર, ધધા ખરીદી વિગેરે માટે આવતા આજે પણ છુટી છવાઈ એવીજ દુકાનો જુના પુરાણા વખતની જેમજી છીએ જેમા કોકોક શેડની તેવી દુકાન બહુ જુના જમાનાની અસલ રૂબ ઉપરજ આજેથી છે કાવસજી ૧૮૭૪ મા ૮૦ વરસની બુઝોર્ગ ઉંમરે બહેસ્તાન-શીન થયા હતા એવજી પોતાના ભાઈઓ સાથેજ પહેલા વેપાર ચલાવતા હતા તે પેઢીનું નામ “અનાજ લીમજી” કરીને હતું તે પહેલા અનાજનું હતું

આજે આપણે મુબઇના જે વિસ્તારને કોટ કરીને કહીએ છીએ તેનું કારણ એમ કે કમ્પનીના વખતમા ત્યારે મુબઇપર ફરમાજી કાવસજીને હુટારાઓ વિગેરેનો હુમલો થતો ત્યારે તેમથી જવાબીનો વખત અચવા સારું કોટના લતાની આસપાસ એવી નાની દીવાલ બાધી લેવામા આવેલી કે જેથી ત્યા આગળ લોકોને પનાહ મળે એવો કોટ આજેથી સુરતમા જેમજી શકાશે કોટનો બધો લતો પારસી-ઓથી આજે બરપુર છે જે જણાવે છે કે પારસીઓ વેપાર વજીજમા કેટલા વધેલા હતા કારણકે અંગ્રેજોનો ધણો ખરો વેપાર એજ લતામા હતો અહિયા હોમજી સ્ટ્રીટ સરકલની સામે આવેશે છે જેમા નવરોજી

ગામડીઆનું એક પૂરાણું ધર વટીક છે તેને પહેલા ટોડ રટીટ કરીને કહેતા અહિયા ૧૭૬૭ મા ફરામજી પોતાના મમાવાના ઘેરમા જન્મ્યા હતા, એવણુના માય દાદી શેઠ તરફથી ઉતરી આવેલા હતા કાવસજીમાયા પાસે પૈસો પૂર એટલે ફરામજી લાડમાજ ઉધરેલા, વધુમા કેળવણી માટે તે વખતે રકુલો જેવું કશું નહિ એટલે ફરામજીએ શરૂઆતની કેળવણીથી લેભાગુજ લીધી હતી તે જમાનામા મહેતાજી પતુજીએ એટલે રકુલ એસાડીને પોયાં ભણાવતા તેવા મહેતાજીમા એક બાપુભાઈ શોભારામ હતા ત્યા ગુજરાતી વાચણ લેખણ અને આકના પાડા ફરામજી શીખ્યા હતા અગ્યારમે વરસે ફરામજીએ બાપુભાઈના રકુલને રામ રામ કીધા અને કાવસજી લીમજી એમને અગ્રેજીના બે આકડા શીખવવાના હતા, એટલે એક અગ્રેજી શિક્ષક જે ખાનગી શીખવતો હતો તેના હાથ નીચે ફરામજીને મુક્યા એનું નામ લાફોડ કરીને હતું જણાય છે તો કાંઈ ફ્રેન્ચમેન, અને તેમ હોયથી કેમકે તે વખતે ફ્રેન્ચ લોકોથી અત્રે ઘુસેલા હતા નવેક વરસ મુધી ફરામજીએ થોડું ધણું મેળવ્યું પણ તે કાંઈ એટલું બધું કામ નહિ આવ્યું કેમકે જે કામ આવ્યું તે તેમનામા જે કુદરતી બહેાશી અને હોસિઆરી હતી તેજ

થોડુંક શીખ્યા બાદ ફરામજી પોતાના મામા દાદીશેઠના હાથ નીચે દુબાશ તરીકે જોડાયા. દાદીશેઠ તે વખતે ઈંગ્લડ અને ચીન સાથે જબર-ફસ્ત વેપાર ચલાવતા હતા ખુદ એમના બહાણોવટીક ફરતા હતા એ બહાણુમા એકતું નામ તેવણે “શાહ અર્દશીર” રાખ્યું હતું ફરામજીએ આ બહાણુમા પોતાના દુબાશ તરીકેના આઠ વર્ષ ફરમાન બે વખત ચીન ખાતે મુસાફરી કરી હતી આ મુસાફરી ફરમાન ફરામજી વેપાર વણુજને લગતું તેમજ ચીની ભાષાને લગતું ધણુંક જ્ઞાન અત્રે લઈ આવેલા જે પાછળથી તેમના સ્વતંત્ર હાલતમા બહુ ઉપયોગી થઈ પડ્યું હતું જ્યારે ૧૭૮૮ મા બીજી વખત મુસાફરી કરીને ફરામજી પાછા ફર્યા ત્યાર પહેલા દાદીશેઠ ગુજરી ગયા અને તેમની પેઠી અરદેશર શેઠના હાથમા આવી ત્યારે ફરામજીને અરદેશરે એક આસીસ્ટન્ટ તરીકે રાખ્યા, ત્રણ વર્ષ રહીને ફરામજીએ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીના દુબાશ તરીકે કામ કરવા માડ્યું, તે વખતે દુબાશીમાથી ધણું કમાવાનું મળતું

જે આદમીમા સ્વત્રતાનો જીવંતો હોય અને જેને પ્રમાણિક નિષ્ઠા હોયે હોય તેને માટે પરત્રતા ખુલાખો નક્કી કરી ફરામજી સ્વત્ર ત્ર નથી આથી ૧૮૦૬ કે જ્યારે ફરામજી ૩૮ વર્ષના ધ ધો સ્થાપે છે હતા ત્યારે તેઓએ સ્વત્ર ધ ધો ચલાવવાનું બીકું ઝડપી તેવજીના બાધનું નામ નશરવાનજી હતું તેવજીની સાથે ૧૮૦૭ મા તેવજી એક વહાણ ખરીદ્યું, તેનું નામ “ સુલેમાની ” આ વહાણ એક અરબ નામે હસન અબદુલ્લાનું હતું તેને ફરામજી અને નશરવાનજીએ બંનેએ રૂપિયા દોઢલાખ જેટલા આપ્યા હતા આ વખતે અંગ્રેજોને મરાઠાઓ સાથે અત્રે સખ્ત યુધ્ધો ચાલતા હતા અને દર વેળાએ કોઈની કોઈ લડાઈ જિતી થતી હતી એટલે ધ ધામા ધ્યાન રોકનારા બહુ થોડા અને જેઓ હતા તેઓને માટે ફતેહની જોગવાઈઓ ધણી હતી “ સુલેમાની ” મા બંનેબાધઓએ ચીન ખાતે હિંદનો રૂ ચટાવવા માડ્યો એજ વખતે અંગ્રેજોની સાથે ફ્રેન્ચોને લડાઈ હતી નેપોલીઅન હમણા ચટાઈ લાવે છે એવું વાદળ ઘેરાઈ રહેલું હતું એટલે જ્યાં ફ્રેન્ચ અને અંગ્રેજો સાથે મળતા ત્યાં ઝપાઝપી જંગતી હતી આવી એક ઝપાઝપી એક વખતે દર્મીમા થઈ પરીણામમા ત્રણેક અંગ્રેજ વહાણો સપડાયા પણ “ સુલેમાની ” પરવરદેગારની રહેમથી નાસી ગયું અને ચીનના કોસ્ટાપર સહિસલામત જઈ રહ્યું માર્ગમા બીજા વહાણ સપડાયા એટલે બધો રૂશ્મનને હાથ ગયો એથી ફરામજીના વહાણને તડાકો પડ્યો ૧૮૦૭ મા “ બોન્ને કુરીઅર ” નામના ફત્ર તરફથી જેમ દર વર્ષે કુલેન્ડર બાહર પડ્યું હતું તેમ એક કુલેન્ડર બાહર પડ્યું હતું જેમા પારસીઓની માલેકી હેઠળના માત્ર ૭ વહાણોનું એક લીસ્ટ બાહર પડ્યું હતું જેમા હોરમસજી દોરાબજી લશ્કરીના બે અને ફરામજી કાવસજી બનાજીના આ વહાણ “ સુલેમાની ” માટે ખાસ એશારો કરવામા આવ્યો છે. આ પછી નશરવાનજી અને ફરામજી કોઈ કારણસર છુટા પડ્યા અને ફરામજી પોતાને જોખમે વેપાર કરવા લાગ્યા. ૧૮૧૧ માં કલકત્તે એક શાખા ખોલીને પોતાના બીજા બાઈ બહેરામજીને એજન્ટ તરીકે મોકલ્યા હતા પાછળથી જ્યારે બહેરામજી ચીન ગયા ત્યારે કલકત્તે ત્રીજા બાઈ ખરશેદજીને મોકલ્યા હતા આ બધા બાઈઓને ફરામજીએ ટેકાણે પાડ્યા હતા

જેમ જેમ નાણાની સગવડ થતી ગઈ અને ધ ધો જામતો ગયો તેમ તેમ ચીન કલકત્તા પછી મદ્રાસ અને ધ અહીં વિગેરે ખાતે ફરામજીએ પૌતાની પેઢીઓ સ્થાપી. ધીમે ધીમે તેવણુ છ વ્હાણોના માલેક થયા અને તે માટે ૧૮૧૯ માં પૈસા પુર થયો ત્યારે જેહમત ઝોણી કરવા કલકત્તાની પેઢી પૌતાના નાના ભાઈ રસ્તમજીને વેચી નાખી આ રસ્તમજીએ
~ કલકત્તા ખાતે એટલું નાણું મેળવ્યું હતું કે તેઓ લખખોપતી ગણાતા આ રીતે કાવસજીના બધા બેટાઓ પૈસે ટકે સુખી થયા અને તે ફરામજીની બરકતે.

એક બીના રસ્તમજીના બાબમા છે તે એકે જેઓ કલકત્તો મોટી થાપણુ માડી બેઠા હતા એવણે કલકત્તા ખાતે મી રાયટ ટરનર સાથે પેઢી ઝોલી હતી જેનું નામ પાછળથી મેસર્સ રસ્તમજી ટરનર એન્ડ કંપની એમ કરીને પાડ્યું હતું એવણુ દુઆશનું કામ કરવા ઉપરાત વ્હાણુમા માલ લાવ લઇ જા કરતા અને કલકત્તે પ્લેલવ્હેલા રૂની અને કાગળની ફેક્ટરીઓ સ્થાપી હતી તે વખતે એવણુના ભૈરં છોકરા બધા મુબઇ રહેલા, પણ ૧૮૩૮ મા એવણે તેમને કલકત્તે બોલાવ્યા અને આ રીતે પારસી તવારીખમા પહેલાં બાનુ મુસાફર જેઓએ દયાઈ મુસાફરી કરી હોય તો તે રસ્તમજીના ધણીયાણી હતા આ ઉપર એટલી ચુનોચેશ થઈ હતી કે “એમ્મે એઝેટ” જે તે વખતે બહુ જાણીતું પત્ર હતું તેણે ધણી ઉકમાઈથી એ બીનાની નોંધ લીધી હતી તેની છેવટે નીચે મુજબ જે જણાવ્યું છે તે પારસીઓએ ખુદ સસાર મુધારામા તે જૂના જમાનામાથી કેટલો આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો તેનો આપણને કાંઈક ખ્યાલ આપે છે “એઝેટ” લખે છે કે x x x x—10

those who remember that but a few years ago no Parsee female of respectability would proceed even to the Deccan, the contemplated trip of these fair voyagers will afford much food for speculation upon the rapid change which the march of opinion has

effected " ફરતમજીને ત્યાં ખુદ ગવર્નર-જેનરલ પણ મુલાકાતે આવતો અને તેમના કુટુંબીઓ સાથે તે છુટથી બેળાતો .

એક વેળાએ જ્યારે ધધાધાપામા પૈસો પૂર મેળવ્યો અને પોતાના કુટુંબીઓને તેઓએ ઠેકાણે પાડી દીધા કે ફરામજીએ ફરામજીની જાહેર પરોપકારી કામો તરફ પોતાનું વધુને વધુ ધ્યાન દોડાવવા માડ્યું ફરામજી એકજ એવા પુરુષ છે કે જેઓથી મુબઈની જે કાંઈ જાહેર જીદગી છે તેની શુરૂઆત થાય છે એમ સર શીરાજશાહ મેહતા વારવાર બોલતા હતા તે પહેલાં તેવું કશું હતું નહિ તે જમાનાના કાંઈપણ એવા જાહેર કામો કે જાહેર ખાતાઓ નહોતા કે જેમાં સીધો યા આડકતરો ફરામજીનો હાથ નહિ હોય ફરામજીની મોટાછ તેમની દોલત અને વેપારી કાર્તિમાં નથી સમાઈ જતી પણ તેમના જાહેર કામકાજોમાં તે રહેલી છે તેમની જાહેર જીદગી ધણીજ નમુનેદાર નીવડી હતી તે એટલે સુધી કે જ્યારે તેઓ ગુર્જર પામ્યા ત્યારે તેમના મરણ માટે વિલાપ કરવા સારું હિંદુ, પારસી અને અંગ્રેજો વડીક એકઠા મળ્યા હતા એવું માન અમારું કોઈનેથી મળ્યું નહોતું તે માન ફરામજીનેજ મળ્યું હતું આજે કોઈથી પુરાણા ખાતાની જુની ફાઇલો વાચવામાં આવે તો તેના કારોબારમાં ફરામજીનું નામ જડયા વિના રહેશે નહિ વળી જીદગી ખાલેસ, નીતિમાન અને સચ્ચાઈ ઉપર રચાયેલી હતી એથી તેમને પા સદી ઉપરની જાહેર જીદગીમાં કશી પણ ખાચ આવી નહોતી.

ફરામજી પોતે ઝાઝું શીખેલા નહોતા પણ પ્રજા અને કામમાં ફળવણી વધે એવું હરહ મેશ જ્ઞેનારા હતા તેમજ તેને બહેવાર ફરામજી અને રીતે આગળ પાડનારા હતા. જ્યારે ફળવણી વિષે કોઈ ફળવણી પણ કાઈબોલતું યા કરતું નહિ ત્યારે ફરામજીએ ખુદ બહેવાર કામ કરવા માડ્યું હતું તે ફરામજીમાં ભવિષ્ય વાચીને થું કરવું તેની શક્તિનો પૂરાવો આપણને આપે છે વળી તેથી કેટલા હાલેસાઓ વચ્ચે તે એટલા ઉપરથી જણાશે કે દેશીઓને ફળવણી તરફ અભાવ હતો અને સરકારમાં પણ મતદેરી કે દેશીઓને જાવણી આપવી કે કેમ

- તેવા જમાનાઓ હતા પણ દુરામણને જે ચીજ ખરી લાગતી તે તેઓ ક્યાં વિના રહેતા નહિ એથી તેઓએ પુરુષોની કેળવણીજ નહિ પણ વળી સ્ત્રીઓની કેળવણીને ભગતું પણ બીડું ઝડપ્યું હતું હાલમા એલરીન્સ્ટન કૉલેજ છે તે પહેલાં સ્કુલ અને કૉલેજ બન્ને ધરાવતી હતી અને ગોવાળ-યાપર "ટેન્કરવીલ" કરીને બગસો આવેલો છે ત્યાં તે બેસતી અહિં-
- યાથી ખુદ હાલમાજ નવરોજ જેવા પણ શીખીને બાહર પડ્યા હતા. તેના કરતા કારવતાઓમા જે નામો મુખ્ય જણાય છે તે સર અર્સકીન પેરી કે જે પાછળથી હાઇકૉર્ટનો જજ થઇ ગયો હતો તે, પ્રિન્સિપલ પેટન કે જેણે સ્ત્રી કેળવણીમાં અગત ભાગ લીધો હતો તે, સર એલેક્ઝાન્ડર ગ્રાન્થ કે જેણે પ્રીન્સિપલ તરીકે લાખો વખત સુધી મહીનદારીથી દેશીઓની સેવા બજાવી હતી તેઓના છે આ એલરીન્સ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનને હસ્તીમા લાવવા દુરામણ શેડે બહુ જેહમત ખેંચી હતી. આ ખાતાના વિદ્યાર્થીઓએ એમના મરણબાદ મહુમ તરફના માનની એકાણી હાથમ પોત-પોતામા રૂપિયા દોઢ હજારનું ફંડ ઉઠાવી કીધું હતું અને શેડે નારાયણ
 - દીનાનાથના પ્રમુખપણા હેઠળ ભેગા મળીને નવરોજ ફરદુનજી તેમજ હાલમાજ નવરોજની દરખાસ્ત ઉપરથી તેઓએ "દુરામણ કાવસજી પ્રાઇઝ" કાઢ્યું હતું, જે મરાઠી અને ગુજરાતીમા સરસ નીબધ લખનારાઓને આપવામા આવતું હતું એજ રીતે ગ્રાંથ મેડીકલ કોલેજને પણ જન્મ આપનારાઓમા દુરામણ એક હતા. તે વખતે ખેતીવાડી સબધી એક સોસાયટી સ્થાપવામા આવી હતી તેની પણ ચળવળ જગાડનાર એઓ એક હતા કારણ કે તેમને ખેતીવાડી સબધી ધણું શોખ હતો. વળી મરીબ સુરખાને દવા હાથ આપવી અને તેમને સાજા કરવા એમા પણ દુરામણ કાવસજીએ ભાગ લીધો હતો કે જેની રૂએ સરકારે નેટીવ પબ્લીક સસ્થા સ્થાપી હતી તેમા એવણે અમલનો ભાગ ભજવ્યો હતો. ૧૮૨૦ માં નેટીવ સ્કુલ બુક અને સ્કુલ સોસાયટી હસ્તીમા આવી હતી ત્યારે તેવણે એક સભાસદ નેમ્યા હતા ૧૮૨૭ માં નેટીવ એજ્યુકેશન સોસાયટી હસ્તીમા લાવવા તે વખતના મુખ્યના મવરનર એલરીન્સ્ટન સાથે એવણે મોટી હીલચાલ કરી હતી પાછળથી સરકારે મી લીચેટ, સર અર્સકીન પેરી અને મુખ્યની ધારાસભાના સભાસદ જગનાથ સંકર

શેઠના પ્રમુખપણા હેઠળ એક એન્જીનેયર બોરડ નેમ્બુ હતું તેની સેવા ફરામજીએ ૨૮ વરસ સુધી બજાવી હતી બ્યારે ૧૮૫૧ મા ફરામજી શુબરી ગમા ત્યારે આ બોરડ તરફથી સરકારે નીચલો ઠરાવ ખાસ બહાર પડ્યો હતો:—Faramji Cavasji Esqr. resigned his seat in consequence of his advanced time of life The eminent and good citizenship, and zeal in supporting every measure for public improvement, which distinguished our late much esteemed colleague, are too well known to your Lordship in council to need any notice from us, but in recording his death, which subsequently occurred the Board feel a melancholy pleasure in thus publicly expressing the respect in which they hold his memory "

ગવર્નર એલ્ડીન્સટન દેશીઓને કેળવણીમા આગળ પાડવામા બહુ ધતેજાર હતો અને તેથીજ તેના નામથી એલ્ડીન્સટન ઇનસ્ટીટ્યુટ હતીમા આવ્યું હતું એ ખાતામા પ્રેફેસરશીપ વિગેરેમા મદદ કરવા સાથે ફરામજીએ રૂપીઆ દસ હજારની બક્ષિસ આપી હતી વળી પોતાની દિકરીઓ તેમજ દિકરાની દીકરીઓને કેળવણી અપાવી હતી આ વખતે સર જમશેદજી જીજીભાઈ વાળાઓ પૈસે ટકે પુર થયા હતા તેમજ તેમના સખાવતી કામોની શરૂઆત થઇ હતી, એટલે ૧૮૭૬ મા સર જમશેદજી અને જીજીભાઈ દાદાભાઈએ ધર્મની કેળવણી આપવા સાથે ૪૬ રુકા કાઢી હતી જેમા ફરામજીએ પોતાનો અગત હિસ્સો આપ્યો હતો

પ્રજા તરફથી હદમા રહીને સરકાર પાસેથી હકે માગવામા જેબી અળવળ કરવામા આવતી તેમા ફરામજી આગેવાન પહેલા જન્દીસ બાગ લેતા દાખલા તરીકે ૧૮૭૯ મા પારલા-
ઓવ ધી પીસ મેન્ટને અત્રેથી દેશીઓએ એક અરજ કરી હતી કે દેશીઓને જુરીમા નેમવા આ અળવળમા સર ચારલ્સ ફોરબ્સ જે એક નામાકીત જજ હતો અને દેશીઓ વચ્ચે લોકપ્રીય થઇ પડ્યો હતો

તેણે આગેવાન ભાગ.લીધો હતો. પરીણામમાં ઉપલી અરજી બહાલ રાખવામાં આવી હતી અને ૧૨ જાણીઓને પહેલ વહેલા જરૂરીસ ઓવ ધી પીસ નેમવામાં આવ્યા હતા તેમાં બે હિંદુ અને બે મુસલમાન સિવાય સર્વે પારસીઓ હતા અને તેમાંના બે ફરામજી અને ખરશીદજી બનાજી હતા

- અગાઉ આપણે જોઈ ગયા તેમ બનાજી લીમજીના વખતમાં પહેલ વહેલી પચાસત હસ્તીમાં આવી હતી, ત્યાર પછી બે ફરામજીની કોમ સેવા ત્રણ પેઢી સુધી તો પચાસતનું પ્રચુપપણ બનાજી ખાનદાનના હાથમાંજ હતું પાછળથી પચાસતનો ભાગ-વગ તૂટી ગયો પણ ફરામજીએ ૧૮૧૮ માં પચાસતને પાછી સજીવન કરીને ત્રણ વરસ રહીને એવણુ તેના ફડના ત્રસ્ટી થયેલા હતા એમના વખતમાં પચાસત કોમ ઉપર બહુ ભાગવગ ધરાવતી હતી, અને એમનો ધાકખી બહુ હતો, પણ કર્મસંજોગે એવુ બન્યુ કે પચાસતના ત્રસ્ટીઓ-માના કેટલાકો પારસી રિવાજનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા પચાસતમાં ધોરણ જેવુ નહતુ, એથી ત્રસ્ટીઓ આપખુદી સત્તાવાળા હતા કેટલીક વખતે વઢવાડ કરતા હતા સરકાર ફરિયાર વટીકમાં જવુ પડતુ હતુ. મોએદો અને બહેદીનો વચ્ચે ન્યારે ઝઘડા જાગતા ત્યારે એક ખીજનુ માથુ ફાડવા વટીક ચુકતા નહિ. આથી સરકારને ૧૭૭૭ અને ૧૭૭૮ માં વચ્ચે પડવુ પડ્યુ હતુ અને એક કમીશન નેમવુ પડ્યુ હતું કે પચાસતને ભગતા જે સવાલો વઢવાડ અને મારીમારીને જન્મ આપી છે તેનો કાયદા પ્રમાણે ફડચો થઈ શકે વળી તે વખતે ત્રસ્ટીઓના આપખુદી દોર હેઠળ જે ખીઓ કુર્મ કરતી જણાતી તેમને ખાસડાનો માર વટીક મારવાને ચુકતા નહિ, પણ એ સંધળુ ફરામજી કાવસજીએ હાથ ધર્યું અને તેમથી કોમનો છુટકારો કરવાનુ માથે લીધુ. ૧૮૧૮ માં દાદીશેઠના આતજ બહેરામમાં એક સભા ભરવામાં આવી હતી અને પચાસતને કોમની અદર તફરસ્ત સત્તા આપવા માટે લડત ચલાવવા આપી હતી તેમાં ફરામજીએ બહુ આગેવાની બરો ખાગ બજાવ્યો હતો કોમમાં શીતનો એમ જાગ્યો હતો કે કેટલાકો એક પર બીજી ઘેરી કરતા હતા અને કેટલાકો તો પરાઈ કોમોની

શ્રીઓને રાખતા હતા. આથી વારસા હીરસાની બાબદમા વરવાધાઓ થયા હતા થતા હતા ત્યારે તેનો ફડચો કરવા અર્થે બધા સુધી પચાયતના હાથમા કાણુ નહિ હોય ત્યા સુધી કંઈ બની શકે નહિ એમ ફરામજીએ જોઈ લીધું હતું અને નેથીજ તેઓના વખતમા પચાયતનો દોર સખત હતો.

કેટલીક પારસી શ્રીઓ સાજને સમયે એક યા બીજા બહાના હેઠળ ભટકવા નિકળતી આ બનાવ તે જમાના જેતા કંઈક અનીતિમાન છાપ શ્રીઓ ઉપર નાખે તેથી પચાયતે ફરામજીના દેખરેખ હેઠળ હુકમ વરીક કર્યો હતો કે જે શ્રી બહાર ભટકતી દેખાય તેમને નસાખાના આગળ જઈને ચાબકના માર મારવા આ હુકમનો પૂરા પૂરા અમલ કેટલાક દાખલામા કરવામા આવ્યો હતો.

બન્યુ એમ કે ત્રસ્ટી સાહેબોમા કેટલાકો પોતેજ એકથી વધુ બૈરીઓ કરતા જાહેર થયા હતા. ફરામજીએ તેઓ મામે સખત લાગ ચલાવી પણ તેવણુ કશું ચાન્યું નહિ, ત્યારે પોતાના એક બીજા ગોઠીયા નવરોજી જમશેદજી વાડીયા સાથે પદર વરસની પચાયતની સેવા પાછળની રજ પછી રાજનામુ આપ્યું. ફરામજીએ પચાયતના દફતરમા મીનીટ કરેલી છે તેમા તેઓએ જણાવ્યું છે કે આજ વરસે થયા કોમમા કંઈ બદો-ઓએ પગ પેસારો કર્યો છે. દાખલા તરીકે એકની ઉપર બીજા બૈરીઓ કરે છે, પરકોમની બીજા શ્રીઓને રાખવામા આવે છે અને તેમના બન્યા કન્યાઓને પારસી ધર્મમા લાલ આપવામા આવે છે. કદાચ એવા વખત પણ આવે કે પારસી બૈરાઓ મરદોના આ કારભારથી પોતે દાખલો લઈને પર કોમમા છડે ચોક નાચવા પડશે. છેવટે ફરામજીએ લખ્યું હતું કે આપણાની અદર સપ જેવું કશું નથી તેથીજ કોઈપણ જાતની બદી સામે ટકી શકાશે નહિ.

ટ્રસ્ટી તરીકે પોતાના ઓહાનું રાજનામુ આપતા ફરામજી શેઠે ધણીક નોંધદાયક કારણો આપ્યા હતા જેઓમા એક જે પારસી શ્રીઓ વિષે ફરામજી શેઠની અગમચેતી અગમચેતી આપણી શ્રીઓ સબધી અગમચેતી રૂપ જેવું ગોયા હતું તે અત્રે આપણે આપીશું. પોતાના શેરામા ફરામજી શેઠ જણાવે છે કે “પચાયતના અધિકારી તરીકેનો મારો ઓધો છોડવાના કારણો અગર હું લખવા

એસુ તો એક મોટું દક્ષતર ભરાય કેટલાક આસામીઓ પોતાને જરથો-
સ્તીઓ તરીકે ઓળખાવતા હોવા છતાં એટલા બધા બેદરકાર બન્યા છે
કે તેઓ ન્યાબિચાર અને બદ્ધએલીને એક જરમ બધાં કામ તરીકે હવે
લેખતા નથી x x x ના, એટલું જ નહિ, પણ તેઓ આતશ
બહેરામો તથા દરેક મહેરોમા પણ ધૂટથી આવળ કરે છે આપણી
જીઓ માટે હવે એવો વખત આવી પૂજો છે કે હિંદુ અને મેહોમેદન
કચનીઓની પેઠે તેઓ થોડા વખતમા પગે ઝાઝર બાધીને નચાવાનો
ધ ધો કરવા માડશે” આ સખુનો આજે કેટલા ખરા પડ્યા છે ને
વાચનારની ઉપરજ હું છોડુ છું

વાચનારાઓ એક સકશે કે ફરામજીએ કહેલી ભવિષ્ય વાણી હાલના
જુદીન સબધના મામલામા કેટલી બોલેયોલ ખરી પડે છે પાછળથી
જોકે બહુ સમજવટથી પચાયતમા ફરામજી શેઠ જોડાયા હતા તોખી કંઈ
જાણવા જોગ ભાગ બજાવવાની એવજીની ઉલટને ત્રસ્ટીઓ તરફથી
ટંકા મળતો ન હતો

એ વતરોગે કામને લખતા કાષ્ઠપણુ સવાલો સબધી ચળવળ જાગતી
તો તેમા ફરામજી શેઠનો પહેલો હાથ હતો એક વખતે
જુદીન નવ-
જોતની અર્ધા વલસાડમા એક પારસીએ પોતાની પરજોમની રાખેલી
જીની નવજોત કરી તો તે સબધી મુબધની પચાયતના
જાણમા આવતા તેણે તે સામે પગલા ભરવા માડ્યા હતા એમા ફરા-
મજીનો મુખ્ય હાથ હતો ખીજી વખતે ખુદ મુબધમાં એક જરથોસ્તીએ
પારસી કામની ઘેરીને પેટના છોકરાને સદરો પહેરાવ્યો તો તે બાબેખી
ફરામજીએ ચોક્કસ ખબરો મેળવીને ઝંઘડા બાહેર પાડ્યો હતો

૧૮૪૦ માં મુબધના પોલીસનો વડો મેજસ્ટ્રેટ મી પી ડબ્લ્યુ લીજેટ
હતો, તેણે પારસીઓમા આપઘાત થાય તો લાશને
ફરામજીની ખીજી ચીરવી પડે તો તેમા પચાયતને વધો છે કે કેમ
સેવાઓ
તે સબધી પૂછાવ્યું હતું ફરામજીએ ખીજાઓ
બેગા એ સામે વાધો લીધો હતો અને જરથોસ્તી નિયમ તૂટે નહિ અને
મુવેલાઓપર આજાબ ચુનરે નહિ તે બાબે સખત વિવેચન તે સબધી

મળેલી પચાસતની સભામાં કર્યું હતું એ બાબેની સભા કામના દરતુર દાવરોની હાજરી સહિત નવરોજી જમશેદજી વાડીઆના તથ્યમાં મળી હતી.

આગલી પારસી અન્નુમન લાયક આગેવાન બહેદીનોને તેમના દરજ્જા, બાહોશી અને ધર્મ ઉપરની શીદાગીરી વિગેરેની 'દાવર' નો માન- પીછાણમાં "દાવર" નો માનવત એટલા વત એટલા આપતી હતી એ રીતે શેઠ બનાજી લીમજીને પહેલાં બહેલો આ એટલા મળ્યો હતો ત્યાર પછી તેમના બીજા બેટા માણેકજી દાવર બન્યા હતા અને પાછળથી શેઠ નાનાબાઈ બનાજી લીમજી દાવર બન્યા હતા આ "દાવરો" બધા બહેદીનો છે એમ અટકેગ કરવામાં આવે છે બ્યારે અટક ઉપરથી કેટલાકો તેમને આયોરનાનો તરીકે ઓળખે છે બનાજી લીમજીના કુટુંબમાં બધા મળી છ જણ "દાવર" યાને કામના પ્રમુખનો ઓર્ધ્વા ભોગવી ગયા હતા આ ઓર્ધ્વો આ કુટુંબમાં લગભગ સવાસો વરસ સુધી બરી રહ્યો હતો મહુમ સર દીનશાહ દાવર પુરાતન બનાજી ખાનદાન આઠમી પેઢીએ ઉતરી આવેલા હતા

પચાસતના દફતરમાં ફરામજીએ જે અનેક સેવા બજાવેલી છે તેની નોંધ છે પણ કામની અદર જે બદીઓ પેવશ થાય ધર્મ તરફની અળવળ તેનો સડો નાણુદ કરવા અર્થે મજબૂતની કેળવણી પારસીઓને મળે તોજ કામ પાર ઉતરી શકે તે મક- સદથી તેવણે "રાહનુમાય માજદયસની" સભાની સ્થાપના કરી હતી પણ અહીંઆથી તરેહવાર જાતની વીટ બણા પડતી હતી જેઓ ખોટા તો ખોટા પણ પોતાના મતને વળગી રહે તેઓ સામે સચાઈની લડત કરવી તે કેટલું મુશ્કેલ છે ? છતાં ફરામજીએ બહુ બહુ ખર્ચાને પણ કામનું બધુ કરવાની કોશિશ કરી પણ એમના કામને જશ મળ્યો નહિ એમની સામે જે પણ શત્રુઓ જાગ્યા તેઓ સર્વેએ એમની ઉપર સખત હુમલા કર્યા હતા પણ તે વખતે સર્વેને એઓએ માફ કર્યા હતા

ફરામજીનું નામ પવાઈની એસ્ટેટ કે જે હમણા થોડા વખતની ઉપરજ
કમનસીબ સંજોગે વેચાઈ ખલાસ થઈ ગઇ
ફરામજીની પવાઈની એસ્ટેટ છે તેના નામ સાથે આજ સુધી જળવાઈ રહ્યું
છે એવણુ પોતે ખેતીવાડી ને ઉદ્યોગ હુન્નરના

બહુ મોટા હેમાયતી હતા અને મુબઈ તરફ આ દિશાએ તેઓએ ઉમદા
કામો કીધા છે તેમા પોતાનો લાભ સમાયેલો હતો પણ સાથે સાથે પર-
મારથી કામ પણ બળવું હતું જરથોશ્ત્ર સાહેબે પોતાના પવિત્ર ગાથામા
કહ્યું છે કે ખેતી અને રૂડો ઉદ્યોગ કરવાથી પરવરદેગાર ખુશ થાય છે,
તેમ ફરામજી શેઠે 'પરતીને કે જે પડતર હાલતમા હતી તેને' નવી જીવગી,
નવો જોશ અને નવો જીવસૌ આપ્યો હતો પવાઈની એસ્ટેટ મુબઈથી
૧૮ માઇલ દૂર છે ત્યાં એવણે બહુ મોટા વિખાસમા ખરીદી કરી હતી

જેમા રૂ, ચા, શેરડી, ગુચી, શેતુર અને આખાના અસખ્ય ઝાડો રોપ્યા
હતા અને વેરાન જમીનને ગ્રાયા ફળદૂપ બનાવી દીધી હતી એમાથી
તેવણુને દર વરસે લખોની ઉપજ થતી જે ઝાડો ખીજે ટેકાણે નહિ ઉગે
તેના રોપા લાગીને ઉગાડતા, આ ઉપરથી એમને હિંદુસ્તાનના "લૉડી
લીસ્ટર" કરીને કહેવામા આવતા સર જોન માલકમ પોતાના એક
અહેવાલમા જણાવે છે કે જાણી તાનુકો ખીલનામા ફરામજી કાવસજીએ

બહુ અગત્યનો ફાળો આપ્યો છે તેણે કરેલા લખાણમાથી નીચલા શબ્દો
ટાકીશુ — I lately paid a visit to the estate of Framji
Cavasji at Paval and never was more gratified
This highly respectable native has laid out much
money in a variety of useful improvements He has
sunk a number of wells, has built houses, and
made an excellent road, planted a great quan-
tity of sugar-cane, indigo, and mulberries for silk-
worms, he has erected an excellent sugar-mill, which
I saw at work and all the necessary buildings of an
indigo manufactory But what I was most delighted
with was the passionate fondness Framji appeared

to have for his estate His projected improvements of a tank, a garden full of fruit-trees of every country, the erection of a bungalow for English travellers and a sarai and the stables at the spot which the road to his estate leaves the Thana great road, will be most useful to the public, as it is exactly half-way between Bombay and Thana and mark the liberal spirit in which he has determined to fulfil the obligation of his lease” વિગેરે એક વખતે આજ ગવર્નર પવાઇની એસ્ટેટની મુલાકાત લેવા ગયો હતો જે વેળાએ ત્યાંનું બધું બાંધકામ એમને તે એટલો પ્રુથ્થ થઇ ગયો હતો કે પોતાકને ગળવામાં એક સોનાનું ધડીયાળ હતું, તે ફરામજીને તુરત બક્ષિશ માદગારી દાખલ આપી દીધું

પવાઇના ૮ ગામો

પવાઇની એસ્ટેટના બધા મળીને ૮ ગામો હતા. જેના નામો નીચે મુજબ છે:—

૧ પવાઇ	૫ પાસપોલી
૨ સાકી	૬ તીરદાઝ
૩ તુગવા	૭ વીખરોલી
૪ કોપરી	૮ કાન્જી

એમાં બધા મળીને ૩૬૦ કુવાઓ ફરામજીએ ખોદાવ્યા હતા, અને જેમ આપણા શહેરમાં જોવાળીઆ તળાવ જેવું મોટું તળાવ હતું તેવા એ તો તળાવ એવણે ખોદાવ્યા હતા જેના નામો પાસપોળી ટૅન્ક અને તુગવા ટૅન્ક છે વિસ્તારમાં ૧૩૦૦ એકરના વિભાગમાં ત્રણ ત્રણ મીઠાના અગર ચાલતા હતા જે પાછળથી સરકારને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યા હતા ખાસ, રેશમનો ઉદ્યોગ ઉપરાત ફેટલીકતો દારૂ ગાળવાની ભટ્ટીઓ ચાલતી આજેથી આ ભટ્ટીઓના ખાણઓ તેમની ઝાખી હાલતમાં દીસે છે વળી

ફરામજીએ પોતાના વિસ્તારની આસપાસ યુવર કેઝાના ઝાડની ઝાડીઓ બાંધેલી નહોતી પણ agay ની જે મજબૂત ઝાડીઓ આવે છે તેનું બાધકામ કરી લીધું હતું, જેના પાછળથી ધણા પૈસા ઉપજ્યા હતા કેરીના ઝાડની સખ્યા પહેલા લાખની હતી આજે નહિ તોબી ત્રીસેક હજાર ઝાડ દીસે છે પવાઇને બધો મળીને વિસ્તાર ૮૮૦૦ એકર જેટલો હતો ખેડૂતો ૭૫૦૦ એકર જેટલા જમીનપર ખેતીવાડી કરતા કેટલીક તો પથરાની ખાણો હતી જ્યાંથી કહે છે કે બોરીનદરનું રેશન વટીક પાછળથી બાધવામાં આવેલું હતું વધુમાં એટલું તો ચોક્કસ છે કે જ્યારે એજ રેશનનો પાછળથી વધારો થયો હતો ત્યારે જે પથરાઓ વાપરવામાં આવ્યા હતા તે નક્કી પવાઇની એસ્ટેટમાંજ હતા ૮ ગામોમાંથી એક બકાત રાખેલું હતું જેની જેબી આવક થતી તે એમની એમ બનાજીના આતશ બહેરામના નીબાવ હડમાં જતી તે છેક પવાઇની એસ્ટેટ વેચાઇ ત્યાં સુધી અપાતી હતી

૧૭૯૮ માં ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપનીમાં એક બ્રીટીશ અમલદાર થઇ ગયો હતો કે જેનું નામ સરજન હેલ-સરકેકાટ કરીને હતું પવાઇની એસ્ટેટ એને કંપનીએ સારી મેવાના બદલામાં છાંટીના રોડ ફરામજી પાસે આસપાસના ગામડાં આપેલા હતા, જે ઉપર કેમ આવી ઉપલો અમલદાર કંપનીને ૩૨૦૦ રૂપિયા ભાગ આપતો હતો ૧૮૧૬ માં એ મરણ પામ્યો એટલે ૧૮૨૬ માં કોંકણના કલેક્ટરે ઉપલા ગામડાં લઇ લીધા ૩ વરસ રહીને ફરામજીએ કોંકણના કલેક્ટર મારફતે મુબઇ સરકારને અરજ કરી કે હું ઉપલા ગામડાંનું ૪૦૦૦ રૂપિયા ભાડું આપીશ અને તે ગામડાંઓ મને આપવા ફરામજીની આ અરજ કરવાની મતલબ કંઈ પોતે મોટી દેહાત મેળવવાની નહિ હતી

એવામાં બન્યું એમ કે ૧૮૨૪ માં ફરામજીનો દિકરો મદ્રાસથી આવતા પનવેલ આગળ એકાએક બંદુક ફટવાથી ગુજરી ગયો મુગબાદની ફરામજીએ એમના નામથી કંઈ સખાવતી કામ કરવાનું બાંડી મન ઉપર લીધું ત્યાં કામાટીપુરા, ચાટરોડ, ગીરગામ વિગેરે હાલ તો વસાયેલા છે, પણ ઉપલા જમાનામાં તે બધું ઉજ્જડ હતું

લોકો થોડા ઘણા વસતા હતા, પણ ત્યાં પાણીની બહુ હાડમારી પડતી હતી ફરામજીએ કાવસજી પટેલના તળાવની સામે એક જમીનનો ટુકડો ખરીદ કરી લીધો તેનું નામ મુગભાટવાડી આ વીધે જળવા જોગ એ છે કે સરકારે કામાટીપુરામાં રહેતા લોકોની હાડમારી ટાળવા સાથે એક મુસલમાન નામે ઉસલાજી મુલાનજીને પૈસે બે ટાકીઓ બાધી અને કાવસજી પટેલના તળાવ સાથે તેનું નળ મારફતે જોડાણ કરીધું હતું, પણ ફરામજી શેઠે જોયું કે બધા સુધી પાણી ઉપર આવે ત્યાં સુધી પાણી મળતું, નહિ તો સુકામણા, એટલે પોતાના એટાના મરણના ઉઠમણાની મીજલસમા જણાવ્યું કે મારે ત્યાં એક કુવો બધાવવો કે બધાથી ચાલુ પાણી ટાકીને મળ્યું ગહે તેમ તેઓએ કરીધું હતું તેમણે ત્રણ કુવા ખોદાવ્યા અને પહેલા વહેલી મુખ્યમા પાણીની પાઇપો ન ખાવીને સ્ટીમ એન્જીન મારફતે કામાટીપુરામાં બધા હાલ “બે ટાકી” છે ત્યાં પાણી લઈ જવા માડ્યું એના ઉપર નહિ તોળી અરધા લાખનો ખર્ચ થઈ ગયો અને ૧૮૩૧ સુધી દર મહીને અઢીસો રૂપીઆનો ખર્ચ પોતે કરતા પછી એવણના વારસો એમ ચાલવા દેશે કે કેમ, એનો શક પેલા થતા એવણે મુખ્ય સરકારને અરજ કરી કે પવાઇની એસ્ટેટમાં મોટો સુધારો કર્યો છે, અને દો બે લાખ રૂપીઆ હું ખર્ચી ચુક્યો છું, અને નહિ તોળી પાંચ હજાર રૂપીઆનું વરસાદી આપુ છું, મારે એ જમીનનો ટુકડો મને આપવો હું અરધા લાખ વધારે આપવા તૈયાર છું આખરે સરકારે સાદું નક્કી કરી દીધું હાલમાં ૩૬૦ રોડ અને મેલાસીસરોડ કરીને જે લતાઓ ગીરગામ, ઝાઠરોડ બાજુએ આવ્યા છે તે ૩૬૦ અને બેલાસીસ કરીને બે ઇન્જનેરી અમલદારો અહીંયા ૧૮૨૦ થી ૨૫ ની સાલમાં થઈ ગયા હતા અને જેઓ ફરામજી બનાજીને પવાઇ એસ્ટેટ અને મુગભાટની વાડીમાં પાણી ખાતા બાધવામાં બહુ મદદગાર થઈ પડ્યા હતા તેઓના નામ પરથી લેવામાં આવ્યા છે પવાઇની એસ્ટેટની ખરીદી કરવામાં ફરામજીએ પોતાનો કશોપણ સ્વાર્થ સાધ્યો નહિ, તેવણની મતલબ તો પરમારથીજ હતી મનકુર અરજીના મુખ્ય સરકારના સેક્રેટરીએ જે જવાબ આપ્યો હતો તે ઉપરથી ઉપલી ખીનાને ટેકો મળે છે કે તેમની મતલબ ખીન સ્વાર્થી હતી આ લખતપત્ર થયા પછી ચાર વરસે ફરામજીની અરજ મંજુર થઈ અને બે ટાકીમાં

ફરામજીની ઉદારતાથી ચોખ્ખુ પાણી લોકોને મળવા લાગ્યું સાર બાદ આ
નીચથી તખતી મુકવામાં આવી હતી

THE WELLS

From which these reservoirs are supplied, and
the Establishment for driving the water are
maintained

BY FRAMJI CAVASJ.

In commemoration of whose liberality this tablet
is placed by the British Government

મુગભાટની વાડી બનાવવાના હાથમાં છેક ૧૧૦-૧૧ સુધી રહી
હતી પછી તેનું કપિઆ એક લાખ અને ૬૦
મુગભાટની વા- હજારે વેચાણ થયું હતું એમાંથી અગાઉની ગોઠવણ
ડીનું વેચાણ હતું મુજબ બનાવવાના વારસોને કપિઆ ૨૦૦ પાણીના
બરવા પડતા હતા સારે સરકાર સાથે એવી ગોઠવણ થઈ કે કપિઆ
૬૬૦૦૦ ફુટાબીઓએ આપવા અને તેમાંથી મુમર્ઝ બાહર કયાબી
પાણીછાણીની જરૂર હોય ત્યાં મહુમ ફરામજીના નામથી વાવ, કુવા
તલાવ વિગેરે બંધાવવા જોકે આજે કેટલાક વર્ષ ઉપર થઈ ગયા છે
છતાં તેનું એકબી કામ હસ્તીમાં આવ્યું નથી

પવાઇની એસ્ટેટનું સરકાર સાથે લખત થયેલું હતું તેમાં ફરેક રીતની
શરતો સરકારે મેલી હતી, દાખલા તરીકે હોંદુ
પવાઇના ગામડામાં આના પૂજના સ્થળો બળવવા, ધર્મશાળા
ધાર્મિક છુટાપણ અને સરાઇઓ ખોલવી, વાવ કુવા બાંધાવવા
વિગેરે ૧૮૭૬ માં ૪૭૪૭૦ રૂપિયાએ પવાઇની એસ્ટેટ ફરામજીના હાથમાં
આવી અને આસપાસના સાત ગામડા એઓના હાથમાં મેલાયા

જ્યારે પવાઈ પહેલ પહેલુ આવ્યું ત્યારે બાગ્યે તેમાં સવાસો
માણસો રહેતા હશે અને તેની ઉપજ જેટલું વરસાણું
પવાઇની બ- આવતું પડતું હતું તેની બાગ્યેજ બરાબર હતી
હોજલાલી પહેલાં તે ફરામજીને માફના ગોપીચંદ કરવા પડતા
અને મેહનત જતી તે જુદી પણ પાછળથી એવણુ જેમ કહેતા તેમ

પવાઇને “સોનાની ખાણુમા” ફેરવી નાખી હતી વરાળ યત્રે, સુધરેલી ઢબથી નહેર ખોદવાના ઓળરો પાણી લઇ જવાની પાઇપો એ સમજી ૧૮૨૫ ના વખતમા તો તદ્દન નડુ અને લોકોને બારે નવાઇ લાગતી પણ તે સર્વે વિશ્વાસતથી મગાવીને અહીંઆ ઉપયોગમા લેતા, આથી જમીનમા કસ ધણે આવતો પહેલા શેરડીનો પાક એવણે ઉપજાવ્યો, તેમાથી ઓળ, ખાડ, વિગેરે બનાવતા પાછલા વરસોમા ગુળી, કાપી અપીણ, તથાકુ વિગેરે હગાડ્યા હતા હાલમા મુબમમા આજેખી રેશમ પકવના સાડ કીડા ઉછેરે છે પણ કશું બનતું નથી પણ તે જમા નામા તો તેવણે શેતુરના ઝાડો રોપેલા, રેશમના કીડા ઉછેરેલા હતા. નીલગીરીની આહ, તરેહવાર હિંદુસ્તાનમા મળતા કુટ એ સર્વે પવાઇની એરેટમા ઉગતુ ફરામજીએ એરેટમા એક લાખ આપા રોપેલા હતા, અને પોતે કહેતા કે જો દરેક આપા ઉપરથી ફકત એકજ રૂપીઆ માશ વારસોને મળે તો તેઓ એક લાખ રૂપીઆ વરસ દહાડે ખાશે આ મહાન પારસીએ પાચથી દસ લાખ રૂપીઆ પવાઇને ફળદ્રૂપ બનાવવા માટે તેની જમીનમા રેડયા હતા સર જોન માલકમ અવરનર એક વખતે પોતાના સ્ટાફ સાથે પવાઇ આવીને રહ્યો હતો તેની પછી ૧૮૩૧ મા અરબ આવ કલેર કરીને અવરનર થયો હતો તે આવીને એરેટ ઉપર ઉતર્યો હતો ફરામજી સાથે ખાણી પાણી લીધે ની અને તેમના ઉમદા કામની પીઠાણુમા તે ઉમરાવજીદાએ તેમને એક દોઢ હજાર રૂપીઆની સાલ ભેટ આપી હતી પવાઇ એરેટની તરેહવાર કુટો ખેતીવાડી સોસાયટી પ્રફરશનમા દેખાવ દેવા જતી અને દર વેળાએ

ઇનામો લઇ આવતી

વિશ્વાસતમા પહેલ વહેલી કેરીઓ કોઇખી ગૃહસ્થ તરફથી ભેટ લગીકે મળ હોય તો ફરામજી બનાજી તરફથી મળ હતી એનણે ૧૮૪૭ મા કે જે વેળાએ હાલના જેવી ઝડપથી સ્ટીમરો આવજા કરતી નહિ હતી અને મહીનાઓ પછી માલ આવજા થઇ શકતો હતો તે જમાનામા કેરી જેવું નાજુક ફળ મહારાણી વિકટોરીયા ઉપર ભેટ દાખલ મોકલી આપવાનું બીડુ ઝડપ્યુ હતું તે વખતે ફરામજીએ પોતાને હાથે એક

મહારાણી
વિકટોરીયા
ઉપર કેરીની
ભેટ

અંગ્રેજી પત્ર રાણી ઉપર લખ્યો હતો જે વાચવા એમ હોવાથી અત્રે
એમને એમ મુકી દઇશું

**To Her Most Gracious Majesty
the Queen of England**

May it please your Majesty,

The improvement and extension of steam navigation have now happily brought your Majesty's dominions at home and your dominions in the Eastern world so closely together, that I venture most humbly and most respectfully to lay at your Majesty's feet some specimens of the celebrated Bombay mangoes, in earnest hope that this delicious fruit, which has never before been transmitted to Europe, may reach your Majesty in a state of preservation and prove acceptable. Such precautions have been adopted to preserve the fruit as appear most efficacious, but if the botanists of your Majesty's dominions at home can prescribe a preferable method, it shall be adopted in the transmission of further supplies of this or any other kind of fruit peculiar to the country which has not hitherto been seen in Great Britain "

Your Majesty's most obedient
and faithful Eastern subject

Bombay,
13th May 1838

} FRAMJI CAVASJI

એની પીઠાણુમા રાણી તરફથી એમને ખાસ એક પત્ર મળ્યો હતો કે
જેમા એમની સેવાની પીઠાણુ કરી હતી

ફરામજી એક સાહસીક પુરુષ હતા તે આપણે જોઈ ગયા છીએ ખેતી-
વાડી ઉપરાંત એવણે ધણીક સ્થાનીક કંપનીઓ
ફરામજીનો જાહેર સાથે સંબંધ ધરાવ્યો હતો એમાં તે વખતે
કંપનીઓ સાથે સંબંધ તરતની જ આઠ પી રેલ્વે હસ્તીમાં આવી
હતી, તેની મૂળ સ્થાપના ઇંગ્લેન્ડમાં થઈ હતી અને જે મુંબઈગરાઓએ
થોડા ધણા શેરો લીધેલા તેમાં ફરામજી એક હતા એવણે એક લાખ
રૂપિયા બસો ગેરમાં રોકેલા જો કે પહેલા કંપની ઉપર મુશ્કેલી આવી
ખેલી કારણકે ઘાટ ખણી કાઢવામાં ધણા પૈસા જોઈતો હતો પણ
પાછળથી આ કંપની સંપૂર્ણ બની હતી કંપનીની મુશ્કેલીમાં ધણા
દેશીઓ ખમી ગયા હતા પણ ફરામજી ચીવટ ચઢીને વળગી રહ્યા હતા
જેથી યુરોપીયનોમાં એમની આટ બહુ સારી હતી

એજ મીને વરાળ યંત્ર હસ્તીમાં આવવાથી નરેહવાર સાદમો અહીંઆ
ઉભા થયેલા હતા એ મર્ચમાં ફરામજી ઉપસાનતા હતા, દાખલા તરીકે
“ક્રાઉન સ્પીનીંગ વીવાગ કંપની” નિકળેલી હતી જેમાં એવણે અરધો
લાખ રૂપિયા રોકેલો હતો ઉદ્યોગ હુજર માટેની નિશાળ મુખ્યત્વે
સ્થાપવાનું એવણે પહેલ વહેલુ સુજેલું હતું અને પોતાની હેઠાની દરમી-
યાન એક સ્થાપવા માટે ચળવળ ચલાવી હતી, પણ આપણા દેશીઓ એ
આબદમાં આગળ નહિ વધેલા હોવાથી તેમની યોજના પડી ભાગી મુબઈ
એકનેબી ૧૯૦૦ જેઠ લઈ ને તેને મેટો ટ્રકો આપનારાઓમાં એઓ
એક હતા

બ્યારે ૧૮૨૩ માં પહેલ વહેલી ઇન્ડિયન-સ કમ્પની નામે નવી બોમ્બે
ઇન્ડિયન-સ મોસાયટિ ટ્રીને નીકળી હતી ત્યારે તેના રૂા ૧૫૦૦૦) ના
૮૦ જેઠ હતા તેમાંથી માત્ર ગણતરીનાજ પારસીઓએ જેરો લીધા હતા
ફરામજી શેઠ પોતે પણ લઈને કમ્પનીમાં એક ભાગીદાર તરીકે જોડાયા
હતા આ રીતે પહેલ વહેલા વીમાં સંબંધી ચળવળ કરનારા પણ
તેઓજ હતા બીજે વરસે બોમ્બે લાઇફ ઇન્ડિયન-સ કમ્પની નીકળી
હતી ત્યારે તેમાંથી એઓ ભાગીદાર હતા ૧૮૩૫ માં સરકાર તરફથી

પહેલ વહેલા સેવીંગ બેન્ક સ્થાપવામાં આવી હતી તેના એક ડિરેક્ટર દાખલ ફરામજી કાવસજીને ઠરાવવામાં આવ્યા હતા. વર્ષ ૧૮૩૬ માં ‘બોમ્બે એન્ડ અર ઓફ કૉમર્સ’ હસ્તીમાં આવી તો તેને પણ સ્થાપવામાં ફરામજીએ જ કીમતી મદદ આપી હતી.

બનાજી શેઠ જેટલા પૈસા વાળાને ઊઘોગી હતા તેટલા યકીનમાં પ્રમાણિક ને સાચા હતા. પોતાનો ધર્મ સમજવા સારૂ જદ બનાજી પહેલવી, ફારુખી વિગેરે કીતાબોનો તરજુમો કરાવતા અને તે વાચતા એ રીતે “વદીદાદ” “મજશની” ના તરજુમો હજારો રૂપીઆ આપીને કરાગ્યા હતા. એજ રીતે વર્ષો અગ્રેજી ગુજરાતી પણ વાંચવાનો ધણો શોખ હતો. એથી પોતે ધણા ધરમાતુ અને નેક હુગી ગુજારનાર હતા. જેમ પોતાનો દિકરો ગુજરી ગયો ને સંભાવતમાં નાણા વાપયા તેમ ૧૮૩૧ માં એવણુની એક દિકરી નામે દીનબાઈ ગુજરી ગઈ હતી. તેવણુના નામથી એવણુ ચોપાટી ઉપર એક જમીનનો ટુકડો લીધો અને રૂપીઆ પચીસ હજારને ખરચે એક દખમુ બંધાવ્યું. દખમુ બંધાવ્યું ત્યારે હજારો પારસીઓ એકઠા મળ્યા હતા અને સર્વે ઠેકાણે ફરામજીએ જાહેર તહેવાર પળાવ્યો હતો. જણાવ્યા જોગ એ છે કે આ દખમાનો પ્લાન પહેલ વહેલા પારસી બંજનેર પસાર થયેલા તેઓમાં એક સોરાબજી પુણેગર હતા. તેઓએ રચ્યો હતો. એ વરસ રહીને ગવરનર કબેર આ દખમાની મુલાકાતે ગયો હતો અને તેને ફરામજીએ દખમાનો એક મોડલ આપ્યો હતો જે પાછળથી વિલાતની એન્જિનારીક સોસાયટીમાં મુકવામાં આવ્યો હતો.

તે વખતે આપણામાં એવી માન્યતા હતી કે પોતાના વડવાના પુત્ર્ય અર્થે જે કંઈપી ધર્મખાતુ બાંધવામાં આવે તો તે બનાજી આતશ એક સવાળુ કામ છે. ફરામજી પોતે પોતાના બહેરામ બાપના એક દીનદાર અને તાબેદાર બેઠા હતા. પોતાના બાપના નામથી પોતાના ભાઈઓ માથે મળીને બનાજી આતશ બહેરામ સ્થાપવાનો ધરાહો કર્યો. હાલમાં જ્યાં ચરનીરાંડનું સ્ટેશન છે ત્યાં પહેલા દરીઓ હતા, એની પાસે એક જમીનનો ટુકડો લઈને

કે જ્યાં હાલ આતશ બહેરામ આવેલું છે ત્યાં એક બાધવાનો ઠરાવ કીધો. દખ્ખુ બાધાંયા પછી ૧૪ વરસે આતશ બહેરામ હસ્તીમાં આંબુ દસ્તુર જમશેદજી જામસંપ આસાનાએ સર્વે કીયા કામ કીધું હતું અને બધો મળીને અઢી ત્રણ લાખનો ખર્ચ થયો હતો. જેમાંથી એકથી દોઢ લાખ તો ફરામજીએ આપ્યો હતો, અને વળી ચાલુ નિભાવ ફરડને સારૂ પવાઈ નજદીકના એ ગામડાએ આપી દીધા હતા વળી ૩૫૦ આ એક લાખ ગહુઆર કરવા માટે એલાયદા સુક્યા હતા અને પોતાના એ દિકરાઓ તેમજ બત્રીજ અને બાધને ત્રસ્ટીઓ નેમ્યા હતા. પાછળથી જ્યારે ફરામજીના ધણીઆણી ગુજરી ગયા ત્યારે એવણુના દિકરાઓએ નાણુની એક રકમ ભેગી કરીને દસ્તુરોને રહેવા માટેનું મકાન વિગેરે કરી આપ્યું.

ધડપણુ ચતા ફરામજીને પિશ્તાબનું દરદ લાગુ પડ્યું હતું અને બહુએ ઉપાશ કીધા પણ કંઈ બન્યું નહિ એટલે ૮૫ વરસની ફરામજીનું મરણ બુજેરગ વયે પોતાના મજગામ ખાને રહેવાના મકાનમાં ૧૮૫૧ મા ૧૨ મી ફેબ્રુઆરીએ મરણ પામ્યા હતા. એમના પાછલા દિવસો સુખી ન હતા કારણ કે એમના બેટાઓએ એમને રજા કીધા હતા વળી મરણુ આગળ એકજ વરસ અગાઉ એમનું વહાણુ “સુલેમાન” મદ્રાસ ખાતે ફુળી ગયું હતું અને બીજી કલકત્તામાં બળી ગયું હતું મરણુ વખતે એમણે સારા દિવસો નહિ જોયા હતા એમની સધળી દોલત એમના વિધવા બચ્ચુબાઈ પાસે મઠ જોઓએ ૧૮૫૮ મા ૯૨ વરસની ઉંમરે ગુજરી ત્યાં સુધી ધર્મી કામે કરવા પાછળ પોતાની જીંદગી ગાળી હતી.

ફરામજી સ્વભાવે ધણા નેક હતા અને આકળા હોવાજતા કોઈનેથી તેનો ગુનાહ માફ કરવાને તૈયાર હતા. સન્માધને ખાતર ફરામજીના ગુણો એવણે તરેહવાર દુ ખો વેઠ્યા હતા. પ્રમાણીક નીષ્ઠાથી પોતાનો ધર્મોધારો ધણો વધાર્યો હતો. બાપ બપાવ તરફથી દોલત મળી હતી તોથી ખતીલા કાળજીમદ અને ઉમંગી હતા, ધરસ સારની જીંદગીમાં બહુ ખટપટ થયેલી ત્યારેથી ધીરજથી સધળું સહન કરી લીધું હતું. પચાસતના ત્રસ્ટી તરીકે એવણે ધણી સુલેહ સપથી

પોતાનું કામ બળવ્યુ હતુ અને ખાનગી કુટુંબોમા વઢવાડ થતી ત્યારે
 ધરમેળે બધા ફેંસલા ચુકવતા એક ધણો રમુજ દાખલો છે એકબીજો
 પ ચાયતને અરજ કરવા ગયો કે મારી બરીથી મને છુટા છેડા આપો
 ફરામજીએ તેને ઘેર બોલાવ્યો અને પુછ્યુ કે તેનું કારણ શું ? જવાબ
 મળ્યો કે મારી બેરી ધણી કાળી છે અને મને મમતી નથી ફરામજીએ
 બીજે દહાડે પાછો બોલાવ્યો અને તેજ આરડામા પોતાના ધણીઆણીને
 પણ બોલાવ્યા ત્યારે ફરીઆદીએ ફરીને કહ્યું કે મારી બેરી કાળી છે અને
 મમતી નથી ત્યારે તરતજ પોતાના ધણીઆણી તરફ આગલી કરીને
 કહ્યું કે આ મારા ધણીઆણી તારી બેરી કરતા વધારે કાળા છે છતા પણ
 હું તેમને રાખુ છુ અને તેવણના કુકમસર ચાલું છુ પૈલા ફરીઆદીને
 બહુ ખજલત લાગી એટલે માશી ચાહી પોતાની બેરીને પાછી પોતાને
 ધર લઇ ગયો અને ફરામજીએ તેને સારી સેસ કરી આપી ફરામજી
 ઉધોગી અને સાહસીક કેટલા હતા તેના અનેક દાખલાઓ ઉપર
 નોંધ ગયા છીએ

કામની સંખ્યાવતોમા જે કામ કાધા તેમની ટુક નોંધ ઉપર લીધી છે
 પણ એ ઉપરાત સાર્વજનિક સંખ્યાવતો પણ ધણી કાધી
 ફરામજીની સંખ્યાવતો હતી પોતે કદમી હતા જેથી કદમીને લગતા ગહબાર
 ફડો કાઢેલા હતા મોટા મોટા જાહેર ફડો ઉભા થતા
 ત્યારે એઓ બધાં વિના રહેતા નહિ, દાખલા તરીકે સર ચાર્લ્સ ફ્રાન્સ
 ૧૮૧૧ મા ફારેગ થયો ત્યારે તેને એક “સરવીસ પ્લેટ” બેઠ આપવાના
 ફડમા ૧૬૦૦ રૂપીઆ બધાં હતા એ રીતે એલેક્સનડર બેલક જે કાઉ-
 ન્સીલનો મેમ્બર હતો તેને, જેમ્સ કોફરડ કે જે જાણીતો મેજસ્ટ્રેટ હતો,
 કરનલ બ્રુક્સ કે જે સરકારી આરજીટેક્ટ હતો તે, ગવરનર એલ્બી-સટન
 નેત્ર શાળાનો વડો વિલીયમ જેકરસન, કાઉન્સીલનો મેમ્બર જોન રોમર
 એ સર્વે નોકરીપરથી ફારેગ થયા હતા ત્યારે તેમને બેઠ આપવાના ફડમા
 ફરામજી બનાજીની મુખ્ય મદદ હતી ઉત્તર હિંદુસ્તાનમા ૧૮૧૨ મા
 સખત દુકાળ પડ્યો હતો જેમા હજારો દેશીઓ મુખ્યત્વે તરફ નાસી આવ્યા

હતા ત્યારે શેઠ પેસેતનજી બમનજી વાડીઆ, દેવીદાસ હરજીવનદાસ અને નાગરદાસ મોદીએ આ ભહેર ફડ સ્થાપ્યું હતું જેમા પારસીઓએ એકદર ફા વીસ હજાર જેટલા ભર્યા હતા જેમા ફરામજીનો દોઢ હજાર જેટલાનો ફાળો હતો.

૧૮૧૫ માં લશ્કરી મીપાઇઓને માટેના અસાયલમમા, વોટરનુની લડાઇનો નામાકીન હીરો વીલ ગટન મરણ પામ્યો ત્યાં તેના ફડમા, નેટીવ એડ્યુકેશનના બીલ્ડોંગ ફડમા બોમ્બે જનરલ લાઇબ્રેરીના ભાડા ખાતે, પાનરાપોળમા, ૧૮૩૭ માં સુરતમા આગ લાગેલી તેના સકંઠ નીવારણુ ફડમા, ૧૮૩૭ માં કોઠના દેવળમા ધડીઆળ મુકાવી આપ્યું હતું તેમા, તેમજ ઉત્તર પશ્ચિમમા દુકાળ ભગેવે તેના નિવારણુ ફડમા વિગેરે, તહેવાર નાના મોટા ફડોમા ફરામજી બનાવ્યું પોતાનો હિત્તો ત્રાઇ ઠેકાણે એ હજાર તો કોઇ ઠેકાણે ચાર હજાર એન ભરીઆપ્યો હતો એલડી-સ્ટન કાંવેજમા ૧૮૩૫મા કલેર સ્કોલરનીપ સ્થાપી હતી તેજ રીતે જમશેદજી જીજીલાઇ ટ્રાનસલેશન ફડમા પણ એવણે ૧૮૪૨ માં ફાળીઆ ૫૦૦ ભર્યા હતા, ગ્રાંટ મેડીકલ કોલેજમા એક ઈનામ સ્થાપેલું, રીડસ સ્કોલરશીપના સ્થાપક એ જુ હતા, ૧૮૫૦ માં સુવાવડ ખાતુ દસ્તીમા આઠ્યુ ત્યારે તેના ફડમા એવણે નાણા ભરી આપેલા હતા આ નો બધી એમની નાની સુની સખાવનો હતી.

આ વખતે એટલું જણાવવું જરૂરનું થઇ પડશે કે ૧૮૧૪ માં કેટલાક પારસી, હિંદુ મુસલમાનોએ મુબઇના ગવરનર સર આઇવીન નેપીઅનને અરજ કરી હતી કે પોલીસના માણસો રસ્તામા ફરતા જનવરોને પકડી લઇ જઇ માગી નાખે છે માટે તેનો અટકાવ થવો જોઇએ આ અરજમા વાડીઆ, પાંડે, શેઠ વિગેરે ખાનદાનોની સહીએ ભેગી ફરામજી બનાવ્યું પણુ કરી હતી અને ચળાળ જોશબર ઉપાડી લીધી હતી જે એમનો દયાળુ દીલ ગુરદો કેટલો હતો તે બતાવી આપે છે.

મુબઇમા મરીમ સ્ત્રીઓને માટે એક સુવાવડખાનુ સ્થાપવા બાબે ફરામજીએ જ હિયયાલ ઉપાડી હતી તે આપણે જોઇયું ૧૮૫૦ ના

એગ્રીલ માસમા ટાઉન હોલમા આ મી બલેન્કના પ્રમુખપણા હેઠળ
અગ્રેજ તેમજ દેશીઓની એક જાહેર સભા મળી હતી જે વખતે
સ્ત્રીઓના સુવાવડ વખતના મુશ્કેલ વખતે તેમને હામતી મદદ મળવી
જોઈએ એવું ઠરાવવામા આવતા આન્ટ મેડીકલ હોલ જેમાજ એક
આબ્સ્ટ્રેક્ટીક ખાતુ રચાપવા સબધી ઠરાવ કરવામા આવ્યો તે માટે જે
કમિટી નેમાઈતેમા ૬ પારસીઓ હતા એમાના એક ફરામજી શેઠ હતા.

બી હાલ ફરામજી કાવસજી ઈન્સ્ટીટ્યુટ તૃટી ગયું છે ત્યાં તેની પાસે
પહેલા પોર્ટુગીઝ સરકારના વખતમા એક ધોખીએ
ફરામજી કાવસજી પોતાના જાતબાઈઓ માટે એક તળાવ બાંધ્યું
અને ધોખીતલાવ હતું અહીંઆ ધોખીઓ કપડા ધોવા આવતા,
એમ કરતા તળાવનું પાણી બહુ ગદુ થઈ ગયું વળી ૧૮૩૯ મા વરસાદ
નહિ પડવાથી મુકમણ થઈ ગયા તેથી ફરામજીએ પોતાને ખરચે તળા-
વને સાફ કરાવ્યું અને ઉંડુ ખોદાવ્યું એની ઉપર ફરામજીને અરધો લાખ
રૂપિયો ખર્ચ થયો હતો એક વરસ બાદ મુખ્યધના ગવર્નર સર જોન
કારનેક આ તળાવની તેમજ મુગભાટવાડીની મુલાકાત લેવા ગયો હતો
અને તળાવને “ફરામજી કાવસજી ટેન્ક” કરીને નામ આપ્યું હતું અને
એક શાલ તેવણુને ભેટ આપી હતી

ફરામજીની પહેલા જો કે હિંદુસ્તાનમાં રામ મોહન રાય જેવા બહુ
મોટા આસામીઓ મરી ગયા હતા છતાં તેઓના
ફરામજીના માન નામથી એવી જાહેર સભા મળી ન હતી કે બી
મા મળેલી સભા આગળ સરકાર તેમજ પ્રજા, કોમ તેમજ પર
કોમ સર્વ એકઠા થઈને મરહુમના યુજીની તારીફ કરી હોય. ફરા-
મજી કાવસજીના મરણ બાદ એવી સભા મળી હતી અને તે હિંદુ-
સ્તાનમા પહેલ વહેલી હતી સદર અદાલતનો વડો જજન લગેષ્ટ હતો
તેના પ્રમુખપણા હેઠળ ટાઉન હોલમા એક ગજવર મીટીંગ ભરવામા
આવી હતી તે વખતે હિંદુઓમા જગન્નાથ શંકર શેઠ, મુસલમાનોમા
મહમદ બાઈ રોએ સાર પછી નારાયણ દીનાનાથ, વરજીવનદાસ માધવદાસ
વિગેરે જેવા હિંદુબાઈઓ અને સૌથી મશહુર પારસીઓ હાજર હતા.

સર અરસકીન પેરી અને હજોઇટે ધણા જીન્સાદાર અને જાણવાજોગ
જાણણો કીધા હતા જેમ કરતા સર અરસકીને નીચે મુજબ જણાવ્યું
હતું'—

સર અરસકીન પેરીએ કરેલી સ્તુતી.

You, as his friend and as your colleague Mr Chairman, know how highly I estimated the character of our deceased friend He was not a scholar and for the last ten years of his life he was not a wealthy man, indeed, he had fallen into evil days, and yet he managed to secure the esteem and love of all who came within his influence, and the question which suggests itself is what were the qualities which now we esteem and love which he possessed of all the inhabitants of Bombay His eminent good citizenship He possessed that virtue, not common among people now, in an eminent degree It is a virtue too little exemplified by our Hindu friends, who, I hope, will excuse me for so saying, nor is it universal among the Parsis, but it is more so among them and among other classes Framji Kavasji exercised that virtue more than others of his countrymen he was a steady good citizen, bold enough to speak out his opinion, and energetic to exert himself to do his country good. These virtues we are desirous to see universal

ત્યાર બાદ જગન્નાથ શ્રી કર શેઠે એવો ઠરાવ મૂક્યો હતો કે દ્રામજી કાવસજીની શાદગીરી જાળવવી અને પ્રોફેસર પેટને ટેકો આપતા એવું જણાવ્યું હતું કે દ્રામજી કાવસજી ઇનસ્ટીટ્યુટ નામનું એક મકાન બિલુ

કરવું કે બ્યા આગળ રટુડન્ટસ લીટરરી અને સાયનટીશીક સોસાયટીની દેખરેખ હેઠળ એક મ્યુઝીયમ તેમજ લેકચર રૂમ, લાયબ્રેરી વિગેરે સ્થાપવામાં આવે એમ કરતા પ્રોફેસર પેટને એક બહુ જાણુવા જોગ બાપણુ કીધું હતું અને ફરામજી શેઠની સેવાની જાળમાં રતુટી કરી હતી સર અર્સકીન પેરીએ જે તારીફ કરી હતી તે ઉપર ટાકવામાં આવી છે પણ એ વખતે દાદાબાઇ નવરોજી એલર્થીન્સ્ટન ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં પ્રોફેસરના નવા સવા ઓફીસ ઉપર આવેલા હતા તેવજેખી આ તકે એક બહુ અસરકારક બાપણુ કરતા પોતાની રટુડન્ટસ લીટરરી સોસાયટીને મદદ મળે તે સારૂ ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટિટ્યુટ સ્થાપન કરવાની સખત બલામણુ કીધી હતી

આ વખતે સમાને છેડે શેઠ સોરાબજી પેશતનજી ફરામજી કે જેઓએ પાછળથી જીગજગ ઉપિઆ છ હજાર ફરામજી મહુમ ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં ભર્યા હતા તેઓએ પોતા તરફથી માનવામાં આવેલા આભાર ના બપાવા તરફથી ઉભા થઇને એક બાપણુ આપ્યું હતું જે ઉપરથી જણાય છે કે ફરામજી શેઠ પોતે કુટુમ્બ કબીલા તરફ કહેવા માયા અને મમતાથી વર્તતા હતા અને અમની હસ્તી વટીક કુટુમ્બમાં ગોયા રોરની પાથરનારી હતી આ સોરાબજી શેઠ પોતે બજેલા હતા એટલે એમનો વિદ્યા અભ્યાસ તરફ ફરતી શોખ હોય એ બનવા જોગ છે એમજે પાછળથી કેટલીક લાઇબ્રેરીઓને ધણી કીમતી ચોપડીઓ ભેટ કરી હતી જેમાંથી કેટલીક મુલકા શીરોઝ લાયબ્રેરીમાં પણ છે આ ચોપડીઓમાં ખાસ કરીને ઇરાનની તવારીખને લખતા ઝોરીજીનલ ચિત્રોના જે પોથા છે તે આજે કયે મળતા પણ નથી

ફરામજી પોતે જેટલી કેળવણી, વિદ્યા હજાર વિગેરેનો ટેકો આપનારા હતા તેમ વળી તેઓ હાપાને પણ મદદ કરનારા “ જોઅમે ટાઇમ્સ ” હતા સર ચાર્લ્સ મેટકાફ બ્યારે બ્રિટિશ કમ્પની ફરામજીની કરેલી રતુટી તરફથી ગવર્નર-જેનરલ નેમાયો હતો ત્યારે તેજે હાપાનુ છૂટાપણુ પહેલ વહેલું આપ્યું હતું તેજ જમાનામાં ફરામજી જીવતા હતા મુજબમાં “ મુજબ સમાચાર ” જેવું પત્ર ફરદુનજી બહેરામજી મર્ઝબાન મલાવતા હતા અને અંગ્રેજીમાં “ જોઅમે ટાઇમ્સ ” મુખ્ય હતું

કે જેને અગાઉના પારસીઓનો મોટો ટેકો હતો. જ્યારે ૧૮૫૧ માં ફરામજી ગુજરાત ત્યારે “ ટાઇમ્સ ” નો અધિપતિ ડૉ બ્યુઇસ્ટ હતો કે જે ફરામજીનો અત્યંત મિત્ર હતો. બ્યુઇસ્ટ ફરામજીનો કેટલો આભારી હતો— જોયા છુટાપણ ભોગવતો એક છાપો ફરામજી શેઠને કેટલો આભારી હતો તે તેણે ફરામજીના મરણને દિવસે એક લખાણ આર્ટિકલ લખી તે ઉપરથી જણાય છે. બ્યુઇસ્ટ એ સબધમાં પોતાના લખાણમાં જણાવેછે કે -

" A vast addition to the number of the European community and increase to the merchandise of the Presidency having been occasioned by the operations of the new charter fostered as they were by the exertions of a succession of able and patriotic administrations in the period just preceding 1840, it became apparent that new life-blood was wanted in the press, and that newspapers must from henceforth have much more important tasks to perform than the announcement of the reliefs of the army, the chronicling of the movements of the Governor, or festivals at Government House, the accidents of the chase or calamities of famine or conflagration. A free press was desiderated for the advocacy of public measures now that freedom of discussion had been permitted to newspapers and a public created for their perusal, while the opening up of the overland communication was beginning to permit the transmission of enlightenment to the people at home through the journals of India. To this as to all other changes in the political sky the subject of our notice was fully alive, and Framji Kavaji was one of the first of those who

exerted themselves to bring into existence the journal which now chronicles his demise" (બોમ્બે ટાઇમ્સ" જે પાછળથી "ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા" મા ફેરવાઇ મળ્યું તેને હસ્તીમા લાવનારાઓમાં ફરામજી એક આગેવાન હતા તે છેલ્લા વાક્યપરથી આપણને જણાઇ આવે છે

- ફેબ્રુઆરી વિગેરેના કામમાં ફરામજી શેઠ ઉદાર વૃત્તિથી વર્તતા હતા તેના એક વધુ દાખલો એ છે કે જ્યારે ૧૮૨૨ મા મોબેદ ફરદુનજી મર્ઝબાનજીએ પહેલ ઓઢેલુ સમાચાર પત્ર કાઢ્યું હતું ત્યારે તેમાં બધા મળીને ૬૭ પારસીઓએ ધરાક તરીકે પોતાના નામ નોંધાવ્યા હતા એમાં ફરામજીનું પણ એક હતું વળી બીજી અનેક રીતે પણ આ પત્રને એઓએ ટેકા આપ્યો હતો

ફરામજી કાવસજી બનાજીએ ખરૂં જોતા હાલની મુબઇની જાહેર જાગીનો જોયા પાચો નાખ્યો હતો તેવજી અને ત્યાર ફરામજી અને જાહ નવરોજી ફરદુનજી એ બે જણાને દાદાબાઈ જાહેર જાગી નવરોજી અને સર શીરોઝશાહ મહેતાની મહાન જાહેર જાગી આભારી છે. સર શીરોઝશાહ હ મેશા કહેતા કે જાહેર જાગીનો પહેલ ઓઢેલો પાચો નાખનાર ફરામજી કાવસજીજી હતા એ રીતે દાદાબાઈ નવરોજીથી ફરામજીના આ સંબંધને મધુર રીતે યાદ કરતા

- આ મકાનની હસ્તી કેમ થઇ તે આપણે જોઇ ગયા છીએ તેને જાગતું જે ફડ બોલવામાં આવ્યું હતું તેમાં પહેલા હજીમાં ફરામજી પારસીઓએ રૂપિયા ૪૨૮૫, યુરોપીઓએ ૩૭૫૫ કાવસજી હિંદુઓએ રૂ. ૧૨૭૭, મુસલમાનોએ ૨૫૬, યહુદીઓએ ઇન્ડિયન ટ્રસ્ટ ફા. ૫૦ અને પોર્ટુગીઝોએ રૂ. ૧૫ મળીને એકદર જુમ્લો રૂ. ૯૬૩૮ નો થયો હતો જેમાં મુબઇ સરકારે રૂ. ૪૦૦૦ ઉમેર્યા હતા વધારે ઉધરાણુ થતા રટુડન્ટસ લીટરરી સોસાયટીએ રૂપિયા ૬૦૨૦ ભર્યા હતા સૌથી વધુ રકમ પાછળથી ૫૪૨૦૦ જેટલી શેઠ સોરાજી પેસ્તાનજી ફરામજીએ ભરી હતી જેઓ મહુમના દીકરાના દીકરા થતા હતા સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૪ મા લાઇબ્રેરી ખોલવામાં આવી હતી અને

ઇન્સ્ટિટ્યુટનું મકાન તેજ સાથમાં ફેબ્રુઆરીની ૨૪ મી એ ખોલ્યું મૂકવામાં આવ્યું હતું

૧૮૬૨ ના ફેબ્રુઆરી માસમાં ઝૉન શેઠ જગન્નાથ શંકર શેઠના પ્રમુખપણા હેઠળ દરમજી કાવસજી તળાવ નજીક ઇન્સ્ટિટ્યુટનો પાયો નાખવામાં આવ્યો હતો જે વખતે મુબમના સર્વે નામકિત પુરૂષો હાજર હતા જગન્નાથ શેઠે બહુ કીમતી વિવેચન કીધું હતું છેવટે તેણે જણાવ્યું હતું કે x x x "Framji Cawasji was one of those whom you would call 'Old Bombay' and for my my old friend and for that class of 'old' Bombay," I would express the hope that, when in the enjoyment of the benefits thus secured to you by them in this instance as well as in numerous others you may have a kindly thought for those to whom you are indebted for them" જગન્નાથ શેઠે તખ્તી જડી હતી જેમાં પાયાની તારીખ વાર તેમજ દરમજીનું નામ સર્વે જાતરવામાં આવ્યું હતું

પહેલા મ્યુઝીઅમ અને બીજા પ્રકારના કેળવણીને લગતા હિસાબો પશુ આજ ખાતામાં મેલવાની બલામણુ કરવામાં આવી હતી, પશુ પાછળથી વીક્ટોરીઆ મ્યુઝીઅમ સ્થપાયું એટલે મ્યુઝીઅમ વિગેરેને લગતી સર્વે ચીજો ત્યાં લઇ જવામાં આવી હતી અને ઇન્સ્ટિટ્યુટ જે કામો માટે પાછળથી તે આજ સુધી વાપરવામાં આવતું હતું તેને માટેજ રાખવામાં આવ્યું હતું આ આલીશાન મકાનમાં દરેક પ્રકારના મહાન મેળાવડા થયા હતા અને દાદાબાઇ નવરોજી, શીરોઝશાહ મહેતા, મહાદેવ રાનાડે, જોષાબા જોખલે, કાશીનાથ તેલંગ તેમજ તેવાજ યુરોપીઅન વકતાઓએ તરેહવાર પ્રકારના બાણસુ આપ્યા હતા દરેક પ્રકારની સાર્વજનિક હિલચાલનું બી દરમજી કાવસજી ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં રોપાયેલું તવારીખમાં નોંધાયું છે

રસ્તમજી અને ખરશૈદજી કાવસજી બાવાના બીજા દીકરાઓ અને
 દરામજીના બાઇઓ થતા હતા તેઓ વિષે થોડુંક
 રસ્તમજી કાવસજી જણાવવું લાયક થઈ પડશે પારસીઓમા
 બનાજી સાહસિક જુસ્સો ધણો છે તે તો ખુદ આજેબી
 આપણને જણીતી બીના છે પહેલા તો ગોયા
 દરેક પારસી બચ્ચો પોતાનો સ્વતંત્ર ધર્મો સ્થાપવાની પોતાની ફર્જ
 સમજતો આજે પારસી જીવાન્યાઓ થોડું ધણું શીખ્યા નહિ શીખ્યા
 એટલે નોકરીબાકરીએ લાગી જાય છે અને ધણી તેમા સખડયા કરે છે
 અને આગળ વધવા યા સ્વતંત્ર ધર્મો ધાર્યો હાથ ધરવાની કશીબી વેતરણ
 કરતા નથી તેમ પહેલાં હતું નહિ રસ્તમજી કલકત્તે ગયા હતા અને
 સ્વતંત્ર વેપાર બહોળા પાયાપર કરવા માડ્યો હતો તેમના કેટલાક
 બહાણો દર્બાર મુસાફરી કરતા હતા કલકત્તામા તે વખતે બ્રીટીશ કમ્પનીની
 સત્તા હતી અને વેપાર વણજમા પણ તે સાથી પહેલું આવતું હતું પહેલા
 તો રસ્તમજીએ એકલાજ જઈને ત્યાં ધર્મો શરૂ કર્યો હતો પાછળથી ઘેરી
 છોકરાને બોલાવ્યા હતા જે ઉકમાઈની મુસાફરી વિષે આપણે આગળ
 એશ્વારો કરી ગયા છીએ વેપારી અને બહાણના માલેક દાખલ તેઓએ
 ગળવર બીઝનેસ સ્થાપ્યું હતું એક વખતે તેઓ ખુદ પૂર્વના શાહ
 મોહામર ગણાતા હતા એમની પેઢી ઉપર સોનું રૂપું ગણવા સાદું
 મહેતાજીઓની ફ્રાજ ગોયા લાગતી. આજે એક કુટુંબ વિષે એમ
 કહેવામા આવે છે કે તેમને ત્યાં દરરોજ શેર સોનું આવે છે પણ રસ્તમ-
 જીને ત્યાં તો રોજનું ગોયા મજા સોનું રૂપું બેગુ થતું દરામજી કરતા
 રસ્તમજી બહુ નસીબવાળા હતા, દરામજી પાસે મોટી દોલત નહિ હતી,
 પણ રસ્તમજી માણે તુજીર થતા હતા પાછળથી જમાનાની ગીર દેશને
 લીધે એઓ પર ભારે નુકસાની આવી પડી કલકત્તામા મુનિયન બેન્ક
 નીકળી હતી આ બેન્કનું કામ unlimited હતું એટલે તેણે હદ બાહેર
 જીપલાવવા માડ્યું એના મોટામા મોટા શેરહોલ્ડર રસ્તમજી શૈક હતા
 આ બેન્કે એકએક દીવાળું કાઢ્યું તેની સાથે રસ્તમજી પણ પડી બાગ્યા
 આ ગોયા તેમનાપર મોટી આફત હતી કલકત્તે તેવણે પરમાર્થી અને
 પરમજી ખાતાઓ સ્થાપ્યા હતા એટલે દરેક બગાળી, શુ કામ કે પરકામ,
 એમની મદદે આવ્યો હતો પણ એ ફટકામાથી રસ્તમજી પાછા બીડી

શક્યા નહોતા ફરામજીના મરણ પછી એવજી ખીજેજ વરસે ગુર્જર પામ્યા હતા તેમના મરણની નોંધ લેતા ત્યા આગળના મવેથી આગેવાન પત્રે તેમની જાળજા સ્તુતિ કરતા તેવજે સુધારાની પહેલ કરી હતી એ વિષય ઉપર ખાસ ભાર મેલીને જણાવ્યું હતું તેના છેવટના વાક્યમાં રસ્તમજીના દીક્ષગુરદા વિષે તે પત્ર જણાવે છે કે X X X "mustang" was extremely liberal while he had the means, and there must be many yet living who have felt his kindness when it was of the utmost value to them" વળી "Friend of India" કરીને એક ખીજી પત્ર નીચળતું હતું તેણે દીક્ષા કીધી હતી કે, "X X X He was remarkable not only for his enterprising spirit but for his freedom from the prejudices of the East, and for a European cast of thought peculiar to his countrymen among Asiatics In the days of his prosperity he gave like a 'Merchant prince,' and sedulously imitated the example of his intimate friend, Dwarkanath Tagore" વાચનારને કહેવાની જરૂર નહિ હોય કે આ દ્વારકાનાથ ટાગોર તે હાલના રવિન્દ્રનાથ ટાગોરના વડવા અને અહમો સમાજના મોટા હિમાયતી અને સુધારા વધારાના ચુસ્ત સેવક હતા એમના સમાગમથી રસ્તમજીના આચાર વિચારો ધણા છુટા થયા હોય એ નહિ બનવા જોગ નથી રસ્તમજીના મોટા માણેકજીનું નામ જો જણાય છે તેવજી પોતાના બાપ દાદાબાપ સાથે ચીનનો મોટો વેપાર ચલાવતા હતા અને કલકત્તામાં એક વખત નામીયા વેપારી હતા તેવજી વળી ધરાની કોન્સલનો ઓધ્ધો પણ ધરાવતા હતા અને સરકારે પાછળથી એમને કલકત્તાના એક શેરીફ દાખલ પણ નીમ્યા હતા

આ રસ્તમજી મોટા મુસાફર હતા ચીન, મદ્રાસ અને સીલોન તરફ-
 કેટલીક વખત મુસાફરીઓ કરી હતી, અને છેક
 રસ્તમજી ડૉક્ટરના પાછળથી કલકત્તા ખાતે વસવાટ કરીને રહ્યા હતા
 માણેક એવજી પહેલા તો ટરનરની કંપનીમાં જોડાયા હતા
 અને પાછળથી એટલે ૧૮૧૯ માં ટરનરની કંપનીમાં ભાગીદાર થયા

હતા કીડરપોરનો જે માટો ઝાંક છે તે એવજી કેટલાક વેપારીઓની સાથે રૂપિયા સાડાત્રણ લાખે ખરીદ્યો હતો એ ઉપરાંત શાલકીઆ ઝાંક પણ રૂપિયા બે લાખે ખરીદ્યો હતો ૧૮૩૭ માં ન્યારે રાષ્ટ્રી વિક્ટોરીઆ ગાદીએ બેઠા હતા તેજ વર્ષે “કલકત્તા ડાઇ ગ કંપની” હસ્તીમાં આવી હતી જેના રસ્તમજી સેક્રેટરી હતા

રસ્તમજી પોતાના હાથ હેઠળ ચાળીસ વહાણની માલેકી ધરાવતા હતા એમાના કેટલાક ન્યારે બ્રિટિશ સરકારને આળીસ વહાણના ચીન સાથે લડાઇ જાગી હતી ત્યારે સરકારે વેપારી ખરીદી લીધા હતા, અને તેની લખખોથી ઉપજ આવતી હતી

વ શાવળીમાં ફરામજીના બીજા ભાઈ ખરશેદજીનું નામ જોવામાં આવશે તેવજી પોતાની જીદગી દરમ્યાન પારમીઓ વચ્ચે ધણી ખરશેદજી માનપાન પામેલા થઇ ગયા હતા તેવજી પોતાનો વેપાર કાવસજી ધવો મુળધજી રાખ્યો હતો અને ધણીક યુરોપીઅન પેદાશો સાથે તેઓ સબધ ધરાવતા હતા અને એમને ત્યાં મોઠામોઠા યુરોપીઅન અમલદારોની ચાલુ આમદ થતી પોતે વેપાર ધધામાં આગળ પડ્યા પછી પોતાના હમકોમીઓળી એમજી આગળ વધે એ ધરાદારી ધણી હમકોમીઓને પૈસા ટકા તેમજ પોતાની સેવાની કીમતી મદદ આપતા મુળધમાં ત્રણ આતશ બહેરામો મુખ્ય ગણાતા પહેલ વહેલુ આતશ બહેરામ ૧૭૮૩ માં દાદીભાઇ નજરવાનજી દાદી શેઠે બાધ્યુ હતું બીજી ૧૮૩૦ માં હોરમસજી બહમનજી વાડીઆના બેઠાઓએ પોતાના વડવાના પૂણ્ય અર્થે બાધ્યુ હતું અને ત્રીજી ૧૮૪૫ માં બનાજીનું આતશ બહેરામ બાધવામાં આવ્યું હતું ન્યા ફરામજી કાવસજી, ખરશેદજી કાવસજી અને રસ્તમજીના બેઠા દાદાભાઇએ મોટા હિસ્સો ભર્યો હતો ખરશેદજી પોતા પાછળ પોતાના બેઠાઓ માટે સાડ નાણુ મૂકી ગયા હતા અને એક બેઠા નવરોજીનો બેટા મચેરજી વરસો સુધી ન્યુનિસિ પાલિટિ મંચે બેઠો હતો અને તેવજી જાહેર જીદગીમાં ઉલટ ભર્યો ભાગ લીધો હતો

અરશેદળ પહેલ વહેલા તો એક સાધારણ દુબાશ તરીકે કામ કરવા લાગ્યા હતા પાછળથી એઓ રેમીંગ્ટન કંપનીમાં અરશેદળ એક એક દલાલ તરીકે રોકાયા હતા અને પાટક અને મોંઢા વેપારી તરીકે. કામાવાળાઓ સાથે અરશેદળ કાવશળ અને કંપનીના નામે બહુ મોટે પાયે વેપાર ચલાવતા હતા એવણુ પાસેથી જ વહાણ હતા અને કોલાબામાં જે માન્ટસ બીલ્ડીંગ્સને નામે મકાન બાંધાયા છે તેના માલેક એવણુ હતા જાદીની આસપાસ સાતેક ગામડાઓ એવણુને સરકારે પહેલા વાર્ષિક બાડને પેટે આપ્યા હતા જે એવણે એટલા સરસ રીતે ખીસ્યા હતા કે પાછળથી સરકારે ૧૮૪૩ મા તે સર્વે એકઠમ રૂપિયા ૩૦ હજાર લખને એમના એમ એવણુને સંપુરક કીધાં હતા એવણુ સરકારના જરૂરીસ આદી પીસ ઉપરાત પ આયતના એક માનવત ટ્રસ્ટી હતા ૧૮૪૭ મા એવણુ મરણુ પામ્યા હતા એવણુની સખાવત એટલી બધી અને સાર્વજનિક હતી કે જ્યારે એવણુ યુજ્યાં ત્યારે સર્વે કામે એક અવાજે પોતાની દીલગીરી પ્રદર્શિત કીધી હતી

ફરામજીના બીજા ભાઈઓ એ રીતે વેપાર વણુજ અને ધંધાવાપામાંજ એકવાઈ ગયા હતા તે એવણુની બોલબાળાથી

“નૂરે એલમ” મા જણાવવામાં આવ્યું છે કે —અગાઉ મુબમ્બિયા વર ૧૧

બનાજી ખાનદાનના મહાન પારસી વેપારીઓમાં જેટલી વેપારના ઉમંગ અને હટા હતી, તેટલી હાલના પારસી વેપારીઓમાં નથી, તે લીધે અસલી વેપારીઓને અમોએ શાહ વેપારીનું નામ આપ્યું

છે અગાઉ ફક્ત એબલા એક પારસી કુટુંબના વેપારીઓમાં ૩૬ વાહણ હતા, તેની કેટલીક જાણવાએ તવારીખ નોંધના આકારે અમારા હાથમાં આવી છે, તે ઉપરથી તેને કેષ્ટ પકડારી લખએ છે કે રખે વખતના વડે વાથી આવી મોતેઅર હકીકત આપણામાંથી ગુમ થઇ જતી રહે.

જે ખાનદાન વિશે અમે બોલીએ છીએ તે બનાજીનું ખાનદાન છે તેઓના ધણીપણમાં જુદા જુદા રાજવાડાઓના વાવટા તળે સમળા

મલી ૩૬ મોહોટા વાહાણો હતા, તેમા મુખ્ય કરી ચીન અરીન લઈ જનારી “ કલીપરો ” હતી તેમના માલેક કલકત્તાવાળા શૈફ રસ્તમજી કાવસજી અને તેમના નખીરાઓ શૈફો દાદાબાઈ રસ્તમજી અને માણેકજી રસ્તમજી હતા. આ પહેડી કલકત્તા, મધરાસ, મુઅઇ, ઇરાની અખાત, મોલમીન, મોરીશીઅસ, રેટ્ટસ ઓફ મલકા, યટેવીઆ, સીઆમ મળલા અને ચીન ખાતે વેપાર હુમધુકાર ચલાવતી હતી

આ કુ પનીને હસ્તકના કેટલાક વાહણોની વીગત જાણવા જોગ છે જે અમારા હાથમા આવવાથી નીચે આપીએ છીએ

૧, સીલ્ફ — આ નામીચી અરીમ લાવ લઈ જવ કરનારી કલીપર કલકત્તામા આધી હતી તેની આધણી એવી હતી, કે ગમે તેવા મોહનો પવન કુકે તેમા ચાલી શકે એકવાર આ કલીપરે કલકત્તાથી ચીન મુધીની સફર ન મનાઇ શકાય એટલી ટુક મુદતમા ચાને ૧૬ દાહાડામા કીધી હતી ૧૮૩૫ મા તે ચીન જતા ભાગી આ વેળા તેમા કીમતી અરીમ બરેલુ હતુ વાહાણુને ઓનરેબલ ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કુ પનીની મનવાર કલાઇવે અઆન્ડ, પશુ મનવારને આ નોકરી બજવવા થકી મોટી “ સાલવેજ ” ભરી આપવી પડી સીલ્ફને ૧૮૪૧ મા ફરીથી આધવામા આવી એકવાર તે વાહાણુ “ કાવસજી ફ્રેમીલી ” સાથે અરીમ વેચવા સાઈ લગર નાખીને પડી હતી, તે વેલાએ એક ચીનાઇ મનવારે તેનો કુબાલો ધર્યો, પશુ સીલ્ફ પોતાની ધણી ઝડપી ચાલને લીધે છટકી જવા પામી ચીનના લશ્કરના વડા આડમીરલ સર જન ગારડન એમારે સીલ્ફને મનવાર બનાવવા માટે સારી કીમત આપીને ખરીદવા માગી, પશુ ધણીઓએ આ નામીચા વહાણુને વેચવા ના પાડી

૨ — કાવસજી ફ્રેમીલી — આ ધણીજ મજબુત કલીપર ૧૮૩૬ મા કલકત્તામા આધવામા આવી હતી. તેનો કપતાન રાબરટ વાલેસ નામનો હતો ચીન અને કલકત્તા વચ્ચે તે એક વરસમા આઠ સફર કરતો હતો ૧૮૪૧ મા સીલ્ફની જોડે તેની પુઠેખી પદર ચીનાઇ મનવારો લાગી, પશુ કાવસજી ફ્રેમીલીના કપતાને મરદાનગીથી તેઓ સાથ લઈ તેમાની કેટલીકોને માર મારી તે છટકી જવા પામીએ. આ માનીતું વાહાણુ પછવાડેથી મસકતના

મુલતાને ખરીદ કરી તેની મનવાર બનાવી તેનું નામ “પ્રીન્સ ઓફ વેન્સ” પાડીયું

૩—રસતમજી કાવસજી-આ વાહાણુ ચીન ખાતે શેઠ દાદાભાઈ રસત મજીની પહેડીને માટે કલકત્તામાં આધવામાં આવ્યું હતું, અને શેઠ ૧૧-ભાદના પીતાના નામ ઉપરથી તેનું નામ રસતમજી કાવસજી પાડ્યું હતું આ વાહાણુના દેખાવની ધણી તારીફ કરવામાં આવી હતી ૧૮૪૦ માં ચીનની લડાઈની વેળાએ, તેને વડી સરકારે ચારટર કીધું હતું ૧૮૫૦ માં કેતકતાથી ચીન જતા તે ડુબ્યું, અને તે ઉપરના ખલાસીઓ, ઉતાડ્યો, ભેડીઓ, અહરથો, ચાર હજાર માસડી રૂ, અને કીમતી ચીજોની પેટીઓ સધળું પાંચમાસ થઇ ગયું

૪—ફરામજી કાવસજી-આ ફકડ વાહાણુ ધણાજ સરસ દેખાવનું એક હજાર ટનનું શેઠ રસતમજી કાવસજીને માટે કલકત્તામાં આધવામાં આવ્યું હતું, અને મુબઇના જાણીતા મરહુમ અડાબર શેઠ ફરામજી કાવસજી જેઓ રસતમજીના ભાઈ થાય તેમનું નામ આવ્યું હતું આ વાહાણુને ફરીઆમાં ઉતારતી વેળાએ ગવરનર જનરલ વજેરેની હાજરીથી મોટી રચના થઇ હતી વાહાણુની આધણી લશ્ચકર લાવ લખ જવ કરવાને વણી લાવકે હાવાથી ફરીઆમાં ઉતરતાજ વડી સરકારે તેને ચીનની લડાઈને માટે ચાર્ટર કીધું ૧૮૪૧ માં હાગકાગ આગલ તે મખત તુફાન ખાઇ ગયું, અને બાગ્યું શેઠ રસતમજીની પહેડીએ વાહાણુને ઈંગલાડ મોટે ખર્ચે મોકલ્યું, પણ તાહાથી પાછું કરતા ધણાક અકસમાત નડયાથી ખારકસ જ થયું અને કાહાડી નાખવામાં આવ્યું

૫—ખરગેજી કાવસજી-આ વાહાણુ વેલાતમાં બાંધેલું હતું, તેને ચીનમાં ખરીદ કરી કલકત્તામાં નવેસરથી સમારવામાં આવ્યું, અને શેઠ દાદાભાઈ રસતમજીના કાકાનું નામ આપવામાં આવ્યું પછવાડેથી એક અરબ વેપારીએ તેને ખરીદ કીધું અને સફરમાં ચીનના ફરીઆમાં ડુબી ગયું ”

આ રીતે બીજા ૩૧ વ્હાણોની ટુક તવારીખ આપવામાં આવી છે જે છાય છે કે એ સધળા વ્હાણો ચીન, બરમા, કલકત્તા,

સીંગાપૂર મદ્રાસ વિગેરે ઠેકાણે ફરતા હતા અને તેઓમા ધણો ખરો રૂ, અપ્રીણ, સાગનુ લાકડુ, નગદ નાણુ અને ખુદ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના ફરતાવેળે વટીક લાવ લઇજી કરવામા આવતા હતા કેટલાકમા સરકારના સીપાઇઓને લડાઇ દરમ્યાન એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે લાવ લઇજી કરવામા આવતા હતા ઉપલુજ પત્ર આમળ જણાવે છે કે -“આ મસ વાહાણો ઉપર અરચથી મસ થતો હતો. દરેક વાહાણુ ઉપર દર માસે ચાર હજારથી સાત હજાર રૂપીઆ પગારના વેહેચાતા હતા ચાને જે રૂપીઆ પાત્ર હજારનીજ સરાસરી લઇએ તો દર માસે રૂ વાહાણો ઉપર માણુસોના પગાર રૂ ૧ લાખ ૩૦ હજારનો થતો હતો.”

માણુકળ બનાજી રસ્તમજી બનાજીના ખેટા થતા હતા તેઓ કલકત્તાના નામીઆ વેપારી હતા એવણુ કલકત્તા વામીઓમા આખુ માણુકળ બનાજી લોકપ્રીય થઇ પડ્યા હતા તેથી એવણુને આખુ બનાજી માણુકળ કહેવામા આવતા એવણુ કલકત્તાના એક વખતના શેરીફ હતા અને એજ પદવીએ એમના ખેટા હીરજીભાઇનેથી ચઢાવવામા આવ્યા હતા પાછળથી ૧૮૯૮મા બ માળના લેફ્ટનન્ટ ગવરનર સર હેનરી પ્રીન્સેપે એવણુની તસવીર ખુદી મેલી હતી ત્યારે માણુકળ બાબુની ૫૪ વરસની આટ અને કીર્તિ માટે જાજી તારીફ કરી હતી હીરજીભાઇ ૬૦ વર્ષની ઉંમરે ગુજ્યા હતા અને સરકારે એમને સી આઇ ઇ ને એન્કાઇ વટીક આપ્યો હતો હીરજીભાઇએ પોતે એટલી સરસ કીર્તિ અને માન મેળવ્યા હતા કે એમના મરણુ બાદથી કલકત્તાની ખાસો આમ પ્રજા એમના આભાર હેઠળ હતી એથી એમના ખેટા રસ્તમજીની એમની દરેક જગ્યાએ નેમણુક કરવામા આવી હતી જ્યારથી કલકત્તાની કોર્પોરેશન હસ્તીમા આવી ત્યારથી તે છેક રસ્તમજીના વખત સુધી બનાજી ખાનદાનના નમ્રીરાઓ તેમા ખીરાજતા હતા ખુદ ફ્રીમેસન લોજમા પણ એમજ બન્યુ હતુ અને કલકત્તાની અન્ગ્લમનમા પણ તેજ દાખલાની નકલ કરવામા આવી હતી ફ્રીમેસનોએ તો હીરજીભાઇના નામથી એક નવી લોજ બની કીધી હતી જેનું નામ આજ સુધી “લોજ એચ એમ રસ્તમજી” કરીને છે જ્યારે માણુકળ ગુજરી ગયા ત્યારે તેમની યાદમા નવી પારસી ધર્મશાળા બાંધવામા આવી હતી

લોકો થોડા ઘણા વસતા હતા, પણ ત્યાં પાણીની બહુ હાડમારી પડતી હતી ફરામજીએ કાવસજી પટેલના તળાવની સામે એક જમીનનો ટુકડો ખરીદ કરી લીધો તેનું નામ મુગભાટવાડી આ વીધે જળવા જોગ એ છે કે સરકારે કામાટીપુરામાં રહેતા લોકોની હાડમારી ટાળવા સાથે એક મુસલમાનનામે ઉસલાજી મુલાનજીને પૈસે બે ટાકીઓ બાધી અને કાવસજી પટેલના તળાવ સાથે તેનું નળ મારફતે જોડાણ કરીધું હતું, પણ ફરામજી શેઠે જોયું કે બધા સુધી પાણી ઉપર આવે ત્યાં સુધી પાણી મળતું, નહિ તો સુકામણા, ઝેટલે પોતાના બેટાના મરણના ઉઠમણાની મીજલસમા જણાવ્યું કે મારે ત્યાં એક કુવો બધાવવો કે બધાથી ચાલુ પાણી ટાકીને મળ્યું ગહે તેમ તેઓએ કરીધું હતું તેમણે ત્રણ કુવા ખોદાવ્યા અને પહેલા વહેલી મુખ્યમા પાણીની પાઇપો ન ખાવીને સ્ટીમ એન્જીન મારફતે કામાટીપુરામાં બધા હાલ “બે ટાકી” છે ત્યાં પાણી લઈ જવા માડ્યું એના ઉપર નહિ તોળી અરધા લાખનો ખર્ચ થઈ ગયો અને ૧૮૩૧ સુધી દર મહીને અઢીસો રૂપીઆનો ખર્ચ પોતે કરતા પછી એવણના વારસો એમ ચાલવા દેશે કે કેમ, એનો શક પેઢા થતા એવણે મુખ્ય સરકારને અરજ કરી કે પવાઇની એસ્ટેટમાં મોટો સુધારો કર્યો છે, અને દો બે લાખ રૂપીઆ હું ખર્ચી ચુક્યો છું, અને નહિ તોળી પાંચ હજાર રૂપીઆનું વરસાદી આપુ છું, મારે એ જમીનનો ટુકડો મને આપવો હું અરધા લાખ વધારે આપવા તૈયાર છું આખરે સરકારે સાદું નક્કી કરી હાલમાં ૩૬૦ રોડ અને મેલાસીસરોડ કરીને જે લતાઓ ગીરગામ, ઝાટરોડ બાજુએ આવ્યા છે તે ૩૬૦ અને બેલાસીસ કરીને બે ઇન્જનેરી અમલદારો અહીંયા ૧૮૨૦ થી ૨૫ ની સાલમાં થઈ ગયા હતા અને જેઓ ફરામજી બનાજીને પવાઇ એસ્ટેટ અને મુગભાટની વાડીમાં પાણી ખાતા બાધવામાં બહુ મદદગાર થઈ પડ્યા હતા તેઓના નામપરથી લેવામાં આવ્યા છે પવાઇની એસ્ટેટની ખરીદી કરવામાં ફરામજીએ પોતાનો કશોપણ સ્વાર્થ સાધ્યો નહિ, તેવણની મતલબ તો પરમારથીજ હતી મનકુર અરજીના મુખ્ય સરકારના સેક્રેટરીએ જે જવાબ આપ્યો હતો તે ઉપરથી ઉપલી ખીનાને ટેકો મળે છે કે તેમની મતલબ ખીન સ્વાર્થી હતી આ લખતપત્ર થયા પછી ચાર વરસે ફરામજીની અરજ મંજુર થઈ અને બે ટાકીમાં

જેરથી હીંદ આવયા બાદ પારસી ટાળાને સજીવન કરનાર પણ આજ મશહુર ઓલાદ છે.

પારસી આલમમાજ નહી, હિંદુસતાન દેશજ માત્ર નહી પણ આખા ખ્રીટીશ શહેનશાહતમા જે મહાન પુરોશ થઇ ગયા છે તેઓમા એક આમળ પડતુ નામ તે પહેલા સર જમશેદજી જીજીભાઇનુ આવે છે તેઓ માત્ર સખાવતમાજ નહી પણ દરેક પ્રકારની સામાજિક સારવજનીક સેવામા એક મહાન પદવી મેળવે છે અને તેથી તેઓ પોતા પાછળ જે નામદારી મેલી ગયા છે તે જમાનાઓ સુધી જીસાઇ નથી અને ખીજા આવતા જમાના સુધી જીસાશે નહી જોકે તેવણે કરેલા કામો એક નાના પુસ્તકના રૂપમા સમાઇ શકે એમ નથી, છતા તેમ કરવાની મારી કાળજી એટલા માટેજ છે કે તેઓના કામો અને નામવરી દરેક ઘેરેઘેરે ફેલાય અને માત્ર આલાજ નહી પણ અદના પુરોશખી તેઓના કામથી અને સખાવ-તોથી માહિતમાર અને મુબઇમા જોશો તો સર જમશેદજીનુ નામ પ્રખ્યા-ત છે, હિંદુસતાનમા તેઓ જાહેર છે, ખુદ ખ્રીટનમા યા મુરોપમા જે દ્રાઇ પારસી પોતાને એમ કહેવાડે કે તે સર જમશેદજીની ઓલાદનો છે તો તેની આગતાસ્વામના થઇ શકે છે અને તેને માન મળે છે

મહાન પુરોશની જન્મ જુમી વીધે વારવાર મતભેદ પડ્યો છે તેઓ
 દુનયાનું કલ્યાણ કરવા જન્મ્યા હતા માટે દુન્યાજ
 સર જમશેદજીનો જન્મ તેઓની માતૃજુમી લેખાય આ રીતે સર જમશે-
 દજીની માતૃજુમી વીશે મતભેદ પડ્યો છે પણ
 ખારીક તહેકીક પછી જણાય છે કે તેઓ શહેરે મુબઇમા તારીખ ૧૫ મી
 જુલાઇ ૧૭૮૭ ના દીને જનમયા હતા એવણુ જે મોહલ્લામા જન્મ્યા
 હતા તે ધણુ કરીને કાફરઝ મારકેટના સામે આજે જયા અબદુલ રહેમાન
 સીટ, કાપડ બજાર વીગેરે છે ત્યા આવેસો હતો તે વખતે મુબઇમા પાર-
 સીઓની વસતી અઢી હજાર ધર જેટલીખી ન હોતી ધરમના મકાનોમા
 બેએક અગયારી અને બેએક દોખમા હઇયાત હતા. ખુદ શહેરનો વીસ્તાર
 જુજ તો બે અઢી માઇલ જેટલો હતો મુબઇના કીલ્લાની આસપાસ
 એક મજબુત કોટ હતો જેના ઉપર તોપો ગોઠવી રાખવામા આવી હતી

દર્યો છેક ચગચઝેટ સ્ત્રીટ સુધી ધસી આવતો હતો અને હાલ જ્યાં ધ ધો-
ધાપો, લોકોનો વસવાટ ધત્યાદિ થઈ રહ્યું છે ત્યાં પહેલાં કોટની દીવાલ
હતી બજારગેટ, મોદીખાના અને પારસી બજાર તો યુરોપીઅન વહાણોની
આવજાતી ગોથા મુળ વેપારી મથકોમાં ફેરવાઈ ગયા હતા અને અહીંયા
હાથેની ઉચ્છવાથલ રોજની થતી તેમાં પારસી વેપારીઓ ધણ કમાતા
સર જમશેદજીનું કુટુંબ એટલું પુરાણુ છે કે તેમના ખેશીઓએ હાંફુઓની
સાથે વસવાટ કરતા તે વખતની ચાલ મુજબ હાંફુનામો પણ ધારણુ કીધા
હતા એમનું ખાનદાની નામ " વાચછાણ " નું જણાય છે એવણના
પીતાનું નામ જીજ્ઞાષા હતું જ્યારે એવણના માતાજી નવસારીના વતની
ધનજીભાઈ કાવસજીના બેટી બાઈ જીવીબાઈ કરીને હતા ધણીધણીયાણીને
કાંઈ એટલો બધો સારો વખત નહીં હતો, શીની કાતીને માબાપ પોતાનું
પુરૂં કરતા તયારબાદ એઓ મુબઈ આવી વસ્યા જમશેદજીના જનમ
બાદ જીજ્ઞાષા તેમજ તેમના બીજા કુટુંબીઓ નવસારી ગયા હતા જ્યાં
જમશેદજી ધણો મોટો ભાગ ઉધર્યા હતા પણ ગરીબાઈને લીધે ૧૨
વંધની ઉંમરે જમશેદજીને મુબઈ ફરીને ધ ધા અરથે મોકલવામાં આવ્યા

તે વખતે એમના માસા ફરામજી બાટલીવાળા જેઓ બાટલી વેચવાને

ધ ધો કરતા હતા તેઓને ત્યાં જમશેદજી આવી
જમશેદજી શેઠે લાગયા તેઓબી મામા સાથે તેજ ધ ધો કરવા
જી હગી શરૂ કરે છે લાગયા એટલે તેમનેબી બાટલીવાળા તરીકે ઓળ

ખવા લાગયા ૧૮૯૯ માં એમના માતાજીનું અને એક વરપ બાદ તેમના
પીતાનું મરણ નીપજ્યુ માસાને ત્યાં ઉધર્યા એટલુંજ નહીં પણ ત્યાં
વળી થોડું ધણુ ગુજરાતી, અંગ્રેજ અને વેપારીનામું પણ જમશેદજી શેઠે
શીખ્યા માબાપના મરણ બાદ જમશેદજી શેઠે પરદેશ ખાને જઈને વેપા-
રવણુજ ચલાવવાનું માયે લીધું એરીને મહેરવાનજી તબાક જેઓ એવ-
ણના પિત્રાઈ બાઈ થતા હતા તેમની સાથે એઓ કલકત્તા ગયા અને
તયારબાદ તેઓ સાથે ચીન ગયા પણ તબાક શેઠે અપીણના વેપારમાં
મોહું નુસાન ગયું અને તેવણુ અને જમશેદજી પાછા મુબઈ ફર્યા. તે
વખતે એવણની પુ જી રૂપયા ૧૫૦ ની હતી આ પછી એવણની સગાઈ

માસાની દીકરી આવાખાઇ સાથે થઇ તથારખાઇ પોતાના સસરાના ભાગ્યા તરીકે જમશેજીએ ચીન જવા ખુશી દેખાડી એજ વખતે અંગ્રેજોને ફ્રેન્ચ લોકો સાથે મોટી લડાઇ ચાલતી હતી તેથી આવજામા સર જમશેજીને ભારે હાડમારી વેઠવી પડી હતી તોખી એ રીતે બે ત્રણ સફર ચીન ખાતે કર્યા બાદ જમશેજી મોટી દોલત મેળવી શક્યા હતા હાલ જ્યા સર જમશેજી બેનીવોલનટ ઇનસ્ટીટ્યુટ છે તથા એક તબેલો આવેલો હતો અને આસપાસ પારસીઓના રહઠાણો આવ્યા હતા એ તબેલામા આમ લાગી અને જમશેજી શેઠની કેટલીક મતા બળી ગઇ અહીયા પચાસતના કેટલાક ઓચરયાખી હતા તેખી બધા બળી ગયા હતા, તોખી ખોટ ખમીને પોતાનો ધધો ચાલુ રાખવા જમશેજી ચોથીવાર ચીન તરફ ગયા અને એ વેળાએ તેમને પાછા ફરતા ફ્રેન્ચ લોકોના હાથમા સપડાવાથી ભારે હેરાનગતીમા ઉતરવુ પડ્યુ હતુ કે જેનો અહેવાલ એઓએ પોતેજ એક પત્રમા લખ્યો છે જે એક તવારીખી દસ્તાવેજ તરીકે આજેખી ધણો જાણીતો થઇ રહેલો છે ૧૮૦૭ મા ચીન તરફ એવણે છેવટની મુસાફરી કરી હતી અને હજી તો પા સદી પુરી નહી થાય તે પહેલા એવણે પુશકળ ગજ મેળવી લીધો હતો

શરૂઆતથી છેક ૧૮૦૭ સુધી જમશેજી શેઠની હાડમારીનો અત જખાતો નથી તથારખાઇ તેઓ મુબઇમા ઠર પડ્યા વહાણુવદી અને અને અત્રેથી ચીન, મધરાસ, કલકતા અને છેક ઇંગ-વેપારી

લડ સુધી વેપાર ચલાવવા માડ્યો ૩ અને અશીલુનો તેમનો મુજ વેપાર હતો પણ આગળના પારસીઓ માત્ર પોતાનો વેપાર એટલેથીજ કરીને અટકી રહેતા નહી પણ કરીને માલ લાવલઇજા કરવાની સગવડ પુરી પાડનારા વહાણુ પછુ તેઓ બાધતા એવી રીતે મશહુર થયલુ લવજી નજરવાનજી વાડીયાનું નામ અત્રે રજુ થવાની જરૂર છે બનાજીવાળાઓ, પટેલો, રેડીમનીવાળાઓ વીજેરે ફરેક કને પોતાના વહાણુ હતા જે બહોળા પાયાપર વેપાર ચલાવતા એ રીતે સર જમશેજી કને પણ નાના મોટા મળીને અરધો ઇજન વહાણુ હતા જેમા Good Success, Bombay Castle, Charlotte, Fort William, Lanrick વીજેરે મુખ્ય હતા, પાછળથી પોતાના વેપારના

વધારા માટે એવણે એક હોદ્દા મોતીચંદ અમીચંદ અને એક મુસલમાન મહમદઅલી રોજેને પોતાના આગમી તરીકે લીધા અને તેમને વેપાર જમશેદજીના નામ હેઠળ બહુ બહોળા પાયાપર ચાલતો એ બધા પછ- સાવાળા થયા હતા અને મોતીચંદે સર જમશેદજીને પગલે ચાલી પોતાનો સખી હસ્ત લાખો કીધો હતો અને પાલીતાણા ખાને અનેક સદાજનો વીગેરે આધયા હતા તેઓ મોતીચંદને નામે આજેથી ઝોળખાય છે

પાછળથી જમશેદજી જીજીભાઈ શેઠે રેમી ગટન કાંદરડી કપની સાથે બહોળો વેપાર ચલાવવા માડ્યો અને ૧૮૨૧ માં વેપારમાં મોટો તડાકો ચીન સાથેનો સંધળો વેપાર એવણે એક હાથ કરી લીધો એમ કરતા ૧૮૪૨ સુધી પોતાનું ધ્યાન ધધામા રોકતા એવણે રૂપીઆ ૨૫ થી ૩ કરોડ સુધીનો ચોખો નફો મચ્યો હતો એ સરવેમાં જમશેદજી શેઠ બહુ પ્રમાણીકપણે વરતયા હતા જે માટે એટલું જાણુતું અગત્યનું થઇ પડ્યું કે જુદા જુદા ધધાદારીઓ વચે જ્યારે ખટપટ જાગતી ત્યારે એવણે લવાદ નીમવામાં આવતા ખુદ રાજાઓને જ્યારે સરકારી અમલદારો સાથે ખટપટ થતી ત્યારે તેમાંથી એવણે જ લવાદ નેમતા સર બારટલ ફ્રીઅર જે પાછળથી મુમઇનો ગવરનર-થયો હતો તેણે એ સખી એક ઠેકણે ખાસ શેરો કીધો છે જેમાં તે જણાવે છે કે

I may be allowed to mention one very striking exception in Sir Jamshedji Jeejeebhai who with every inducement from his great influence and exceeding benevolence of his character, never as far as my experience goes lends himself to the dangerous practice of patronising parties engaged in obtaining redress of their grievances real or supposed by indirect influence apart from the substantial merit of their case

દાહત એકહાથે મેળવતા ગયા તેમ જમશેદજી શેઠ બીજે હાથે મોટું
 મોટું દાન કરતા ગયા. જાહેર સંખાવતો એક
 જાહેર સેવાની ચીજ છે પણ જાતી સેવા મારફતેથી તેવણે લોક
 શરૂઆત કલ્યાણ કીધું હતું. એ સેવાનું પ્રકરણ એવણ
 ૩૦ વરસના હતા ત્યારથી શરૂ થાય છે આગળ કાંઈ મોટા રાજદવારી
 કામે ઉપાડવા કે સંસાર સમાજની સુધારણા પાછળ મોટો ભોગ આપવો
 એવા કામે કરવામાં આવતા ન હતા એ દીક્ષાએ જે કાંઈ થતું તે ધણે
 નાને પાંચે તેમાં પારસીઓ સર જમશેદજીના જમાનામાં હિંદુસ્તાનની
 રાજદવારી ખટપટોમાં અકસર કરીને સરકારનોજ પક્ષ ધરતા ધણ
 તો માનપત્રો આપવા કે પીસ એવ પ્લટ આપવા, કપનીની ઉમદા
 સેવા બજાવીને તેમજ દેશીઓનો ચાહ જીતી લઈને જે કાંઈ બલો ટોપી-
 વાળો અત્રેથી વીલાયત રવાના થાય તેની આગતા સ્વાગતા કરવી એ
 જાહેર જીદગીનો અગત્યનો તમકકો ગણાતો એવી રીતે સર જમશેદ
 જીએ કાંઈક ગવરનરોને માનપત્ર તેમજ પ્લટ આપ્યા હતા અને તેમાં
 એવણે ભારે નાણું ખર્ચ્યું હતું વળી દવાખાનાઓ, કેળવણીને લગતા
 ફાંડો વગેરેમાં એવણેનોજ હાથ હતો. સર ચારલસ ફાર્મસ કરીને એક
 બહુ બલો ટોપીવાળો આપણી વચે થઈ ગયો હતો તો તેનું બાવલું ઉભું
 કરવામાં અને તેને ટાઉનહોલમાં મુકાવવામાં સર જમશેદજીએ ધણ
 કીધું હતું વળી વીદ્યાનીબી પીછાન કરતા દાખલા તરીકે રોયલ
 એશીયાટિક સોસાયટીની મુબઇની શાખાના પ્રમુખ ઓનરેબલ મી.
 રીડની ચાદગારી જાળવી રાખવા એવણે રીડ સંકોલરશીપ સ્થાપી હતી
 એજ રીતે સર અરસકીન પેરીની ચાદગારી જાળવી રાખવા સાથે એવણેજ
 પદસા ખર્ચ્યા હતા અને મહેનતથી ઉપાડી હતી મુબઇ તરફ જે દેશી-
 ઓને પહેલવહેલા જુરરો નેમવામાં આવ્યા હતા તેઓમાં સર જમશેદજી
 પહેલા હતા મુબઇમાં રસ્તાઓ જે બીસમાર હાલતમાં પડ્યા હતા
 તેના બાધકામની યોજના ઉપાડીને સરકારના ટાઉન મેજરના ધ્યાનપર
 લાવનાર સર જમશેદજી હતા એ ઉપરાંત “બોબે નેટીવ ડીસપેનસરી”
 “બોબે નેટીવ એન્જીકેશન બોર્ડ” ડીસ્પીકટ બેનીવોલન્ટ સોસાયટી”ના

એવણુ વડા અધીકારી હતા સેવીઝ એક જે ૧૮૭૫ મા તરતની નીકળી હતી તેના એવણુ એક ડીરેક્ટર હતા

૧૮૪૨ મા સર જમશેદજીને “હારબર કમીટી”ના એક સભાસદ બનાવવામા આવ્યા હતા અને તેજ વરસમા સરકારે મીઠાપર સરેરાસ કર વધાર્યો હતો એથી ગરીબ લોકો નો મરો થતો પણ સર જમશેદજીએ લોકો તરફથી લડત ઉપાડીને તે કર રદ કરાવ્યો હતો.

રાજ્યદવારી લડત ચલાવવા માટે આપણા શહેરમા સ્થાપન થયેલી યોએ એસોસીએશન જેને પાછળથી યોએ પ્રેસાઇડન્સી એસોસીએશન કરીને ઓળખવામા આવા તેના મુળ સ્થાપકોમા સર જમશેદજી એક હતા અને જ્યાં સુધી એવણુ જીવ્યા હતા ત્યાંસુધી પ્રમુખ તરીકે રહ્યા હતા એમા અવારનવાર એવણુ નાણાં પણ બરીને તેને ટેકવી રાખતા હતા આ સંસ્થાના મુળ પહેલાં કારોબારીઓ તો પારસીઓજ હતા બહુમતજી હોરમસજી વાડયા, કાવસજી જેહાગીર રેડીમની, ખુરશેદજી નશરવાનજી કામા, ફગમજી નશરવાનજી પટેલ, નવરોજી ફરદુનજી અને સર જમશેદજી આ સંસ્થાના ગોચા સ્થભો ગણાતા હતા ૧૮૫૦ થી એવણુના મરણુ સુધીમા નાની મોટી રાજ્યદવારી અરજીઓ જે અત્રેથી વડી શહેનશાહતમા મોકલવામા આવી હતી તેપર સર જમશેદજીનો મુખ્ય હાથ પડતો અને તે ઉપર તેવણુ પહેલાં સહી મેલતા એથી તે અરજીઓને ભારે વજન મળતુ જ્યારે અફધાનો માથે વડાજી જામી તેમજ ફ્રેંચ લોકો સાથે લડતા ઈંગ્રેજો જીત્યા હતા અને જ્યારેથી બાહશાહી ખાનદાનમા કોઈ અગતયનો બનાવ બનતો ત્યારે સર જમશેદજીજ સભાઓ બરીને તેમજ મેળાવડાઓ કરીને તે સબધી યોગ્ય ઠરાવ કરતા એમનો લાગવગ ગોચા શહેનશાહતમા જખરો હતો

સર જમશેદજીને એવણુના વખતમા પારસીઓ “પારસી કોમનો એક એકકો નર” એમ કરીને કહેતા અને જ્યારે સર જમશેદજી અને પારસી કોમ એવણુ મુજરયા અને પારસી પત્રોએ તેમના મરણુની નોંધ લીધી હતી ત્યારે “રાસ્ત ગોફ તાર” પત્રે ખાસ કરીને તે લખાણુના મથાળાપર એજ સ્થળે ટાક્યા હતા, જ્યારે એજ રીતે સોરાબજી શાપુરજી બગાવીનું જીવનચરિત્ર કર

સનહાસ મુળજીએ વખ્યુ હતુ ત્યારે તેમણે પણ પોતાની ચોપડીનું મથાળુ એવાજ પ્રકારનું કીધુ હતુ કોમની સેવા એવણુ સાહેબે શું બળવી છે તે એવણે પોતે લખેલી એક કીતાબ નામે “ખુલાસાએ-પચા-યત” ઉપરથી આપણને જણાશે સખાવત કે જે નામથી સર જમશેદજી જમશેદજી થયા છે તેના આકરો કોમ પર કોમ વચે જાણીતો છે કરોડોની દોલત મેળવી હતી અને તેવીજ રીતે આખી પણ હતી નીચલા થોડાક આકડાઓ ઉપરથી જણાશે કે પોતાની કોમનું તેવણે કેવું બહુ કીધુ હતુ એવણુ જ્યારેથી ગાડીમા બેસીને બાહર નીકળતા ત્યારે એક મોટી કોથળીમા પછસા લઇને નીકળતા અને જોડલા બીખારી રસ્તે મગતા તેને તેઓ આપયા વગર રહેતા નહી એમનું કાઠમા આવેલું ધર જે હાલ તો એચનસ ફેઝરને હસ્તક ગયુ છે તથા મોટી મોટી પેઢીઓ મ ડાલી અને રાત અને દીવસ ગરીબ હુમકામીઓ આવીને ખાધાપાધા ઉપરાત બે પછસા સર જમશેદજીને હાથે પામીને ધરે જતા વાર તહેવારે તો ગોયા તથા મેળોજ જમતો

સર જમશેદજીની સખાવતોના થોડાક આકરો

	રૂપીઆ
મુબઇના પારસીઓને માટેના ધરમ ખાતામા ..	૪૪૦૦૦૦
સુરતના પારસીઓને માટેના ધરમ ખાતામા .	૧૨૫૦૦૦
નવસારીના પારસીઓને માટેના ધરમ ખાતામા	૬૨૫૦૦
પોતાની એસ્ટેટો મુબઇના પારસીઓને ધરમ ખાતામા આખી તેના	૭૦૦૦૦
પુનાની અગવારી માટેના	૪૫૦૦૦
નવસારીની ધરમશાળા ..	૨૦૦૦૦
નવસારી તરફથી ગાયકવાડ સરકારમા ભરયા...	૧૭૦૦૦
મુબઇની પચાયતના ધરમ ખાતામા	૧૫૦૦૦
સુરતમા આગથી ફના થયલા કુટુંબો માટે ..	૨૫૦૦૦
દોખમા અને અગવારી માટે ...	૪૭૦૦૦
શેઠ મોતીચંદના પુણ્ય માટે	૩૦૦૦૦

મુઅમ્મદની પાનરાપોળ		૭૨૦૦૦
સર જમશેદજી હોરપીટલ પાછળ	...	૧૬૦૫૦૦
સુવાવડ આતામા	.	૩૦૦૦૦
માહીમના પુલ પાછળ	..	૧૭૭૦૦૦
પુનાનો બંદર	૧૮૦૦૦૦
ભાયખલાનુ તળાવ	.	૨૩૦૦૦
વાદરામા તળાવ	૧૦૦૦૦
ખડાળાની ધરમશાળા	.	૨૦૦૦૦
મુઅમ્મદ ડીઝીલ યેનીવોલન્ટ	૧૫૦૦૦૦
મુઅમ્મદની રકુલ ઓવ આરટ	.	૧૦૦૦૦૦
આનંદ મેડીકલ કોલેજમા ઇનામ	...	૧૫૦૦૦
એલપ્રીનસ્ટન કોલેજમા પ્રોફેસર શીપ		૧૧૦૦૦
પરચુટિંગ	૧૫૦૦૦૦

આ સંખ્યાવનોની દરેક બીના એક ગોથા તવારીખજ છે કે જેમા એવ-
જીનો મોટા ગવરનજે સાથનો સબધ, મોટા દેશોમા
સર જમશેદજીના નામના મેળવી તે વીગેરેનો ભાસ આપજીને આપે
પરચુટિંગ સેવાઓ છે જ્યારેથી સહેનશાહતમા પારસી લોકોને ભગતુ
કશુબી કામકાજ હોતુ તો તેમા સર જમશેદજીનો હાથ હતો એવજીની
હાથયાતી હમયાન એવજી માન પામેલા અને માનીતા પચાયતના વડા
હતા વળી જીવતા હતા તે અધ્યાત્મમાજ પોતાના બેટાઓને પોતાની
નામીથી કારકીરદીમા આગ લેવાને તેઓએ જોડી દીધા હતા એ રીતે
જ્યારે ૧૮૫૭ મા મોટો બળવો જાગ્યો તથાજે મુઅમ્મદા હુસૈન શવાની દરેક
વકફી હતી મુસલમાનોના તહેવાર તેમજ હિંદુઓના દીવાળી તહેવારો
દરમયાન તો ગોથા લેખને કાગને ડાળે રહેતુ પડતુ હતુ કે હમણા હુલ
પડશે તે વખતે મુઅમ્મદનો પોલીસ કમીશનર મીં ફોર્જેટ હતો
તેણે પહેલાથીજ જલુ સખતાઈથી કામ લીધુ હતું અને દરેક એવકા સીપા-
હીને દરમાન કીધુ હતુ કે તેમને પકડીને તેમને બારજીજ તે ફાંસી દેશે.
આથી હુસૈન દખાઈ ગયું હતું અને મીં ફોર્જેટ મુઅમ્મદમા માનીતો થઈ
પડ્યો હતો. જતી વેળાએ તેને મુઅમ્મદની પ્રજાએ બારે નાજુથી નવાજ્યો.

હતો જેમા પારસીઓનો મુળ હીસ્સો હતો, અને જ્યારે મહારાણી વીકટોરીઆનો દહેરો થોડા વખત પછી જાહેર થયો ત્યારે મુખ્યમા મોટી સભાઓ ભરવામા આવી હતી. તેમજ આતજ્ઞતાજી છોડવામા આવી હતી એ સરવેમા સર જમશેદજીનો હાથ હતો એ ઉપરાંત ૧૮૭૨ મા જ્યારે વીકટોરીઆ મારડનસ હસ્તીમા લાવવામા આવ્યો ત્યારેથી સર જમશેદજીએ એક નગરશેઠને 'ગાજતી સેવા બજાવી હતી

સર જમશેદજીની જીદગી દરમિયાન મુખ્યમા બે હુલ્લડો જાગ્યા હતા ૧૮૫૧ નું હુલ્લડ અને સર જમશેદજીની સેવા પહેલું ૧૮૭૨ મા થયું હતું કે જે વખતે કુતરા સબધી ચકચાર ચાલવાથી સરકાર અને હીંદુ, પારસીઓ વચ્ચે હુલ્લડ થયું હતું રસ્તે રસ્તે જે ખરાબ કુતરાઓ હોય તેમને સરકારે મારી નાખવાનું કામ ઉપાડયું આથી હીંદુઓ અને પારસીઓની લામણી દુખાઇ પારસી નશોશાલાઓએ ખાસ કરીને તોફાન જગાડયું પણ જ્યારે સરકારની લશ્કરી ટુકડી બાહર પડી ત્યારે બધા નાશી ગયા સર જમશેદજીએ સરકાર તરફથી પ્રજાને સમજાવવામા અને લોકોને શાંત પાડવામા બારે સેવા બજાવી હતી પણ ૧૮૫૧ મા તો તેનાથી જીદાજ પ્રકારનું અને બારે જખંડું હુલ્લડ જાગ્યું હતું જેનું કારણ પારસીઓ અને એસ્લામીઓ વચ્ચેની જીમખેશનું હતું તે વખતે મુખ્યમા “ચીત્રજ્ઞાન દરપણ” નામનું એક પત્ર નીકળતું હતું તેમા હઝરત મોહમદ પયગમબર સાહેબ વીશે કાઠક લખાણ આપ્યું હતું જે વાચતાની સાથેજ મુસલમાનો છોડાયા તેનો ખાર તેઓએ અજબ રીતે પારસીઓપર કાઢવા માડ્યો તે એવી રીતે કે પ્રણીતી ચાર હજાર આદમીઓનું ટોળું પહેલા એલાહીમાગવાળા લતા ઉપર ધસ્યું, પછી તયાની પારસીઓની બીડીબજારની દુકાનો લુટી અને ખુદ અગયારી ઉપર પણ હુલ્લડોરાએ મારો ચલાવ્યો પણ જ્યારે પારસીઓએ જોયું કે તેમને નાહકના હથરાન કરવામા આવે છે ત્યારે તેઓએ સાથે મળીને પોતાનો બચાવ કરવા માડ્યો. પોલીસના સીપાઇઓ કાઠ કરી શક્યા નહી અને થોડા વખતમા પારસીઓએ હુલ્લડોરાને પોતાના લતાઓમાથી નસાડ્યા પાછળથી ફરીને રમખાણો થયા અને સા બાહર કાઠના પારસીઓના જાનમાલની બારે ખુવારી થવા લાગી.

આ ઉપરથી સર જમશેદજીએ પોતાના મકાને સભા બોલાવી અને જ્યારે મુસલમાનોના વડા ધરમચુર ત્યાં નહીજ આવ્યા ત્યારે પારસીઓને શાત પાડી એવળના વડા બેટા ખરશેદજીએ સરવેને ધરે મોકલ્યા પાછળથી મુસલમાનોએ વધારે હથરાન કરવા માડવાથી દાદાભાઈ નવરોજીએ સર જમશેદજી સાથે મળીને તે વખતના મુખ્યના હાકેમ લોરડ ફ્રાંકલેડને વચે પડવા કહ્યું. સરકારની સનમુખ જે ડેપુટીશન ગયું હતું તથા વહરણુ શેઠ બહમનજી હોરમસજી વહાડીયાને આપવામાં આવ્યું હતું. આખરે બંને કામ વચે દોસ્તી થઈ અને એક જાહેર સરઘસ કહાડનામાં આવ્યું હતું જેમાં પારસીઓના વડા તરીકે જમશેદજીના બેટા ખરશેદજી પોતાના પાદશાહી રથમાં વડા જજ સર ખરસહીનપેરી મુસલમાનોના વડા કાજી સાહેબ અને બીજાઓ સાથે બેસીને સરઘસને મોખરે ગયા હતા.

પારસી પચાયતની સાથે સર જમશેદજીનો શો સબંધ હતો એ તપાસવા માટે આપણને લાગે જવું પડે એમ પારસી પચા- નથી પોતે “ખુલાસે પચાત” નામની ચોપડી ચતમાં લેવા. “માઝદયસ્ની દીનનો તાબેદાર એક બદેખોદા”

એ તખલ્લુસ હેડળ લખી છે તે ઉપરથી એમના મહાન સેવાસ્પી કામોનો ધનિતેખાબ આપણને મળી શકશે. ૧૮૨૩ ના સાલમાં સર જમશેદજી પારસી પચાયતના પેહલીવાર સભાસદ નેમાયા હતા. પચાયતની સન્તા બળવાન બનાવવામાં અને તેને સારે લોકસેવાના મારગે દોરવવામાં સર જમશેદજીએ તે દીવસથી તે બધાં મુખી જાહીશીને લીધે તેઓ રીટાયરડ થયા ત્યાં મુખી પારસી કામની ધણીક સેવાઓ બજવી હતી. પારસી સુસ્તી, પારસી બેદરકારી, પારસી લાચારી વગેરેને લગતા સવાલો એવળના વખતમાં એવજી ચરવાવયા હતા તેમજ તેમને એવે વહેવાર તબક્કે ચઢાવયા હતા કે તેમના જેવા વળી કામ સેવકો બહુજ થોડા થઈ ગયા હોય. અજીમનની સેવા બજવવા છતાં અજીમન તરફથી ધણીક વખતે કામને ન છાજવું સમજવું વટીક પડ્યું હતું પણ તેની પરવા કીધા વગર એવજી પોતાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું હતું. પોતાને કરવામાં આવેલા અપમાન વીગેરે સબંધી એવજી ધણે દીલખીરીભરેલો

એસારો પોતાના પુત્રતકમા એઓ કરે છે શરૂઆતમા પચામતનુ રૂ ૬
૧૮૦૦૦ રૂપીયા જેટલુ હતુ તે સર જમશેદજીના મરણુ વખતે રૂપીયા ૭
લાખ સુધી ગયુ હતુ પોતાની હુમિયાતી દરમયાન દરેહમેદરો, આતશ-
કહેલો, ધહમધારના રૂડો હોખમાઓ વીજેરેને એવણે નાણાનો બારે ટેકો
આપ્યો હતો

કોમ અને હમવતનીઓની દાઝ સર જમશેદજીને હાંડે કેટલી હતી
તેનો ખયાલ સહેલાઈથી આપણને એટલા ઉપરથી
સ કહે સમયે આવી શકે કે જ્યા રેલ કે આગ કે એવી કાઠખી
સર જમશેદજીની આફતો જાણુતા ત્યારે સર જમશેદજીનો મદદનો
સેવા હીરસો ત્યા સઉથી વધુ રહેનો ૧૮૭૭ મા સુરત
શહેરમા એક જખરદસ્ત આગ લાગી ત્રણ દિવસ સુધી બળતા
રહ્યા હતા અને આઠ દિવસ વધુ પજરણુ રહ્યુ હતુ એથી
કાંઈક આદમી માલ મીલકત વગરનુ અને કાંઈક આધખોરાકી વગરનુ
લાયાર થઇ પડ્યુ તરત સર જમશેદજીએ નાણુ ભરીને રૂડની
પહેલ કરી અને બીજાઓ સાથે મળીને ધણુ કે નાણુ સુરત ખાતે મોકલાવી
આપ્યુ ઘેરેઘેર માણુસને ફેરવીને અનાજ, કાપડ અને રૂપીઆનુ વેહે-
ચાણુ શેઠ દાદાબાઈ આલપાધવાલા મારફતે સર જમશેદજીએ કરાવ્યુ
હતુ એવી સને ૧૮૫૪ મા મુબઈના બારામા એક બારે તોફાન થયુ
હતુ, તેમા ૧૮૫૬ મા ફ્રાન્સ દેશમા એવાજ તોફાનો થયા હતા, તથા
૧૮૨૨ અને ૧૮૮૬ મા આયરલેન્ડ ખાતે દુકાળો પડ્યા હતા તો તેમા,
૧૮૭૨ મા બગાળ ખાતે દુકાળ પડ્યો હતો તે વખતે તેના રૂડમા સર
જમશેદજીએ નાની મોટી રકમો ભરી હતી

બગાળના દુકાળની મદદ બાબે એક અંગ્રેજ પત્રકારે બહુ સરસ ટીકા
કીધી હતી જે પારસીઓને મગર કર્યા
બગાળનાં પત્રે કરેલી વીના રહેશે નહીં તે નીચ મુજબ હતી —
મગરૂરીભરા તારીફ

Jamshedji Jeejeebhoy the most
eminent Parsee merchant of Bombay, has put to
shame many a richer Baboo of Calcutta, by the
munificent donation of Rs 500 to the Calcutta

Fund We say with pride that our friend Jainshejji has an English heart, as well as the mind of an enlightened Englishman

સને ૧૮૩૪ થી ૧૮૪૧ સુધી મુ અધના હાકેમ તરીકે સર જમસ કર-
નાક હતો એ અરસામા તેણે શેઠ જમશેદજીની
સર જમશેદજી અને નાઇટને અલકાબ સખાવતોનો અનુભવ મેળવ્યો હતો, જેને પરીણામે
તેવણુ માટે અતીશય માન તેનામા અરપા થવા પામ્યું
હતુ જ્યારે તે ધ ગલાડ ગયો ત્યારે તેણે તેવણુની
ગભવર સખાવતોની વાત ત્યાના આગેવાન મહોમા કહી 'કોરટ ઓફ
ડીરેક્ટરસો' ને કાને એ વાત આવતા, તેઓએ શેઠ જમશેદજીની લાય-
કાતને અરનું માન આપવાનો નીશચય કર્યો જે માટે નામદાર મહા-
રાણીએ પશુ પોતાની અતીશય ખુશી બતાવી, સને ૧૮૪૨ ના સાલની
ત્રીજી માર્ચને દીવસે એક હાતમ દીલના શેક્યાને સર નાઇટ બનાવવામા
આવયા હી દુસ્તાનમા પહેલવહેલા "સર નાઇટ" થવાનું માન કાઠ
જેવું તેવું નહોતું "સર નાઇટ" ના ખેતાબની બાદશાહી સનદ ગવરનર
મી॰ એનડરસન નામદાર મહારાણીજીના વરસગાઠમા તા॰ ૨૫ મી મે
૧૮૪૨ ના દીવસે પરેલ ખાતેના સરકારી મહેલમા એક દબદબાબરી
જહેર દરબાર બરી અતીશય માન સાથે શેઠ જમશેદજીને અરપણુ કરી
જે વેળાએ ગવરનરે કરેલુ બાજણુ તેમજ તેના જવાબમા સર જમશેદ
જીનું વીવેચન વાચવા લાયકજ છે ધ ગલાડમા દરેક "સર નાઇટ" ને
તે ખેતાબ મળતા ચોક્કસ રકમ સરકારને બરવી પડે છે તેમજ સર
જમશેદજીએ તેટલી રકમ પગાર કરી હતી, પશુ "કોરટ ઓફ ડીરેક્ટર-
સોએ" તે માન સહીત પાછી વાળી હતી સર જમશેદજીનો "કોટ ઓફ
આગમસ"નું ચીત્ર તો દરેક પારમી વીદ્યારથી જોણે સર જમશેદજી સ્કુલમા
કેળવણી લીધી હોય તેને માલુમ હશે ઉદ્યોગ અને ઉદારતા એ તેવણુનો
મુદ્રલેખ હતો સર જમશેદજીને એ મોટું માન મળવાથી એકલી પારસી
કોમમાજ નહી પશુ આખા હી દુસ્તાનમા ખુશાલી ફેલાઇ હતી ૧૮૪૨ ના
જ સાલની તા॰ ૧૫ મી જુને સર જમશેદજીને તેવણુના બાઇમ ધ
શહેરીઓ તરફનું માનપત્ર "મઝગામ કેરટલ" ના તેવણુના બ ગલામ।

સરવે કામના સભાસદો સમક્ષ ફરામજી કાવજીજી બનાજીએ વાંચી સંભળાવ્યું હતું વળી દખલ અને ગુજરાતના દરેક આગેવાન શહેરના

રહેવાસીઓએ જુદા જુદા માનપત્રો એવજી ઉપર મોકલી આપ્યા હતા

વળી નામદાર મહારાણીજીએ તેવજીને “સર નાઇટ” નો ખેતાબ એનાયત કરવા ઉપરાંત પોતા તરફથી એક સોનાના માનચાંદની ચાંદની ભેટ કરી જે ના. ગવર્નર સર ન્યોરન આ-
નવાળેશ રથર એરોનેટે ૧૮૪૨ નાજ સાલમા તેવજીને એક

ભહેર દરબાર ભરી એનાયત કર્યો હતો, જે વેળાએ પણ તે માન માટે ઉપકાર માનવા ઉઠતા સર જમશેદજીએ ધણું અસરકારક વીવેચન કર્યું હતું

સર જમશેદજીને તે ચાદ તેમની ઉદારતા અને સ્વદેશાભીમાન માટે ભેટ કરવામા આવ્યો હતો, જે ખવાસો આજે પણ પુરતી રીતે તેમની ઝોધેથી ઉતરી આવેલાઓમા માલુમ પડી આવે છે તેમના સંધળા વારસો આ ચાદને ભણે એક ઉત્તેજન આપનાર નીશાની તરીકેજ ખેતા આવમા છે.

પારસી કેામમાં પહેલવહેલો કેળવણીનો પાયો નાખનાર સર જમશેદજી હતા મુબઇનાજ નહી પણ ગુજરાતના જુદા જુદા શહેરો સુરત, ભરૂચ, ઉદવાડા, નવસારી ખાતે નીશા-
જો સ્થાપી, અને તેનો વહીવટ ચલાવવા માટે સર

જમશેદજીએ તે ઉપરાંત સ્કોલરશીપો અને ધનાગો માટે પણ મોટી રકમો સંખાવતમા આપી છે વળી સઉથી અગત્યનું અને પારસીઓને સુધ-
રેલા અને વધુ શીખેલા બનાવવાની શરૂઆત કરનાર સઉથી ઉપયોગી ખાતુ તે “સર જમશેદજી જીજીમાઇ બીનેવોલેંટ ધનસ્ટ્રીટયુશન” ની સ્થાપના ઇ સ ૧૮૪૯ મા થઇ ગુજરાતમા વસ્તા પારસીઓની હાલત અતી કંગાળ થતી જોઇ, તેઓએ એક ફડ તેઓના દુ ખનીવારણ માટે ઉજુ કર્યુ જેમા સર જમશેદજીએ કેટલાક શેરો ઉપરાંત ત્રણ લાખની ગળવર રકમ ભરી, અને તેનો વહીવટ કરવા તથા તે રકમનો સારો ઉપયોગ થાય છે કે નહી તે માટે એક કમીટી પારસીઓના આગેવાન

સભાસદોની નેમવામાં આવી તે રકમને સરકાર હસતક ચોક્કસ શરતો સાથે આપવામાં આવી, તેનું વ્યાજ મળ્યા કરે એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી તે રકમમાંથી મુબઇ, સુરત, ભરૂચ, ઉદવાડા, નવસારી વીગેરે ખાતે રકુલોની સ્થાપના કરવામાં આવી, જે ઉપરાત લાચારોને મદદ કરવા, મરીબ પારસીઓના લગન કરી આપવા પાછળ તેમજ મરણ ખર્ચો પાછળ પણ ચોક્કસ રકમ કાઢવામાં આવી

સર જમશેદજીએ સ્થાપેલા અનેક કેળવણી ખાતાઓમાં સરસ્થી મોટું અને અગત્યની કેળવણી આપનાર ખાતું સર જમશેદજી જીજીભાઈની રકુલ છે એ શુભ ખાતાની શરૂઆત ઇ.સ. ૧૮૪૯ ની ૧૭ મી ઓક્ટોબરે થઈ હતી પણ તે વખતે આ શાળાનું પહેલું મકાન હોરા બજારમાં હતું હાલના મકાનને ખુલ્લી મેલવાની કીંમત ઇ.સ. ૧૮૭૧ માં લોરડ નોરથબરૂંકે કરી હતી આ શાળામાં પારસી પંચાયતની ઓફીસ પણ ઉપર કાઢવામાં આવી, તે ઉપરાત સર જમશેદજી હસ્તક ચાલતી છોકરીઓની નીશાળની પણ ત્યાં ગોઠવણ કરવામાં આવી આ ખાતાને શેઠ રસ્તમજી જમશેદજીએ પણ ધણી અગત્યની મદદ કરી જેથી સર જમશેદજી તેમજ રસ્તમજી જમશેદજી બંનેના બાવળા ત્યાં મુકવામાં આવ્યા છે આ રીતે બાહેરગામની રુલો મલી એકદરે ૨૧ રુલો આ ઇનસ્ટીટ્યુશનને લાભ મેળવે છે, જેમાં પાંચ રુલો મુબઇમાં છે

સર જમશેદજી વાર વાર એમ કહેતા કે “ પારસીઓ કેળવણીની ખુબી થી વાકેફ થયા છે, તેથી મને મારી આ સંખ્યા- પારસીઓ માટે મર જમશેદજીની કાળજી વતનો બદલો મળી ચુક્યો છે ” તે બોલો આજે ફેટલા ખરા પડ્યા છે તે પારસીઓમાં વધતી જતી કેળવણીથી આપણને માલમ પડી આવશે એટલાથીજ તેવણુ કયા ધરાતા હતા લોકોના દુ ખ ટાળવાએ તેમની નેમ હતી. પણ તે નેમે કયા રસ્તે પાર પડશે તે માટે તેવણુ વધુ કાળજીમદ રહેતા કેળવણી ખાતા સ્થાપવાથીજ કાંઈ લોકોના દુ ખ ટળતા નથી અને તેઓ સારી રીતે

સમજતાં, ત્યારે દવાખાના અને હોસ્પીટલો સ્થાપે તેમા કાંઈ નવાઈ હતી ! “ સર જમશેદજી જીજીભાઈ હોસ્પીટાલ ” એવા ખાતાઓમા આપણું પહેલું ધ્યાન ખેંચે છે, ગરીબોની હાડમારીનો ખયાલ કરી તેવણે સરકારને એવી હોસ્પીટલ બાંધવા માટે એક લાખ રૂપીઆની મદદ કરવા કબજુ થુ ધણી મહેનત પછી સરકાર સાથે થટતી જોડવણ કરવામા આવી અને તા. ૩ જી જાનેવારી ૧૮૪૩ ને દીવસે એ ખાતાનો મોટી ધામધુમ અને દબદબાલરી કીયા સાથ પાયો નાખવામા આવયો જે વેળા મવરનરે ખાસ પોતે સર જમશેદજીને કોટવેર જામ, તે હોસ્પીટલની જગ્યા ઉપર પોતાની ગાડીમા લઇ આવયા હતા કીયા ખતમ થવા પછી સર જમશેદજીએ પણ એક ટુક વીવેચન કરી હોસ્પીટલની આખાદી માટે અતી કાળજી બતાવી જે ખરેજ પારસી કોમને મગરૂર બનાવવા માટે પુરતુ હતું આ હોસ્પીટલને ચાલુ કરતા રૂપીઆ ૨૯૨૪૨૮ ની આદશાહી રકમ ખરચાઇ હતી, જેમા આપણા સંખાવતી નરે ૧૬૦૫૦૦ નો ખરચ ઉપાડી લીધો હતો વળી લા પાસે “ ગ્રાન્ટ મેડીકલ કોલેજ ” નો પણ પાયો નખાયો જેમા પણ સારી મદદ તેવણે કરી હતી દરદીઓના દુખ ટાળવાને એ મહાન નર કેટલી કાળજી ધરાવતો હોવો જોઇયે તેનો પુરાવો શુ વધુ આપવાની અગત છે !

માહીમ અને વાદરા વચેની નાની ખાડી આજે આપણે પુલથી કરી જે રીતે આસાનીથી પસાર કરી શક્યે છીયે તે માટે જાહેર બાંધ-કામ-લેડી જમ-શેદજી કીજ પણુ આપણે એવણનેજ આભારી છીયે દર ચોમાસામા ખાડી પસાર કરતા માણસો ડુખી જતા અને આવજ કરવાની પણ અતી મહેનત પડતી સરકારે પુલ બાંધવાનો વીચાર કરયો, પણ તેનો ખરચ ૬૭૦૦૦ નો અડસટવામા આવવાથી તે વાત પડતી નાખવામા આવી માણસોને ડુખી જતા સાબજવાની ખબરથી લેડી જમશેદજી પણ વારવાર દીલગીર થતા અ તે સર જમશેદજીએ પુલ બાંધવાની યોજના પણ ઉપાડી લીધી, જે કે તે અગાઉ બીજા પારસીઓએ તે યોજના ઉપાડવાની કોશેશ કરી હતી, પણ ખરચનો અડસટો જાડુ થવાથી પડતી મેલાતી હતી સર-કાર સાથ ભાગમા થટતી જોડવણ કરી તે કામ શરૂ કરવામા આવયુ પણ

૧૮૪૪ માં પુલ્હનો થોડોક ભાગ પડી ભાગ્યો ત્યારે સર જમશેદજીએ થોડી વધુ ખર્ચ કરી કામ તદ્દન પાકુ જ કરાવ્યું જેમ કરતા તેવણને ૫૫૮૦૦ રૂપિયા વધુ થયા. પુલ્હ પાછળ સરકારને ૨૦૭૮૪૩ નો ખર્ચ થયો જેમાં ૧૫૫૮૦૦ રૂપિયા સર જમશેદજીએ પોતાના આપડી લેડી આવાયાઇને નામે આપયા ત્યારથી તે પુલ્હ “લેડી જમશેદજી” પુલ્હ તરીકે ઓળખાયો. એ પુલ્હ પશુ સર જ્યોરજ આરથરે ૬ સ ૧૮૪૫ માં વપરાસ માટે ખુલ્લો કીધો હતો.

વળી ૧૮૫૪ માં સરકાર અને સં જમશેદજીને ખરચે વાહરા આગળ મોટા મેરીના દેવળ સુધીના રસ્તા પશુ આધવામાં આવશે હોતો વળી મુબબની “ડીસ્ટ્રીક્ટ” એની વોલન્ટ સોસાયટી” નું મકાન સરકારની પરવાનગી લઈ સર જમશેદજીએ પોણા લાખને ખરચે બંધાવી આપ્યું જેમાં અશક્ત આધળા પાગળા બુઢાપાથી લાચાર થયેલા વીગેરે ત્રણસેથી ચારસે માણસો આશરો લઈ શકે છે તે ખાતાને દર વરસે સરકાર રૂ ૬૦૦ ની મદદ કરે છે વળી પાછળથી તે સોસાયટીનું રૂ ૬૩ પુરતું ન પડવાથી ૫૦૦૦૦ પોતાને નામે અને ૨૦૦૦૦ પોતાના ધણીયા-ણીને નામે ભરી હાજત પુરી પાડી વળી પુના શહેરને પુરતું પાણી ન મળતું હતું તે માટે પશુ સર જમશેદજીએ સરકાર સાથે ગોઠવણ કરી આધકામ કરાવી આપ્યું જેને હાલ “સર જમશેદજી જીભાઈ પુના બંડ એનડ વોટર વરક્સ” નામ આપવામાં આવ્યું છે આ આધકામથી ગરીબ વરગને જે ચાલુ તગી પાણીની પડતી તે દર થવા પામી છે.

સર જમશેદજી એક વેપારી તરીકે આટ માટે સાફ નામ ધરાવતા તેઓએ એક વેળા એક મોટી પહેડીને દેવાળુ કહ્યતા બચાવી હતી, તે માટે તેમને એક “પીસ-ઓફ-પ્લેટ” કહ્યતા લેખ સાથે તે પહેડીએ ભેટ કરી છે. વળી સર જમશેદજીના સખાવતી કામોની કદરસનાસી કરી લડનની “કારપોરશને” તેમણે લડન શબ્દના “ક્રીડમનું” માન આપયું વેપારી કારકારદીની આખેરીએ મળેલું આ માન તેમને માટે તેમની

જાણીમા થોડું ખુશી કરનાર ન હતું. એવણુના જેવા બાએજ હજારમાથી બધકે કહેા કે લાખોમાથી એક નર પેદા પડતા હશે]

પારસીઓને હીદમા લાવીને તેમની કીરતી પાછી અસલી કીરતીની નોક જેટલી ઉચી ચઢાવનાર સર જમશૈદજી હતા તેનું કારણ તેઓ હીદીવાનોમા પહેલવહેલો બેરોનેટનો એલકાબ મેળવવા પામયા હતા તેનું છે આ ખીતાબ સર જમશૈદજીને ૧૮૫૭ ના મે માસની ૨૪ મી તારીખે નામદાર મહારાણી વીક્ટોરીયાએ આપયો હતો અને જ્યારે તે માટેની જાહેરાત અત્રે પુગાડવામા આવી હતી ત્યારે પારસીઓ તેમજ ખુદ હિંદીવાન કોમોનો હરખ સમાયો રહયો હતો નહી પોતાના વારસોને પોતાનો ખેતાબ મળે અને તેની મોટાઇ મુજબ તેમને આપયત મળે એ નેમથી વીલાયતની પારલામેંટે સને ૧૮૬૦ ના સાલમા બેરોનેટશી એક્ટ પસાર કરી આપયો જે મુજબ સર જમશૈદજીનો મજગામ કાસલ સરકારને ત્રસ્ટમા સ્વાધીન કરવામા આવયો

આટલી મોટાઇઓ મેળવીને સર જમશૈદજી ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૫૯ ને દીને પોતાના કોટના રહેવાના મકાનમા ગુજર પામયા હતા શહેરના જાહેર ખાતાઓએ શોક પ્રદરશીત કીધો હતો પણ ખુદ સરકારી ખાતાઓએ પણ તે શોકના નામના મોટાઇના માનમા વાવડાઓ અડધી કાઠીએ ઉતારયા હતા. હોરડ એલશીસટને લશકરી માન આપવા પોતાનું બેડ ગબીર સરોદો માટે મોકલી આપવા તરત સર જમશૈદજીના બેટાને જજીવયુ પણ તે માગણી સ્વીકારવામા આવી ન હતી જ્યારે રવાન લઇ જવામા આવયુ હતું ત્યારે પોલીસ કમીશનર ફોરજેટે એવો બ દોઅસત રાખયો હતો કે એકબી જુદદીનને રવાનના મારગમાથી પસાર થવા દીધો ન હતો સર જમશૈદજીના નામ અને કામની મોટાઇના ગાયનો શહેનશાહતમા દરેક ઠેકાણે ગવાવા લાગયા અને ખુદ ઇંગલડમાથી તે વીશેની નોંધ લેવાઇ હતી મરહુમના નામની યાદમા અબ્દુમનની જે સબા બોલાવવામા આવી હતી તયા સર કાવસજી જહાંગીરે દીલગીરીનો દરાવ રજુ કર્યો

હતો અને કુદરે અજીમને તે ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો કે સર જમશેદજીના મરણથી કોમને મજબુત ફટકો પડ્યો છે મરહુમની સીકતમા જોડાયલા ગાયનોમા મનસુખનુ રદન ધણુ અસરકારક છે સર જમશેદજીની કુદરે સખાવત પચીસ લાખ ઉપર થવા જાય છે જે માત્ર જાહેર ખાતાઓમા જ અપાયલી છે જ્યારે ખાનગી સખાવતોનો સ પુરણુ આકડો મળી શક્યો નથી કે જે બેશક ધણો મોટો હતો

દાદાભાઈ નવરોજી એમ. પી.

જ્યારે ધરાનનુ પતન છોડીને પાગસીઓ મુલકે હિંદમા આવીને વચ્ચા હતા ત્યારે ગુજરાતના રાજા રાણાજીએ પારસીઓ દાદાભાઈની મહાનતા કનેથી એક વચન માગયુ હતુ તેનુ તાતપર્ય એ હતુ કે જેમ પારસીઓને હિંદ રક્ષણુ આપયુ છે તેમ હિંદની સેવા બળવવાથી પારસીઓએ કદીમી પાછીપાની કરવી નહી. જો આ કોલનો કોષ્ઠથી પારસીઓ સઉથી વધારેમા વધારે જવાબ આપ્યો હોય, જો કોષ્ઠથી પારસીઓ હિંદુસ્તાનની વધારેમા વધારે સેવા બળવી હોય તો દાદાભાઈ નવરોજી એ છે જો પછસા આપણી પાસે હોય તો તેથીજ દેશની યા કોમની સેવા બળવી શક્યે એમ આપણે માનયતા ધરાવતા હોઈએ તો તે ખોટુ છે મેવા જો કે પછસાની સખાવત કરવાથી બળવી શકાય છે ખરી પણ જો તે બદલ સેવા બળવવાનો જુરસો ઉઠટ અને ઉતસાહ અને એવા પ્રકારના બીજા ઉત્તમ ગુણુ આપણે ધરાવતા હોઈએ તો પછસાની ઝેરહાજરીમાથી આપણે ધણુક કરી શકીયે એમ છે દાદાભાઈએ આપણને એવો ધડો પુરો પાડ્યો છે કે જો આપણે કમીની ગુજ્જશથી ધરાવતા હોઈએ તોબી કોમ યા દેશ તરફ આપણે પુરતો ઇતમાર અને ચાહ ધરાવતા હોઈએ તો આપણે પુરતી તકદારી અને અચછી રીતે તેની સેવા બળવી શક્યે એમ છે

એક જરથોસ્તી તરીકે આપણે જ્યારે આ જુમી ઉપર જનમ લઇએ છીએ ત્યારે તેની સાથે આપણે આપણી કેટલીક માઝહયસ્ની દીન શુ શીખવે છે? જોખમદારીઓ સાથે લેતા આવીયે છીએ અને તે જોખમદારીઓમા પહેલા આપણી પોતા તરફની છે,

ખીજી કામ તરફની છે અને ત્રીજી આપણા દેશ તરફની છે એક ખરો જરથો-
સતી માત્ર પોતા તરફ ચા કામ તરફજ પોતાની ફરજ મળવીને એથી
રહેતો નથી પણ તે એક પગલું આગળ વધીને પોતાના દેશ અને પોતે
જે જગતમા આવ્યો છે તે જગતનું બધું કરવામા પોતાની શક્તીનો
ઉપયોગ કરે છે એવા તબક્કાએ પહોંચેલા નરો આપણી કામમા બહુ
જુઝ થઇ ગયા છે અને તેઓમા સઠિથી આગળ પડતા દાદાભાઇ નવરોજી
છે એમણે પોતાના જીવનનું બધારણ એવી રીતે થયું હતું કે પહેલા
તેઓ પોતાનું તથાર્યાદ પોતાની કામનું અને છેવટે પોતાના દેશનું વધ-
તામા વધતું બહુ કરી શક્યા હતા દાદાભાઇ એક સાચા પારસી હતા
અને માઝદયસ્તી ધરમની નેક રીતીમા વધારો કરી ગયલા એક મહાન
નર હતા

આપણી કામનો પહેલવહેલો પગપેસોરો ગુજરાત ખાતેના બંદરો જેવા
કે સુરત, ભરૂચ ખાતે થયો હતો પાછળથી
દાદાભાઇનો જન્મ બ્યારે તથા આગળનો વેપારવણુજ પડી માગ્યો
અને એલાહ અને મુખ્ય વેપારવણુજનું મુળ સ્થળ થઇ પડ્યું
તથારે બધા પારસીઓ એ સ્થળે ખેડામાં આવ્યા, એવી રીતે વાડીયાવા-
ળાઓ, બનાજીઓ, રેડીમનીઓ પહેલવહેલા અગ્રે આવીને વસ્યા હતા.
દાદાભાઇ નવરોજી તે નરોમાંના એક હતા કે જેઓએ આ નગરી કે
જેણે આજ મુખીમા પારસીઓને પાળ્યા છે, પોષ્યા છે અને કેટલા
કોને દોષત અને નામનાથી તરોપુર બનાવ્યા છે તે નગરીમા જનમ
લીધો હતો હાલનું મુખ્ય બધું ફેરવાઇ ગયું છે આજથી પચાસ ચા સો
વરસ ઉપરનું મુખ્ય તદ્દન જુદું જ હતું દાદાભાઇ માડવી બહુર કે બ્યા
ખડકો આવ્યા હતા તથાના ખડક ઉપરના એક એલાહેદા ધરમા જનમ્યા
હતા તેવણુની જનમ તારીખ ૪ થી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૨૫ હતી, માળાપ
તો બહુ ગરીબ હતા અને તેમની અસહ્યાત નવસારી ખાતેથી હતી કે
જેઓ દોરડીવાળા કહેવાતા હતા એવણુના પીતાનું નામ નવરોજી દોરડી
કરીને હતું. અને બ્યારે દાદાભાઇ પાંચ વરસના થયા તથારે તેઓ હજી
થયા હતા. એથી નાદાન દાદાભાઇનો કેળવણીનો સંધળો આધાર એવણુના
માતાજી આઇ માણિકજી ઉપર રહ્યો હતો દાદાભાઇને પોતાના બાપના

મરણ માટે ધણુ લાગતું હતું અને માતાના પયારમા તે કુ ખ ધણુ લુલાઈ જવાતું હતું ધડપણુમાંથી પોતાના માત માટે યોલતા કે જોકે તેવણુ કેળવણી લીધેલી ન હોતી તોયી તેવણુમા ડહાપણુ ધણુ હતું અને મને ખરાબ સોહજતમાંથી બચાવનાર તેવણુજ હતા વળી આગળ ચાલતાં જ્યારે સસાર સુધારાઓ જી કેળવણી માટે હું જીમખેશ ચલાવતો હતો ત્યારે મારા માતાજીએજ મને મોટા ટેકા અને ઉત્તેજન આપ્યા હતા આજે જે હું છું તે મારી માતાના પ્રતાપે

પોતે અથેરનાન ઓલાદના હોવાથી દાદાબાઈને ૧૪ મે વરસે નાનર પનાવવામા આવ્યા હતા અને ધરમ ધયાન ઉપર એ દાદાબાઈની કેળવણી રીતે તેઓ પહેલાથીજ વીશેષ લક્ષ આપતા હતા તે એટલે સુધી કે જ્યારે વીલાયત ગયા અને તયા અંગ્રેજો વચે રહ્યા અને વણાક વરસો તયા પસાર કર્યા હતા ત્યારેયી અગમાંથી સુદરેક કુસ્તી કાઢ્યા નહોતા અને વીલાયતમાંથી આફરગનીઆ આગળ ઉભા રહી નીચમીત બઁગી ગયા દાદાબાઈને ૨૦ મે વરસ લગનની ખુસરીમા જોડાતુ પડ્યુ હતુ કારણકે તે જીના જમાનામા બાળ લગનની ગોયા રસમજ પડી ગઇ હતી નાનપણુમા જોકે કાંઈ ફારમી ઝાંઝું નીખ્યા ન હોતા તોયી શાહનાયુ બહુ બહાદુરી અને જોમથી લક્ષકરતા હતા અને પારમી મડળીઓ સામે તે માતા હતા એ રીતે એક જરથોસ્તી તરીકે પોતાના સરવે ઉત્તમગુણાનુ બધારણુ પારસી શુણા ઉપરજ રહ્યું હતુ

હવે અગાઉ જ્યારે કમપનીનુ રાજ્ય હતુ ત્યારે તેના મારફતે મુખમમા “નેટીવ એડ્યુકેશન સોસાયટી” કરીને ખોલવામા આવી હતી જ્યાનાં મુજરાતી ખાતામા એક મહેતાજીના હાથ તળે એવણુ શરૂઆતની કેળવણી લીધી હતી કેળવણી માટે કાંઈ દામ આપતુ પડતુ નહોતુ ત્યાર બાદ તેઓની ખરી કેળવણીની રચના સરકારી કેળવણી ખાતામા થઇ હતી કે જ્યા અજાનતાના પડદા એવણુના મગજ ઉપરથી એક પછી એક એમ કરીને ઉચકાવા લાગ્યા અને સારા સારા શુણો એવણુમા દાખલ થવા લાગ્યા ઇંગ્લેજ રકુલ જેને એલરીનસટન ઇનસ્ટીટ્યુશનના નામે

ઝોળખવામાં આવતી હતી તેમાં એવણે પોતાની ચમરાકી અને બાહોશી માટે નામ કહાડયું હતું અને ધણીકે ઇનામો જીતી ગયા હતા.

એ અરસામાં દાદાબાઈને જે ચોપડીઓ પર બારે ચાહ હતો તે શીરાદોશીનું, “શાહ નામું” “જરથોસ્તીઓની ફરજો” અને વોઠ નામના ત્રય કરતાના ‘મ-ગજનો મુધારો’ એ નામની ચોપડી હતી, એજ રીતે દાદાબાઈને વીલીયમ વીલિયમ ફોર્સે ગુલામોને તેમની ઝુસરી-માથી કેમ છોડ્યા અને તેના એઠંચા કલારકસને તે બાબે કેમ જીમ્મલેશ ચલાવી એને લગતા ચોપડી ચોપાનીયા ધણી વાચવા ગમતા હતા.

પોતે કેળવણી લીધા બાદ કે જે દરમિયાન દાદાબાઈએ એલરીનસ્ટન ઇનસ્ટીટ્યુટના એક શીક્ષક અને પાછળથી એક પ્રિન્સિપલ તરીકે જગ્યા મેળવી હતી તે થયા બાદ પોતાના જાતબા-પ્રજોને અને દેશી બાઈઓને કેળવણી આપવા પાછળ પોતે ધણી ઉત્સાહભરી સેવા બજાવવા માડી સ્ટુડન્ટસ લીટરરી અને ‘સાયન્ટીફીક સોસાયટી’ નામની એક મડળી તેવજીનીજ કાળજી અને દેખરેખ હેઠળ પહેલવહેલા કાઢવામાં આવી હતી અને તે મારફતે પોતાના મીત્રો કે જેઓમાં બેહેરામજી ગાધીનું નામ ધણું આગળ પડતું હોય છે તેઓએ ખાસ કરીને ઉતરતા વરગો અને જીઓને કેળવણી આપવા કામ કરવા માડયું આ મડળીએ જે બીડુ ઝડપયું હતું તેથી તેઓ મુધારાવાળાઓની કેટલીક ખફગીમાં આવી પડ્યા હતા અને મળહમાં તેઓ એમને તેમજ બીજાઓને “સીસોટીના પોરનાઓ” કરીને ઝોળખતા તે વખતના ઇંગ્લેન્ડથી ધણી દીલ સોજ હતા બાર્થલડીઝર, સર ચારલસ ફોર્બસ, એલરીનસ્ટનના નામો આજેથી દરેક દેશીની જીભ ઉપર ગોચારી રહે છે તે જમાનામાં તેઓએ એલરીનસ્ટન ઇનસ્ટીટ્યુટનના કરવણ્યાઓ સાથે મળીને કેળવણી તરફ ધણીક જાગૃતી બરી સેવા બજાવી હતી જી કેળવણીની તેમાં પહેલ કરનારા શેઠ દાદાબાઈ હતા એવણું તરફથી જે ટેકાણે છોકરાઓને શીખવવામાં આવતા હતા તે કોઠના કોઈનાં મોઢા ધરનો ઝોઢો હતો જે વીશે તેઓ પાછલા

વખતમા બહુ મગરૂરી સાથે વાતો કરતા હતા. લીટરરી સોસાયટીના એઓ લામો વખત પ્રમુખ તરીકે રહ્યા હતા, અને ને દરમ્યાન પ્રજા તેમજ કોમની ધણી ધણી સેવાઓ બજાવી હતી. એજ સોસાયટી તરફથી જ ન પ્રસારક મડળી પણ સ્થાપન કરવામા આવી હતી જે મારફતે ફળવણી સળધી ખાસ બાપણો આપ્યા હતા, એટલુજ નહીં પણ તે મડળીના એવણુ પ્રમુખબી હતા એજ મડળના નામથી એક ચોપાનીયુ કાઢવામા આવ્યુ હતુ તેના અધીપતીબી એવણુજ નેમાયા હતા.

દાદાબાઈની પારંગી સંસારના સુધારા સળધીની જીમમેશ ખરૂં જોતા ૧૮૪૫ પંચી શરૂ થાય છે પારસીઓમા વહેમી મસાહ સુધારા અને ખુરી રસમો પેવશ થઇ ગઇ હતી તે એટલે સુધી બાબે જીમમેશ કે ખુદ ધરમની બાનદોમા પણ ખુરા આચારવીચારો અને તરીકનો દાખલ થઇ જવા પામી હતી. એની સામે કુદરતી રીતે જો અટકાવ નહીં થાય તો પારસી ધરમ તેના અખડપણથી દુર થાય અને આમદે મઝદયસના ધરમ તેની સ્વચ્છતા બલધી શકે નહીં આ વીચારથી દાદાબાઈએ નવરોજી ફરફુનજી અને સોરાબજી બગાલી જેવા આગેવાન સુધાગંકોની મદદ લઇને એક સભા સ્થાપી જેનું નામ રાહનુમાયે મઝદયસ્નાન સભા હતુ એ સભાની મતલબ એની હતી કે આરસ કોમના સ્વચ્છ આચારવીચારો ફેલાવવા એવી પહેલ વહેલા સેક્રેટરી દાદાબાઈ નવરોજી હતા તેવણુને સતાવાળાઓ તેમજ હમ કોમીઓ “દાદાબાઈ પ્રોફેસર” ને નામે ઓળખાતા કારણ કે તેઓ તે વખતે એલર્ડીસટન કોલેજમા ગણીત જેવા બીકટ વીષયના પ્રોફેસર હતા રાહનુમાયે મઝદય સનાન સભા બીજે વખતે પારસી કોમમા એક મજબુત બળ સમાન થઇ પડી હતી કે જેને લીધે પારસી કોમમા સુધારાઓ દાખલ થવા પામ્યા હતા તેજ વખતે દાદાબાઈએ “રાસ્ત ગોફતાર” નામનું પત્ર શુરૂ કરીધુ હતુ અને જેકે એવણુને તરફવાર જીમમેશોમા ઉતરતુ પડ્યુ હતુ છતાં તેમા તેઓ મજબુતાઇથી ટકી રહ્યા હતા એમ કરતા ૧૮૫૫ સુધીનો વખત આવી લાગ્યો કે જ્યારે એવણુને વીલાયત તરફ જવાનુ થયુ

સને ૧૮૫૫ના સાલમા કામાવાળાઓની પેઢી તરફથી દાદાભાઈ વીલા-
 ઘાટાભાઈ વી- યત ગયા અને ખુદ લડન સુનીવરસીટીની કોલેજમા
 લાયત નય છે ગુજરાતીના પ્રોફેસરશ્રી એવણુ નીમાયા, ત્યાથી
 ધરાનના જરથોસ્તીઓ સાડ એવણે ખુદ ધરાનના
 શાહસાયે સદેશો ચલાવીને તેમની બહેતરીનુ કામ ઉપાડ્યુ, આ મડળીનુ
 નામ ધરાનના જરથોસ્તીઓની બહેતરા કરવાનું ફડ હતુ જેમા માણેકજી
 હાંતરીઆ જેઓએ ધરાનના પારસીઓ સબધી ખાસ શોધખોળ કરીને
 ધરાનના શાહપર પોતાનો લાગવમ ચલાવ્યો હતો પરીણામમા ધરા-
 નના જરથોસ્તીઓ સબધી માણેકજી નશરવાનજી પીટીટ અને તેમના
 બેટા દીનશાહજીએ લડન ઉપાડી અને એક ફડ ચાપ્યુ જે આજ સુધી
 આ ટોળીનુ બહુ કરે છે

પણુ દાદાભાઈ શેઠ માત્ર પારસી કોમના બના અરથેજ જનમ્યા
 નહોતા તેઓના દીલમા હીંદના એક વતની
 વીલાયતમા હીંદની વરિઝિ હીંદનું બહુ કરવાનો વીચાર રમી રહ્યો
 બનવેલી સેવા હતો તેઓ વડપણમા બ્યારે વરસોવાના
 ફરીયાને કીનારે બેસતા ત્યારે કહેતા કે નાનપણમા ઇગલબમા ચાલેલી
 ગુલામગીરી અને તેની સામેની જીમખેસના વાયણે બહુ ઉલટ અને ઉત-
 સાહથી કરતો જેથી છેવટે માગમા હીંદ દેશને તેની પડતી અને ગરીબાદ
 બરી હાલતમાથી બચાવવાનો નીચાર સુઝ્યો દાદાભાઈએ વીલાયત
 જતાને વાર “ઇઝ્ટ ઇન્ડિયન એસોસીએશન” નામનુ મડળ સ્થાપ્યુ,
 અને તે મારફતે હીંદના અનેક રાજ્યદવારી સવાલોને શ્રીટનની આસમ
 હજુર રજુ કરવા માડ્યા કે જેમાનો મૂળ એ હતો કે હીંદ દેશની આર-
 થીક સ્થીતી વધુને વધુ નબળી બનતી જાય છે આ મડળ મારફતે એવણે
 કેટલાક ધણા બજાવાળેગ નીબધો વાચ્યા હતા તેમજ ધણાક બજારીતા
 પત્રેમા બહેર લખાણો કીધા હતા એ અરસામા એવણુને મુખધ કેટ-
 લીકવાર આવજા મળી હતી અને ચોથીવાર બ્યારે ઇગલડ જવા નીકળ્યા
 ત્યારે એવણુને સર શીરોઝશાહ મહેતાની આગેવાની હેઠળ એક બહેર
 પરસ આપવાની હીલચાલ કરવામા આવી હતી, જે પરસનો એવણે

ધણે રૂકા ઉપયોગ કીધો હતો યાને કે તે નાણા રહેવા દધને વીલાયતમાં શીખતા વીદ્યારથીઓને તથાથી મદદ કરતા. વીલાયત ફરયા બાદ હીંદના વેપારવણુજ અને ધધા ઉદ્યોગનો સવાલ એવણુ જનમટી ભરી રીતે ઉપાડ્યો અને તેના છેવટમાં એવણે એમ ધારણુ કે પાર્લમેન્ટમાં મારે ઉમેદવારી કરવી હીંદ તરફથી પહેલ વહેલા પારલામેન્ટમાં સમાસદ તરીકે દાખલ થવાની એવણે હીલચાલ કરવા માડી, જેમાં તેવણુને આગલા ગવરનર જનરલ લોરડ રીચનનીમોટી મદદ મળી હતી ખરે જોતા એક બગાલી બાબુ લાલ મોહન ધોશ કરીને ખુદ દાદાબાઈ નવરોજીની અગાઉ જે થઈ ગયો તેણે પારલામેન્ટમાં બેસવાની પહેલવહેલી ઉમેદવારી કરી હતી પણ તેને પુરતો ટેકા નહી મળવાથી તે નીશફળ ગયો હતો, ખ્યારે દાદાબાઈને તેવો ટેકા પુરતો હતો જેથી એવણુ સેન્ટ્રલ રીનસબરીના એક સમાસદ દાખલ નીમાયા હતા એવણે જે પહેલવહેલુ બાપણુ પારલામેન્ટમાં કીધુ હતું તેમાંકેટલો જોશ અને હીંદતરફની લાગણી સુધા કેટલો વફાદારીનો ઉતસાહ સમાવશે છે તે તેમણે કરેલા પોતાના પહેલવહેલા બાપણુના વાચનપરથી મલમ પડશે

એક હીંદીનાં રાજ્યકારોમાર ચલાવવાની પુરીપુરી કુશળતા ધરાવે છે એ ધડો જો કોઈબી હીંદીવાને પુરો પાડ્યો હોય દાદાબાઈ વડોદરાના દીવાન તો ને દાદાબાઈ નવરોજીએ વડોદરાના દીવાન તરીકે તે રાજ્યને બરાબર ચલાવીને પુરો

પાડ્યો છે સગી માધવગવ કરીને માધ્મોરમાં જેમ થઈ ગયા હતા તેમ દાદાબાઈ વડોદરામાં થઈ ગયા હતા એ ઉપરથી ખુદ અંગ્રેજોનેબી શીખવાનું મદ્યુ હતું કે હીંદીનાં રાજ્ય ચલાવવાની કુશળતામાંથી સહેજબી બકાત નથી, વડોદરાનું રાજ્ય ૧૮૭૪ માં તેના રાજ્યકરતા મહારાવ ગાયકવાડના હાથમાં બહુ ખરાબ હાલને પહેચ્યુ જતું હતું લાયક રસવતનું તે ગોલા મૂળ ધામ થઈ પડ્યું હતું, અને ગાયકવાડને બહુબી સમજાવટ કરવામાં આવી છતાં તે બાપણુને આડુજ સુઝતું રહ્યું; અને પરીણામમાં એક છેદની તક લઈને દાદાબાઈ નવરોજીને દીવાન-ગીરી આપવાની સરકારે માગણી કરી જે તેઓએ રાજ્યના બહાને ખાતર સ્વીકારી અગ્યાર અગાઉના દાદાબાઈ જ્યારે ૧૮૬૯ થી ૧૮૭૫

સુધી અત્રે રહ્યા હતા ત્યારે અત્રેની મ્યુનીસીપાલિટી તેમજ પારસી ખાતાઓ અને છેવટે લેજિસ્લેટીવ કાઉન્સીલમાંથી ધણા ઉલટમઢ ભાગ જનવયો હતો કે જે માટે પ્રજા તેમજ ગજ બેઉ તર્ફથી એવજી પુગ્તી પસંદગી અને પ્રશસા પામી ચુક્યા હતા એવી અને એટલી ઉલટ સહીત જ્યારે એવજી વડોદરાના દીવાન તરીકે ચુટી કઢાયા ત્યારે 'ટાઇમ્સ' એવ હડીયા'માં તે વખતના અધીપતી મી. મારટીન વુડે નીચે મુજબ જાણવાજોગ ટીકા કીધી હતી

Whilst, however, the Commission and all that it has done must remain for many months amongst the things of the underworld, there is one practical matter affecting the present interests of the Baroda State and people which presses for speedy solution. We refer to the appointment of Mr Dadabhai Naoroji as Dewan, already made by H H Mulhar Rao, by whom the nomination has been duly submitted to the Government of Bombay, and, we presume, that of India also. Whatever the decision of the Commission may be as to the past, it is well known that in accepting a man of integrity and high political principle like this well-known Bombay citizen, the Guicowar has fairly broken with that evil past. And seeing that his desire to have this educated and Britishised politician as Minister was manifested long before the verdict of the Commission could be anticipated it may fairly be supposed that His Highness is sincere and settled in his wish or thorough reformation.

*

*

*

*

Now that the Commission has sat and deliberated, colonel phare will surely be "visitation" enough for the Baroda State, and as an exceptionally "favourable opportunity has arisen in Baroda for "extending and intensifying the moral authority of our Government," without attempting in that state "to be ubiquitously executive," we trust the Bombay Government will not foreclose that opportunity. It is certain the Government of India will not take the Guicowar in his internal administration just at the time when, of his own free choice, he has selected as minister a British subject whom the Viceroy himself might be glad to trust.

પણ મહાનગર પોતાની રીતભાતમા સંન્યા નહીં અને છેવટે પોતાને ખટપટમા આવી પડેલા નેર્ષ દાદાભાઈએ પોતાનુ નાનુતામુ આ ને માને સરકાર તેમજ ગાયકવાડી દરબાર અને બહુ દિવગીર થય હતા

રાજ્યવારી જુમએ ન્યારે ધનનડના અંદર એડમન્ડ બન્કે શમા ફરીને એન્વાર નેવા હીદ તરફ નાલસોડ ધગવતા મહાન નાજદવાગીઓ હતા ત્યાગ્થીજ હીદુસ્તાનને લગતા સવાલો ચગ્યાવા લાગ્યા હતા પણ ન્યારે ૧૮૪૭ મા હીદને હીનાર્થો જોન પ્રાઈટ પારલામેન્ટમા દાખલ થયો ત્યાગ્થી તે હીદના સવાલો નિયમસર ચાનુ વાદવીવાદનો વિષય થઈ પડ્યા આ એની કાળજી ન્યારે ૧૮૫૩ મા સર ચાન્સર ગુડનુ ધંડીયા ખીલ પાગલા-મેન્ટમા દાખલ થયુ ત્યારે પુરેપુરુ આકારમા બાહુર પડી હતી ૧૮૫૮ મા ન્યારે હીદી બળવો ખતમ થયો અને હીદુસ્તાનનુ રાજ્ય અંગ્રેજ સરકારને સ્વાધીન થયુ ત્યારે આજ જોન પ્રાઈટ એક ખરડો ધડયો હતો જેનુ મૂળ છુટાપણુ ઉપર ગ્યાયલુ હતુ એજ વખતે બગાળના

જાણીતા રાજદવારી વક્તા આખું લાલમોહન ધોષ વીલાયતમાં હતા અને તેઓ બાઇટ કનેથી ધણુંક શીખ્યા હતા ત્યારબાદ હેનરી ફેસેટ, હરમટ પોલ, ચારલસ એડલો, હયુમ, સર હેનરી કોટન, સર વીલીયમ વેડરબરન એમ કરીને કેટલાક અગ્રેજી મીત્રોએ ગજદવારી હીલચાલનો ખુડો, ઉડાવયો, અને આપણા પહેલા રાજ્યદવારી કરોમારીઓમાં હીનીઓ તરફથી એકજ હીદીવાન તેમનો માથી હતો તે કોઈજ નહીં પણ આપણા મહાન પાગસી વડવા દાદાભાઈ નવરોજી હતા. પોતાની જીભ વડેજ નહીં પણ પોતાની કલમ વડે પણ ગજદવારી અળવળો જાગ્રત કરવામાં પાગસીઓજ હતા મુમદ' તરફ છાપાની તવારીખ લેતા પહેલ વહેલા પત્રો પણ પાગસીઓએજ કાઢ્યા હતા મસાર, રાજ્ય, અગ્નિશાસ્ત્ર વીગેરેને લગતા સવાલો પારસીઓએ ઉપાડ્યા હતા અને દાદાભાઈ નવરોજીજ અને દીનશાહ વાસ્જી ગોયા first baronet હતા, જે સ્વતંત્રતાનો જીજ્ઞેસો હીદુસ્તાનમાં એક નીચમાનુસાર ધોરણે કેમ્પિયુ કેમે યા પ્રજાએ દાખલ કીધો હોય તો તે પારસીઓજ હતા ચોખા ખુદલા મને શુ સરકાર કે શુ અધ્યતને ચોખ્ખે ચોખ્ખુ પગખાવી દેતા. એ માટે જ્યારે મીં એહેશમજી મચમારીનું “ઈનડીયન રપેક્ટેટર” નામનું પત્ર નીકળતું હતું, ત્યારે તેની સાથે દાદાભાઈએ પોતાનું “વોઈસ ઓવ ઈન્ડિયા” નામનું એક પત્ર કાઢવા માડ્યું અને જેડી દીધું હતું એ ઉપગત નાના મોટા નીચધો, જાહેર સભાઓમાં વાચવામાં આવેલાં બાપણો, જે મીં દાદાભાઈ તરફથી બાહેબ પાડવામાં આવ્યા હતા તેની નો કશી ગણતરી થાય એમ પણ નથી

નીવીલ સર્વીસમાં લગભગ ૧૮૭૫-૮૦ ના મમયમાં મીં રસતમ

સીવીલ સર્વીસના
બાબમાં દાદાભાઈએ
લખવેલો ભાગ

વાડીયા નામના એક પારસી જવાન વીલાય-
તમાં પરીક્ષામાં એસવા ગયા ત્યારે તેની સામે
ઉમરની હદનો સવાલ વચ્ચે આવ્યો અને
આખરે તેવણને પરીક્ષામાંથી બરતરફ કરવામાં
આવ્યા હતા તે વખતે દાદાભાઈ ઈંગ્લેન્ડમાં ન હતા ત્યારે તેવણની
આખ હીદીવાનોને નીવીલ સર્વીસના બાબમાં પડતી હાડમારી તરફ
એ ચાઈ લોરડ સોલજીબરી કે જે આ વખતે ઇંગ્લેન્ડનો વડો વજીર હતો

અને જે દાદાભાઈ નવરોજીને Black man of India હોંદના કાળા આદમી કરીને કહેતો તે સીવીલ સરવીસમાં દાખલ થનાં વીધ્યા-રથીઓની ઉમરની હદ ૨૩ પછી ૧૫ ૫૦ લઈ ગયો, તો તેની સામે છત્રેજી છાપામાં તેમજ વીલાયતના તખ્તા ઉપરથી દાદાભાઈએ ધુન્યે ચલાવયો હતો.

દાદાભાઈ નવરોજી યુનરયા સા સુધી હીંદ અને વીલાયતમાં એકી વખતે સીવાલ સર્વીસની પરીક્ષા લેવાય એકી વખતે પરીક્ષા એવું ઇચ્છતા હતા એને લગતી હીલચાલ લેવાની હીલચાલ દાદાભાઈની લડત સને ૧૮૭૭ માં વહેવાર પગલે ચાલવા લાગી ઉત્તરમાં બનારસ, અલાહાબાદ, લખ-નેર, કાનપૂર મીરત, આગ્રા, વીગેરે રેકાણે સભાઓ ભરાવા લાગી ત્યાં સર હેનરી કોટને યુનિયન શરૂ કર્યા, અલીગઢ તન્ક સર સમુદિ અહમદે ચળવળ ભગડત કીધી બગાળા મલે, સુરેનદ્રનાથ બેનરજીએ હીલચાલ કરી, દખણમાં સાગવળનીડ મહાવાળા નામજોશીએ તખ્તો ધુન્યવવા માડયો, ત્યારે મુ મર્ધ ખાતેથી ખીજ સર્ જમશેદજી, વીધનાથ મડળીક, મગળદાસ નયુભાઈ અને નવરોજી ફરદુનજી એ જુડા ઉઠાવયો એ વખતે દાદાભાઈ વીલાયતમાં મખત જુમખેસ ચલાવી રહ્યા હતા, આ પછી ૧૮૭૮ માં દીલ્લી ખાતેની ફર્માર ખનમ થઈ તે વખતે મધા હીંદીવાનોએ સને મળાને પાન્લામેટ ઉપર એક મોટી અરજી ધડી કાઢી તેમાં સીવીલ સરવીસને લગતા હકોની માગણી કરવામાં આવી જે ઉપર જે પાન્લીઓની સહી આવેશી તેમાં દાદાભાઈ નવરોજી, નવરોજી ફરદુનજી, સર્ જમશેદજી શીંગડયાદ મેહતાની હતી.

હીંદીઓની દાદાભાઈએ સઉથી મોટામાં મોટી સેવા મળવી હોય તે કેનએસની ને ડોનએસની સ્થાપના છે રાજ્યરામોહનરાય, કે રથાપના કેશવજી ફર્સેન કે દીવેનદ્રનાથ ઠાગોર યા તેવા કોઈ મહાન સુધારક સસાર સમાજ અને ધરમના આચાર વીચારમાં સુધારો કરી ગયા હતા ક્રૂતે સુધારા હીંદમાં પોતા પોતાનીનાતો વચેજ કરવાની હીલચાલ હતી પણ એક રાજ્યમાં સઉથી મોટો સુધારક તેજ હોઈ શકે છે કે જે રાજદવારી સુધારાઓ આરંભે છે અને રાજ્યકરતી

કોમ પાસેથી દેશને માટેના હકો ચાહે છે એવી રીતે ઇંગ્લેન્ડ તેમજ બીજા દેશોમાં મહા પુરૂષો યથા ગયા છે કે જેમના નામ આજ સુધી ઇંગ્લેન્ડવા-શીઓ ધણા માનવને ચાહુ પ્રીતી અને લાગણીથી યાદ કરે છે એવાઓની સફા મુકવાને લાયક જે કોઈથી એક નામ હીંદુસ્તાનમાં આગળ પડતું હોય નો તેનામ દાદાભાઈનું જ છે. તે માટે આજે એક જ હીંદુ તેમના નામની ગાથા પુજા કરે છે. બ્યારે લારડ ડ્રીનનેા અમલ હતો ત્યારે હીંદના કેટલાકે જાણીતા રાજ્યદવારીઓએ એવો ઠરાવ કીધો કે દેશમાં એક એવી સ્થાનીક સરકાર હસ્તીમાં આણવી કે જે મારફતે હીંદના રાજદવારી સવાલો અરચાવવામાં આવે અને જેમ બીજા દેશોમાં રાજદવારી જામરૂતી કરવામાં આવતી રહી છે તેમ હીંદુસ્તાનમાં પણ થાય એ મક્કસદથી કોનગ્રેસની એક સરકાર વીચાર ચલાવવામાં આવ્યો કે જેની રચનામાં દાદાભાઈએ ધણો અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. ખરૂં જોતા કોનગ્રેસની સરકાર દાદાભાઈને આભારી છે. હીંદુસ્તાનમાં દરેક દીશાએથી જખરી ચળવળ ચાલી રહી હતી. જગાળમાં એક રાજદવારી મડળ ઉભુ થયું હતું કે બ્યા સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી જેવા જવાન બાહોશ રાજ્યદવારીએ છોડવા મીસાલ ઉગતા જણાતા હતા મદરાસમાં મહાજન સભા નામની રાજદવારી મડળી ઉભી થઈ અને પુના ખાતે “સારવજનીક સભા” એકઠી મળી દરેક કને પોતાનો લીડર હતો ત્યારે મુખર્ષમાં

સ્થાપન કરવાની જરૂર જણાઈ, તે વખતે ડા॰ ભાઉ દાજી, જગનનાથ શકરશેઠ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, નવરોઝજી બોચ્ચે પ્રેસીડન્ટસી ફરદુનજી જેવા મુખર્ષમાં બાહોશ નરો હઈયાત એસોસીએશન હતા, તેઓ સાથે કેટલાક અંગ્રેજોની તેમના મદદગાર હતા અને એઓએ મુખર્ષમાં પ્રેસીડન્ટસી

એસોસીએશન સ્થાપી આ એસોસીએશન પહેલવહેલા ખુદ એક પારસી શેઠ ફરામજી નક્ષરવાનજીના કોટના રહેવાના મકાનમાં મળતી અને એના પહેલા સેક્રેટરી તરીકે દાદાભાઈએ જ કામ કીધું હતું જે દરમયાન એવજી અનેક રાજદવારી સવાલો ઉપાડ્યા હતા અને મડળને ખુદ વીલાયત સુધી મેગેરીયલો અને અરજીઓ કરવાને રાહ બતાવ્યો હતો

મી. દાદાભાઈ કોનગ્રેસના ત્રણ વખતે પ્રમુખ નીમાયા હતા જેમાં
 બ્યારે ૧૮૯૩ ની લાહોરની કોનગ્રેસ માટે
 કોનગ્રેસના પ્રમુખ તેઓ અત્રે પધારયા હતા ત્યાં એવણુને
 અને મવરાજ્યનો મળેયુ માન અનુપમ હતુ દેગેદેશ અને ગામે
 સદેશે આમથી લોક ઉતરી પડયુ હતુ અને દાદા-
 ભાઈની પુજા વડીક લાહોરવાસીઓએ અમરતસરના દહેરામાં કીધી
 હતી સર વીવીયમ હન્ટર ને એક મોટા તવાગીખનવેશ હતો તેણુ એજ
 વખતે લડનના “ટાઈમ્સ” પત્રમાં એ કોનગ્રેસનો ટુક અહેવાલ આપતા
 દાદાભાઈ માટે નીચે મુજબ લખે છે —

“ The enthusiasm with which the president of this year's congress has been received in India was very striking Mr Naoroji is not only the first Indian gentleman who has ever been elected to Parliament, he is also an example of an early carrier of high promise being overshadowed by long frustrations in middle life and realized after unwearied perseverance in advanced age The brilliant young student and professor of Elphinstone College, who left Bombay to seek his fortunes in England in 1855 was received back last month, bowed with the weight of 68 years and of a great family sorrow He had a welcome on landing such as has only on one occasion been rivalled by a viceregal ovation His reception at Lahore has, perhaps, not been surpassed since the days of Ranjit Singh It is for him and his colleagues to direct wisely the new influence which the Congress party has acquired in the House of Commons and the Indian Legislative Councils ”

પણ સઉથી અગત્યનું કામ જે દાદાભાઈએ કોનગ્રેસ બાબે કર્યું છે તે જ્યારે ૧૯૦૬માં કલકત્તા ખાતે કોનગ્રેસ બેઠી હતી ત્યારે હોંદ દેશ માટે સ્વરાજ્યનો સંદેશ આપીને બળવી હતી, કે જેને માટે આખો દેશ આજે તલપી રહેલો છે “સ્વદેશ અને સ્વરાજ્ય” એ બે શબ્દો દરેક હીંદીવાનના ધરમા ગોચા ધરમતુ થઈ પડ્યા છે પણ એની મુળ શરૂઆત કરનાર એક પારસી જરથોસ્તીજ હતા એ કોમને હરખાવયા વગર રહેશે નહીં

દાદાભાઈની તથા બાદ ત દુરસતી લઘડતી ચાલી અને છેવટે એવણને હીંદુસ્તાનમાંજ રહીને પોતાનો આ-
દાદાભાઈને યુનીવર્સીટી કીનો વખત પુરો કરવાની બલામણુ તરફનું માન

યતા એવણુ વરસોવાના દરયાને કીનારે રહેવા લાગ્યા હતા અહીંયા એવણુને ગવર્નર લોર્ડ સીડનહેમ અને છેવટે નામદાર લોર્ડ હાર્ડીંગ વાઇસરોય વટીક મળવા આવ્યા હતા રાજ્યદવારીઓ તેવણુની સલાહ લેતા અને તેઓને ખરે માગે ઉતારવામાં મોટો ભાગ ભજવતા હતા ૧૯૧૬ માં એવણુને મુબઇની યુનીવર્સીટી તરફથી એલ એલ ડી નું માન મળ્યું હતું જેને માટે એક ખાસ કોનવેન્શન બરવામાં આવ્યું હતું તે દીવસ મહાન હતો અને દાદાભાઈ તે દીવસે છેલ્લા મુબઇના જુદા જુદા ભાગોમાં ફરયા હતા જે વેળાએ શાળાઓ બંધ રાખવામાં આવી હતી અને લોકોએ દીવસ ખુશ પુરમીમાં પસાર કરીધો હતો

મરણુ વખતે દાદાભાઈના પાંચદસને જેટલું લોક હાજર થયું હતું તેટલું લોક બીજી કોઇનીમી પાંચદસત વેળાએ દાદાભાઈનું મરણુ

હાજર રહ્યું ન હોય એમ મુબઇની તવારીખમાં નોંધાયું હતું અને અજન્મ જેવો બનાવ એ હતો કે સર નારાયણુ-રાવ ચંદાવરકરે તે વખતે ખાસ funeral oration કર્યું હતું જે અગાઉ ક્રીસના દેશીમાં મહાન પુરષો માર્તેજ કરવામાં આવતું હતું.

દાદાભાઈના નામથી શાળાઓ, ઝોરફતેઓ, વીજેરે ખાતાઓ હસ્તીમાં આણુવામાં આવ્યા છે પારસીઓએમી મરહુમનું નામ પોતાના

જલુતરામા લેવાતુ ઠરાવયુ હતુ તેવણુના નામની યાદમા ટાઉનહોલમાં મળવર સમા બોલાવવામા આવી હતી જે વેળાએ લોરડ વીલીગડન પ્રમુખપદે બીરાજયા હતા.

આપણા બાહોશ જસટીસ રાનાડેએ જે લખાણુ મીં દાદાભાઈ નવ-
 રાજ માટે કરયુ છે, તે ખરેખર વાચવા લાયક
 જસટીસ રાનાડેનો છે તેવણુ કહે છે કે —
 દાદાભાઈ માટે ઉચ્ચ
 ખ્યાલ “હાલનો વખત જોતા મીં દાદાભાઈ નવ-
 રાજ જે રીતે કામ કરે છે તે કાદાં વણુજ
 હીદને લાલકાન્ક નીવડયુ છે, એમ કહી શકાય નહીં પણ મેં એવણુના
 દરેક લખાણુ, દરેક બાષણુ વાચયા છે, બધકે બહુ બારીકાથી તેમને
 અભ્યાસ કરયો છે, ત્યારેજ મને માલુમ પડયુ છે કે જે કામ માટે
 મીં દાદાભાઈ નવરાજ બાહેર પડયા છે, તે માટે તેમને તે કામ પાઠ
 પાડવાને કીનારે આવે તે પહેલાં એક મસમોટો દરીયા, કે જે અનેક
 અગવડોથી ભગ્નુર છે તે વટાવવો પડજે, જે માટે તેમને ઘણુ સહન
 કરનુ પડયુ છે, અને પડશે આજ જે અરથવીનાના ગુલ્યાનો તેઓ
 માટે ઉડયા છે, તેથી સહેજ પણ લોકની તેવણુ નગ્નની લાગણીમા ફરક
 પડનાર નથી જ્યારે એવણે એમ કહયુ કે, હીદનો સુખી વરમ હીદની
 ખુદ ગરીબાઇ તરફ પછાત છે, એટલે ગરીબોની ઝાઝી લાગણી કરનો
 નથી, ત્યારે તેમા સચાઇ સીવાય બીજુ શુ હતુ ? જે હોય તે માનવામા
 શુ ખોટુ છે ? ત્યાજ આપણુ સારથક રહેણુ છે હુ કહીશ કે એવણે
 જે લખાણુ કરયા છે તે નહીં કે ફક્ત તકરારને જવાબ કરવાની મક્કસદથી
 ઘણા વખતના અભ્યાસ અને પાકટ અનુભવજ તેમના એ લખાણુ
 ઉપરથી તો મને માલુમ પડી આવ્યા છે, અને આસને આસતે પારલા-
 મેટના મેમ્બરો નુ, કે નાના પાયાના ગન્યદવારીઓ, સંજ્ઞાના મન
 ઉપર એ બીના અસર કરે છે, અને તે એજ કે હીંદ અસલ જેવો હવે
 કાઈ માલદર રહ્યો નથી તેને પાછો તેવી હાલતમા લાવવા માટે જે
 પલાનો ગવરમેટને મીં દાદાભાઈ મુચવે છે, તેવી હીમત અસલ કોઇએ

કરી નથી મીં દાદાબાઈના વીચારો અને પલાનો ખરેજ ખ્યાન પુગા-
ડવા જોગ, ખરેજ મનન કરવા લાગક અને હીંદુ સારથક ચાલ તેવાજ છે.

મરહુમ ઓનરેબલ મીં જે કે ગોખલેનુ આપણા એ મહાન વડવા
વીશે શુ મત હતુ તે જોધએ તેવણુ એવ-
હીંદુ રાજ્યદવારી
ગોખલે શુ કહે છે ? છુને માટે વખાણના શબ્દો લખતી વખતે
કહે છે કે—

“શુ એવણુની જીદગી હતી ! તેની સાદાઈ, તેનું મકમપણ, દરેક
આબદ ખોલ્લી કરી આપવાની હી મત, સારા હીંદુ માટેનો તેમનો પ્યાર,
લોક માટેની તેમની લડત, સ્વભોગપણ, એ સમજી ન્યારે એવણુના
લખાણો અને એવણુના કામો ઉપરથી આપણુને જણાય છે, ત્યારે મીં
રાનાડે જે બોલયા હતા તે ખરજ લાગે છે જે દેશ એકે ત્રીસ કરોડ-
માથી પણ એવા એક પુરુષને જનમ આપી શકે તેને માટે આશા દરેક
રીતે રહેવી જોધએ

સમજા જાણે છે કે મીં દાદાબાઈ નવરોજી આખા હીંદુમા બસકે
તો આખી દુનીયામા જેઓ ખરા હીતારથી તરી ગણાય છે તેઓ-
માના એકજ તરીકે લેખાય, અને જો તેવા માણસને માટે ન્યારે કડવી
ભાષાઓ વપરાય ત્યારે જાણુવુ કે એવુ કાંઈ થયણુ હોવુ જોધએ, કે જેથી
વાક તેઓનો નહી, પણ તે કડવી ભાષા વાપરનારનોજ હોવો જોધએ.
એવણુના અગાઉના લખાણો જુઓ, તેમા જરા પણ કડવી ભાષાનો
અશ ન જણાશે ! જો દાદાબાઈના છેલ્લા લખાણોની ભાષા સખત હોય
તો તે ખરી આનક લગાડનારી છે મીં દાદાબાઈનો તેમા વાક નથી
તેમા વાકજ આપણા દેશખ હુઓનો છે કે જેઓ ન્યારે દેશની ખરબાદી
તરફ જરા પણ ફરકાર નજ કરે ત્યારેજ તેમને ખાવી આશા ઉમારવી
પડે જેઓ કહે છે કે મીં દાદાબાઈ નવરોજીના લખાણોથી દેશના રાજ્ય-
કરતાઓને માહુ લાગી, સામુ દેશની ઉન્નતીની ધોકા પહોંચે છે, તેઓ
દેશના ખરા દોસ્તો નથી. ઇંગ્લેજ સરકારની રાજધનીતીનો કારોબાર
દર વરસે નખલો એટલે હીંદીઓના લાભમા નખલો પડતોજ નજ છેજ
તેને માટે એવણુ લડે છે, ત્યારે જાણુ એક શીક્ષક શીખને બધી શુલો

દેખાડે છે તેવીજ ટપે સીખવે છે. આપણી જગ્યા તેવજી પાસેજ છે આપણી ફરજ તેવજીને મદદ આપવામાજ છે આપણામાથી જે તેર-જીની સામે જાય, તે આપણો દેશજીધુ નથી તને દાખો ના કે મીઠા નાદાબાધને માટે કડવી બાષા વાપરે, તેમાજ આપણુ સાર્થક અને હીત સચવાયજી છે

સર દીનશાહ માણેકજી પીટીટ

પારસીઓ એક વ્યવહાર કામ છે અને પોનાના નેક મઠફરની ખમીરને લીધે જાગે તેમના વ્યવહારપણાને સ્વચ્છતાની ગતી મળે છે ત્યારે તેઓ મહાન કીરતી મેળવી શકે છે. એ રીતે અગાઉ કટવાકે એવા મહાન કીરતીવત પારસીઓ થઈગયા હતા કે જેમના જેવા આ ચાલુ સદીમા એકની પેદા પડેલો દીસતો નથી ત્યારે આપણને અફસોસજી ઉપજી શકે અને દહિલત મેળવવી એ છે કે પારસીની ફરજ છે, દહિલત મેળવીને તેનો ત્યાગ કરવો એ ખરૂ જરવો સ્તીપણુ છે, પણ દહિલત મેળવના માટે કોશીસજી નહીં કરવી એ અજરવો સ્તીપણુ છે દહિલત મેળવવામા પ્રમાણીકપણુ ગાખતુ એ એક ખરા જગ્યોસ્તીની પવીત્ર ફરજ છે તે દહિલત મેળવતે ત્રાજખી રીતે વાપરવી એ જરવોસ્ત પમગમખર સાહજનુ ફરમાન છે આપણા વડવાઓએ એજ રીતે દહિલત મેળવી હતી અને દહિલતને ઉપયોગથી દીધો હતો જેથી તેઓના નામ જોયા આજેથી આપણા વચે પુ જાય છે એ મહાન નામોમા પહેલા સગ દીનશાહ-માણેકજી પીટીટ ખેરોનેટનુ નામ અગત્યની જગ્યા ધગવે છે

પારસીઓનુ જ્ઞાન અને વગીજી નેપારવજીજ અને ધધાધાપા તરફ

પારસી વેપારીઓ કુફરતી રીતે દોડે છે તેટલુ બીજી દીશાએ જાગ્યેજ દગનુ જલુજો. હમજી હમજીજ

નોકરી આકરી તરફ કામનો વધતો ભાગ દગતો દીસે છે પણ અગાઉ જ્યારે રફૂલ કોશેજીની ડેગવણી જેવુ ઝાઝ હવુ નહીં ત્યારે સ્વતંત્રપણે વેપાર ચલાવવાની ઉલટ ધણી દીસતી હતી એ રીતે આપણી કામમા પેદા પડેલા મોટા દહિલત મદદોએ પણ નાને પાયેથી પોતાની કારકારદી

શરૂ કરીને સ્વતંત્રપણે મોટા મોટા વેપાર ચલાવવા લાગ્યા હતા ચીન અને બરમા સાથે વેપાર ચલાવવો, સ્ટીમશીપો બાંધવા, ખેતીવાડીને લેવો કરવો અને મીઠા ઉદ્યોગ ચલાવવો એનો ગોખ પારસીઓનો જનમ સીધો હકજી હતો બધા કાંઈ મોટી દોલત લઈને જનમ્યા નહોતા ધણા ખરા તો ટુંક પુણ્નમાથીજ આગળ વધ્યા હતા પહેલા સર જમશેદજી લેઓ કે ખુદ આપણી આ તવારીખના મુળ નાયક લેઓ તો જણાશે કે તેઓ સર્વે યોડી પુણ્નમાથી વધીને દેશનતમદ તાલેવતો થયા હતા હાલની પારમી ઓલાદ માટે તેઓ થોડા નમુનારૂપી નથી

આપણા બાપદાદાઓનો ધણોખરો વસવાટ તો સુરત, નવસારી, બરૂચ વીગેરે પ્રેકાણે હતો ત્યાર બાદ જેમ પીટીટલુ પુગણુ જેમ મુબઈ ખીટીત મરકારના હાથ હેડળ ખાનદાન ખીલતુ ગયું તેમ તેમ પારસીઓ મુબઈ તરફ આવતા ગયા એ રીતે છેક ૧૬૪૨ માં એક રતનજી કરીને પીટીટ ખાનદાનનો વડવો મુબઈ આવીને વસેલો જણાય છે તે વખતે જજી-રાના મીટીઓ મુબઈ ઉપર અવાગનવાર હુમલો લાવતા અને રતનજીએ પોતાના પારસી ખમીર મુબઈ ખીટીશોને લડાઈમાં મદદ આપી હોય એમ બનવા ભેગ છે રતનજીએ શરૂઆત કર્યા બાદ કેટલાક પીટીટ મુબઈ આવી વસવા લાગ્યા ૧૭૮૫ ના સાલમાં નસરવાનજી કાવશજી પીટીટ સુરતથી મુબઈ આવ્યા તેઓ જેમ પહેલા ખીજ પારસીઓ કરતા તેમ વડાણેના એજન્ટ તરીકે કામ કરતા વળી તે વખતે ફ્રેન્ચ લોકોખી અહીંયા અંગ્રેજોના હરીફ તરીકે રાજ્ય બાંધવાની જોડવણુ કરતા હતા તેથી એજન્ટ તરીકે નસરવાનજી ફ્રેન્ચ સામે ધણા ધાડા સબધમાં આવ્યા હતા એમ કરતા નસરવાનજીની દોલત વધી અને તેઓએ વહાણના નોળની દલાલી કરવાનું કામ શરૂ કરીધું એમાંથી એવણું દોલત ધણી મળી પણ પાછળથી એવણે પોતાનું બીઝનેસ કેલકતા ખાતે ખોલ્યું અને તેમાં એવણું નુકસાની ગઈ એવણના દીકરા તે મશહૂર શૈઠ માણેકજી પીટીટ.

પીટી એ ફ્રેચ શબ્દ છે જેનો અર્થ ટુકા કદવાળો એવો થાય છે.

ઉપર કહ્યું તેમ નક્કરવાનજી ફ્રેચો-
પીટી અટક કેમ પડી સાથે ધાડા સમાગમમાં આવ્યા હતા.

ન્યારે તેઓ એવજીના ટુકા કદને લીધે “માસ્તર પેટીટ” કરીને ઘોષાવતા,
આ ઉપરથી એ કુટુંબીનું નામે આજ સુધી પીટીટ કરીને પડી ગયું છે
એવી રીતે રેડીમનીવાળાઓનું નામખી એવાજ યુરોપીયન વેપારીઓએ
પાડ્યું હતું અને દુઆશ, પ્રાધાની અટકઓ એની રીતેજ પડી હતી.

સર દીનશાહની દોલતનો ખરો પાયો નાખનાર તેવજીના બાવા જોડ
માણેકજી પીટીટ હતા તેવજી જેટલા વેપા-
નર દીનશાહ પીટીટના રવજી અને ઉદયોગ હુનરમાં આગળ
પડતા હતા તેટલાજ જાહેર જાણીતા

જાણીતા હતા ખાનદાનની સખાવતનોખી પાયો રચનાર એવજીજ
ગોખા હતા ૧૮૨૦ ના સાલમાં એક ચોખાના વહાણમાં તેઓ અરબ-
ખ્તાનમાં આવેલા મસકત શહેર ગયા હતા અને ત્યાંથી પાંચ ફર્મા બાદ
તેઓએ અત્રે યુરોપીયન વેપારી પેટી સાથે દલાલીનું કામ કરવા માડ્યું
તેમાં એવજીના સસરા પ્રખ્યાત જીજીભાઈ દાદાભાઈ કે જેઓ મુમ્બઈમાં
ખાસ કરીને એપોલોનો બાજીમાં મોટી મોટી એરંજેટો ધરાવતા હતા
તેઓએ ધણી મદદ કરી હતી પાછળથી જીજીભાઈએ પોતાના જમાઈને
પોતાની ખાનગી દલાલીનું કામખી સોંપ્યું અને એ રીતે માણેકજી
પદ્મસાવાળા થવા લાગ્યા વેપાર ચલાવવાનું મુજ સાધન વહાણો હતું
એટલે પહેલા પારસીઓ ચોડી ધણી પુજ થતી તો તેમાં અપલાવતા
તેવી ગીતે માણેકજીએ ૧૮૪૮ માં “ચાગ્લસ ઓટ” નામનું વહાણ
ખરીદ્યું પદ્મસો વધતા એવજી એપોલો તરફ દરીઓ પુરીને ધમારતો
બાધવા અને રૂની તેમજ ખીજી ઓર્ડરો સ્થાપવા પાછળ પોતાનું મન
રોક્યું એવી રીતે તેવજી “કાલાબા કંપની,” “ઑટ બીલ્ડીંગસ,”
એક “ક્રાઇન ડીપો કંપની” વીગેરે સ્થાપન કીધું હતું પાછળથી એ
બધાં લોકો “માણેકજી પીટીટ બીલ્ડીંગસ”ને નામે ઓળખાવા લાગ્યો.
રૂના ધધામાં મુબમ્બઈ જેટલા પારસી વેપારીઓને તેહાલ કીધા છે તેટલું

ખીનું કશું કરી શક્યું નહીં હોય પણ રૂની કાચી પેદાશ માત્ર પરદેશ ચઢાવવી તેમાં શું એમ કરીને મીલના ઉદ્યોગનો ગોચા પાયો એમણે રચવા હવે મનપર લીધું એજ વખતે બલકે તેના કરતા થોડુંક અગાઉ અમદાવાદવાળા સર-ચીતુભાઈના દાદા રણછોડલાલ છોટાલાલે, અમદાવાદ ખાતે મીલનો ઉદ્યોગ પહેલવહેલો શરૂ કર્યો હતો પણ મુખ્યમાં તેવી શરૂઆત કરનારાઓમાં કાવસજી નાનાભાઈ દાવર અને મીં. માણે-કજી પીટીટ હતા એ ઉપરાંત કોમની સેવાને લગતા જે કામે તેવણે કાધા હતા તેમાં માણેકજીએ પારસીઓના લગન, તલાક વીગેરેને લગેતા ધારાઓ બાધવા જે મડળ નેમાયુ હતું તેના પ્રમુખ તરીકે બળવેલી સેવા ધણુ ધ્યાન એવે છે એ ઉપરાંત તેઓ ૧૮૫૧ થી કે જ્યારે ૫ ચામતના કંડોનું ત્રસ્ટીડ થયું ત્યારથી તે કંઈ ૧૮૫૬ કે જ્યારે તેમનું મરણ નીપજ્યુ ત્યાં સુધી તેના એક આગ્રેવાન ત્રસ્ટી હતા પણ આપણને અત્યારે સર દીન-શાહ પીટીટની સાથે કામ છે માટે તેમના જનમથી શરૂઆત કરીશું

કોટમાં વહોરા બજાર ચીટ જ્યાં છે તે સ્થળ પહેલાં મુખ્યમાં આગેવાન ફરજને ધરાવતું હતું ધણો ખરો વેપાર રોજગાર અહીંયા ચાલતો અને પારસીઓએ તો ગોચા ત્યાં પોતાનું સંસ્થાનજ વસાવી દીધું હતું અહીંયા શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના મકાનમાં તારીખ ૩૦ મી જુન ૧૮૨૩ ને દીવસે સર દીનશાહનો જન્મ થયો હતો અગાઉ કાંઈ હાલ ચાલતી ઢબની કળવણી પાછળ આપણા બાપ દાદાઓ એટલુંબધું ધ્યાન નહીં આપતા કારણ કે જોગવાઈઓ થોડી હતી અને જીજીમાં પડીને કમાણી કરવાની તકો ધણી હતી એ રીતે સર દીનશાહે ઉંચ કળવણી મેળવી નહોતી પણ તે વખતે તોપખાના આગળ મીં. મેનરવરીમની રકૂલ ચાલતી હતી ત્યાં એવણે અગ્રેજી બ.વાની થોડી ધણી માહિતગારી મેળવી હતી ત્યારબાદ પોતાના બાપ સાથે તેવણે ધધા ધાપામાં જીપલાંચુ હતું તેજ વખતે એટલે માત્ર ચઉદ વરસની ઉંમરે ૧૮૩૭માં તેઓની શાદી શેઠ ફરામજી બીખાજી પાડેનાં બેટી બાઈ હબજીજી જેઓ પાછળથી સાકરબાઈના નામથી ઓળખાવા લાગ્યા તેમની સાથે યથા નાની ઉંમરેજ લગન કરવાનો તે વખતે ચાલ હતો. અને દીનશાહજી શેઠને તે મુજબ અમલ કરવા પડ્યો હતો

જેમ સર કાવસજી રેડીમનીએ, જેમ શેઠ જમશેદજી જીભાઈ માત્ર રૂપિયા દશ પદરની નોકરીથી શરૂઆત કરી હતી તેમ જીદગીની દીનશાહજીએથી ડાયરમ કાર્ટરની પેટીમાં રૂપિયા ૧૫ શરૂઆત ની નોકરીથી જીદગીની શરૂઆત કરી આ બન્નુ ૧૮૪૦ મા ત્યાર બાદ પાંચ વરસ રહીને ઉપલી અંગ્રેજ પેટીમાંથી એક બાગીચો નામે મી. રીચમંડ છુટો પડ્યો તેની સાથે દીનશાહજી શેઠ જોડાયા અને પોતાના બાવાજી સાથે તેણે સ્થાપેલી પેટીથી દલાલીનું તેમજ મેનેજર તરીકેનું કામ તેઓએ કરવા માડ્યું માણેકજીના મરણ બાદ દીનશાહજીએ પોતાના બંધ નસરવાનજી સાથે દલાલીનું ભેગું કામ કરવા માડ્યું

માણેકજીએ મીલ ઉદ્યોગ સ્થાપ્યો હતો ત્યાં પહેલા વચરાન હતું ત્યાં તેમની નીનોની સ્થાપનાથી લોકોનો વસવાટ વધી ગયો. મીલોની સ્થાપના પરેલ, મહાલદમી, તાઠેવ વીજેરે લતાઓ ઉપર મુબઈનો જે વધારો અને ખીલવણી થઈ તે માણેકજી અને તેમના બેટા દીનશાહજીના પ્રતાપેજ થયું ૧૮૬૦ મા તેવણે માણેકજી પીટીટ રૂપીનીંગ લીમિટેડ કંપની કાઢી જે મીલ આજ સુધી મુબઈની માતબર મીલોમાંની એક તરીકે પોતાની પદવી ધરાવે છે એજ વરસમાં દીનશાહજીએ ‘ઓએ હાઇડ્રોલીક પ્રેસ કંપની’ની ખરીદી લીધી જેમાં એવા છુને ઉદ્યોગમાં સાક્ર હાતતને લીધે ફતેહ મળતી ગઈ તેમ એવણુ પાસા ટંકામાં આગળ વધતા ગયા ૧૮૭૫ ના માસમાં એવણે એ વડું મીલો હાથ કરી-એક “મજગામ સ્પીનીંગ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની” અને બીજી “વીક્ટોરીયા રૂપીનીંગ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની” હતી વધુ એક મીલ એવણે ચાર વરસ રહીને જે નામે “દીનશાહ માણેકજી પીટીટ મીલ્સ” કરીને ઓળખાવ છે તે એવણે આનું કરી, ૧૮૮૦ મા વળી એક રંગવાનું કારખાનુંથી ઉવાડ્યું જે માહીમ ખાતે આવેલું છે, અને “ઓએ ડાઇંગ કંપની”ને નામે તે જાણીતું છે હજી એથી પુરૂ નહી થયું હોય તેમ બીજેજ વરસ એવણે “ફરામજી પીટીટ મીલ્સ” ૧૮૮૨ મા “ગ્રોન્ડન મીલ્સ” જેનું નામ પાછળથી ફેરવીને “જમનજી પીટીટ મીલ્સ” કરીને કરવામાં આવ્યું હતું તે એવણે ચાલુ કરી હતી

ધન દોષત મેળવવી એ વાત મુશ્કેલ છે પણ તે મેળવ્યા પછી તેના ઉપરથી વીચાર ઉઠાવવો અને જાહેર પ્રબળને લગતા જાહેર જીદગીની કામો કરવા એ વધારે મુશ્કેલ છે વળી તે ઇનસા-શરૂઆત નમા શીરેસ્તાઈ અવાસ કુટલો છે તે અને લોભ, માયા વીગેરેની લાલચ તેનામા નથી તે પણ પુરવાર કરે છે આવો અવાસ દીનશાહજી શેઠમા હતો પોતે પછસે પુર બન્યા અને જ્યારે એક હાથપર કમાતા જતા હતા ત્યારે ખીબા હાથપર તે કમાણીનો સારો ઉપયોગ કરતા રહ્યા હતા એમના વખતમા જાહેર જીદગીને લગતી એકબી હીલચાલ એવી નહી હશે કે જેમાં એવણુનો સીધો ચા આડકતરો હાથ નહી હોય પછસાટકા મારફત ઉપરાત ખુદ પોતાની જાતીસેવા મારફતેથી એવણે ધણીક રીતે પ્રબળ સેવા બજાવી હતી સખાવતથી એક માણસનું નામ મશહૂર થાય છે, સરકાર દરબારમા અ.બર વધે છે અને લોકોમા તે માનીતા અધ પડે છે એવીજ રીતે સર દીનશાહના બાબમા બનવા મામ્યુ હતું

હજી પોતે ત્રીસેક વરસના હશે નહી તેટલા પોતાની જાહેર જીદગીની ગરૂઆત કરી ચુક્યા હતા પોતાના બાપે જે પારસી ધારામંડળ પાછળ પોતાનું તન, મન અને ધન રમડોળી નાખ્યું હતું તેજ ધારામંડળના એવણુને એક કારેબારી અધીકારી નેમવામા આવ્યા સરકારે તેજ વખતે એવણુને ગ્રાડ જ્યુરીમા એક બેઠક મેળવી આપી ૧૮૬૦ ના સાલમા એવણુ જરૂરીસ આવ ધી પીસ પચાયતાના તરફ અને મુબમ્મ સરકારના, “ટેરીફ કમીટી” ના એક સમાસદ નેમાયા હતા આ કમી-ટીમા ફક્ત ૬ દેશીઓ અને એક પારસી હતો અને તે કોઇજ નહી પણ મર દીનશાહજી પીટીટ હતા એવી એવી અનેક રીતે તેઓ જાહેર જીદ-ગીમા ભાગ લેતા ગયા પણ સર દીનશાહની સખાવતો પાણીના બાધકાઓ-થી તેઓ જેટલા મશહૂર છે તેટલા ખીબા કશાથી થયા હોય નહી.

પોતાની હાથપાતી દરમયાન એવણે નહીતોખી ૧૧ થી ૧૧૧ કરોડ જેટલી દલિલત મેળવી હશે જેમાથી એવણે લગભગ ચાલીસ લાખ રૂપીઆ કરતા વધુ સખાવતમા આપ્યા હતા ૧૮૫૬ મા તેઓએ પોતાના બાપના નામથી

મેદાનમા એક કુવો બધાંયો હતો અગાઉ પાણીની અછત ઘણી હોવાને લીધે દેશાવર નેમજ અહીંયા કુવા, વાવ, તીર, તળાવો વીગેરે જેવા બાધકામોની ઝાઝી જરૂર પડતી તેથીજ આપણા વડવાઓમાના કેટલાકો એજ કામ પાછળ પોતાની દૃષ્ટિતનો મોટો ભાગ વાપરી ગયા હતા દીનશાહજીએથી એમજ કીધું ૧૮૬૧ મા રૂપીઆ અડધા લાખને ખરચે એવણે પુના ખાતે પરકામ માટે હોજ બનાવી હતી જેમાથી જુદી જુદી જાતીઓ પોતાના ધરમને કશો બાધ આવી શકે નહી એની રીતે પાણીનો ઉપયોગ કરી શકતા આ હોજમા નળ મારફતે પાણી પુરૂ પાડવામા આવતા ખરચ વધુ લાગ્યો હતો અને તે સરવે સર દાનશાહે પુરો પાડ્યો હતો

વળી ઉનાળાના દીવસોમા ખાસ કરીને દક્ષીણ તરફના મુલકોમા ટીપણી ઘણી ચાલતી આજેમી એમજ છે તેમા ખાસ કરીને અહમદનગરના ડીબ્રીકટમા પાણીની તગાશને લીધે દુકાળ ઝાઝો પડ્યા કરતો ત્યા “નાગામાઇ” કરીને પાણીનો ઝરો આવેલો છે ત્યાથી પાણી શહેરમા લાવવા માટે અગાઉના એસ્લામીઓએ નળ વીગેરેના મારકામો ઝીધા હતા પણ વખતના વહેવા સાથે તે બાધકામો ખીમમાર હાલતમા જઇ પડ્યા ત્યારે ૧૮૭૧ ના માલમા સર દીનશાહે રૂપીઆ લગભગ પચીશ હજારને ખરચે મરકારને ઉપલા બાધકામો બનાવી આપ્યા અને લોકોને પાણી પુરૂ પાડવા સાડ સતરેક કારનીની કુડીઓ બનાવી આપી એની યાદગારીમા અહમદનગરની મ્યુનીસીપાલીટીએ પોતાને ખરચે પારસી અગચારીમા એક કારત્તે બધારી આપ્યો અને તેનું નામ “ પીટીટ કારત્ત ” કરી રાખવામા આવ્યું એવા એવા ખીજા નાના પ્રકારના પાણીના બાધકામોમા દીનશાહજી શેરૂ ઘણી નાની મોટી મદદો આપી હતી સંભાવત એવી કરવી કે જેથી ખરેખરા મોહતાજો, દુખીઆ અને દર-

દીઓને યોગ્ય અસરો લાગુ પાડે અને તેઓને લેડી સાકરબાઈ તેમના દુખમાથી છુટકારો મળે આ ઉપરથી સર હોસ્પીટલ

દીનશાહે મુબઈ તેમજ દેશાવરો ખાતે કેટલાક દવાખાનાઓ અને હોસ્પીટાલો બધાવી આપી હતી. હોસ્પીટલોમા જ

સઉથી પહેલુ આપણુ ધ્યાન રોકે છે તે દીનશાહજીએ પોતાના ધણીઆણી લેડી સાકરઆમના નામથી જનવરોની હોસ્પીટલ બધાવી આપી તે એ “ જનવરોપર ગુજરતું ધાતકીપણુ અટકાવનારી મડળી ” ને જનવરોનું રક્ષણ કરવા માટે એક હોસ્પીટલ જામતી હતી તે દીનશાહજી શેઠે ૧૮૮૩ માં બધાવી આપવાની ખુશી દેખાડી. પરેલ ખાતે એવણુના મમાવા શેઠ જીભાઈ દાદાલાલની એક મોટી વાડી હતી તેને લગતી મોટી વિશાળ વિસ્તારવાળી જમીન હતી જે દીનશાહજીએ ખરીદી લઇને ઉપલા ખાતા માટે હોસ્પીટલ બધાવવા સારૂ મડળીને સંપૂર્ણ કરી અને વળી હોસ્પીટલખી બધાવી આપી તે સને ૧૮૮૪ ના ડીસેમ્બર માસમા લોડ કરીને ખુશ્લી મેલી હતી તે વખતે મડળીના સેક્રેટરી મી કાવશજી મહેરવાનજી શરારૂ હતા તેમણે લોડ કરીને સંધળો અહેવાલ કહી મલળાવ્યો હતો અને મડળીના પ્રમુખ મી જસ્ટીસ બેલીએ વધુ સમજણ પાડી હતી લોડ કરીને તે વખતે નવોસરોજ હોસ્તાન તરફ આવ્યો હતો અને જ્યારે દીનશાહજીએ તેને એક માનપત્ર આપ્યું હતું ત્યારે તેણે પોતાની મોટી ખુશાલી જાહેર કીધી હતી ધ્યાન ખેંચવા ભેગ એ છે કે લોરડ અને લેડી કરીનની હાજરીમાજ પીટીટના કુટુંબીઓએ હોદી રીવાજ મુજબ હોસ્પીટલનું વાસ મુરત કીધું હતું જે વાઇસરોયે જોવાથી તેવણને ધણી ખુશાલી અને અજાયબી ઉપજી હતી

આ ઉપરાંત દીનશાહજી શેઠે વલસાડ ખાતે “ પીટીટ ચેરીટેબલ હોસ્પીટલ અને દવાખાનાઓ ” ડીસ્પેન્સરી બધાવી આપી હતી, ૧૮૭૩ માં રતનામીરી ખાતે રતનાપીટના દરદીઓને માટે એક હોસ્પીટલ બધાવી આપી, તારાપોર

ગામમા પોતાના ધણીઆણીના નામથી એક બીજી ડીસ્પેન્સરી બધાવી આપી, ૧૮૭૪ માં ચીખલી ખાતે એવું એક બીજું ખાતું બધાવી આપ્યું ૧૮૮૨ માં જ્યારે એવણુના બેટીબાઈ શુભમાઈ મરણપામ્યા ત્યારે તેવણુના નામથી બીમરડો ખાતે એવુંજ એક દવાખાનું બધાવી આપ્યું હતું, અને એવાજ સંજોગે વચ્ચે પોતાના દીકરા કાવસજીના નામથી ઉમરગામ ખાતે એક બીજું દવાખાનું બધાવી આપ્યું હતું

વસઇ ખાતેખી પોતાની બેટીના મરણની યાદમાં એવણે એક વધુ દવા-
ખાનું બંધાવી આપ્યું હતું

મુબઈ મધેખી એજ રીતે એવણે રૂપીઆ સવા લાખના ખરચે સર
દીનશાહ વીમેનઝ એન્ડ ચીલ્ડરનઝ હોસ્પીટલ બંધાવી આપી છે જેનો
દર વરસનો અહેવાલ વાચતા આપણને જણાયા વિના રહેતું નથી કે
તેમની સખાવતનો અસખ્ય આદમીઓએ લાભ લીધો છે

એક ખરો સખાવતી નર પોતાની કોમને પહેલી યાદ કરે છે તે
જરથોસ્તીઓ તરફ મુજબ સર દીનશાહ વર્તતા હતા પોતે
રહેમદીલી. ધરમી ને સકરમી હતા તેમજ કોમ તરફ દાઝ ધરાવતા હતા ઈરાનના જરથો
સ્તીઓ તરફ એવણની લાગણી ઓર વધારે હતી અને તેથીજ તેઓએ
તેઓની બહેતરીને લગતું કંડ સ્થાપ્યું હતું, એટલુજ નહીં પણ વળી
તેનો સંબંધો કરોબાર પોતે ચલાવતા હતા જ્યારે ઈરાનમાં તેઓ ઉપર
જુલમ શુનરતો એવણના જાણવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓએ સરકાર
સાથે પત્ર વહવાર ચલાવીને તેમની તરફદારી કીધી હતી પોતાના મરણ
સુધી ઈરાની જરથોસ્તીઓનું કંડ એઓ હસ્તક રહ્યું હતું જ્યારેખી
કુટુંબમાં માઠો બનાવ બનતો ત્યારે એવણ નાણું કાઢતા અને તેમાંથી
ધણું ખર્ચ પોતાની કોમની હાજતો બર લાવવાને નાણું વાપરતા ૧૮૮૬
ના માસમાં એવણના કુટુંબમાં અરદેશર કાવસજી પીટીટ મરણ પામ્યા
ત્યારે ઉઠમણની કીયામાં બધું મળીને રૂપીઆ ૧૧૦૦૦ ની રકમ
એઓએ બાકી કાઢીને એક કંડ સ્થાપ્યું જેનું નામ “ત ગદસ્ત હાલ-
તના જરથોસ્તીઓને મદદ આપવાનું કંડ” એવું આપવામાં આવ્યું હતું
એવા તો કેટલાક કંડો પચાસતના દફતરમાં એવણને નામથી પાડવામાં
આવેલા છે ચોપાટીના હુગરપર પોતાના બાવાજીને નામથી એવણે
સગડીખી બંધાવી આપી હતી કોટના ધરમના દવા ખાતામાં, જરથોસ્તી
છોકરીઓની નીશાળ મહળમાં, લાચાર જરથોસ્તીઓને જમાડવાના
કંડમાં, વીગેરે ઠેકાણે એવણે અવારનવાર મોટી મોટી રકમો ભરી હતી

એકે ઉપર જણાવેલી કેટલીક સખાવતો સાર્વજનિક સખાવતોમાં
આવી જાય છે તે છતાં તે સખાવતો એટલી
સર દીનશાહની સાર્વ- જમીન હતી કે તેને આપણે છુટીજાડીથી
જનીક સખાવતો એક જરથોસ્તી પોતાને માટે, પોતાની

કોમ માટે, અને છેવટે પોતાના દેશ અને જગત માટે જીવે છે એ નિયમ
મુજબ સર દીનશાહે સાર્વજનિક સખાવતમાં પોતાની દુહિતતને મોટે
હીરસો આપ્યો હતો. કુળવણીને ઉતેજન આપવું એથી પ્રજાને કાય-
દોજ છે એમ તેઓ જાણતા હતા અને એથીજ જ્યારે ૧૮૮૪ માં લોરડ
રીપન રીટાયરડ થયો અને તેની યાદગારી સ્થાપવામાં આવી ત્યારે
તેના નામથી ઉભા કરવામાં આવેલા ટેકનીકલ કોલેજના ફાડમાં સઉથી
મોટી રકમ એવજી જરી હતી. લાઇબ્રેરીઓ અને રીડીંગ રૂમો સ્થાપ્યા
હતા જેમાંની સઉથી અગત્યની સસ્થા કાદાવાળા મહોલામાં એવજીના
નામથી સ્થાપવામાં આવેલી છે તે છે મુજબના પ્રેસીડનસી એસોસી-
એશનની સ્થાપનાથી તે જ્યારે એવજી ગુજરી ગયા ત્યાં સુધી એવજી
નાણાની તેને ધણી મોટી મદદ આપી હતી. દવાખાનાઓ તો એવજી
એશુમાર બધામાં હતા. સાહિત્ય નાખી મરફુમ ઓછા શોખીન ન
હોતા કે જે ગુણ પાછળથી એવજીના કુટુંબીઓમાં ઉતર્યો હતો. ફ્રેંચ
લોકોએ એવજીનું નામ “પીટીટ” કરીને પાડ્યું હતું અને ફ્રેંચ લોકો
સાથે તેમના સાહિત્ય તરફ લાગણી વધુ હતી. આથી ૧૮૮૬ માં જ્યારે
અને ફ્રેંચ કલબ કરીને હતી તેને મદદની જરૂર પડી ત્યારે સર દીનશાહે
મોટી રકમ ભેટ દાખલ આપી. આ લાઇબ્રેરી આજ સુધી સર દીનશાહ
પીટીટના નામથી જાણીતી છે. સર દીનશાહની જીંદગી દરમિયાન કોઇથી
ખાતુ યા હિસાબાલ એવી નહીં થઇ ગઇ હશે કે જેમાં એવજી નાણાનો
સીધો યા આડકતરો હીરસો નહીં આપ્યો હોય.

દીનશાહજી શેઠ કુટુંબ કમીલાથી થયું સુખી નહીં હતા કેમકે તેવજી
ઉપર એક પછી એક એમ કરીને ધણીક
સર દીનશાહજી ઉતરેલી આફતો પોતાના દીકરા દીકરીના મોતથી
નવાજશ ઉતરી હતી. પણ પોતે જેટલું મેળવ્યું
તેટલું એવજી આપ્યું અને જેટલું આપ્યું તેટલું એવજીને સરકાર તેમજ

પ્રજા તરફથી પાછુ મળ્યુ હતુ. એકા, ધરમ ખાતાઓ, કેળવણી ખાતાઓ, આરોગ્યતા ખાતાઓ વીગેરેમા એવજીનો હાથ હોવાથી તે સ્થાઓમા એવજી ઉચામા ઉચુ માન મેળવી શક્યા હતા, એટલે કે તે દરેકના એવજી મુખ્ય કારોબારી હતા ૧૮૭૭ માં જ્યારે દીલ્લી ખાતે દરમાર બરાઇ હતી ત્યારે સરકારે એવજીને દરમારમા હાજર રહેવાનુ નાસ માન આપ્યુ હતુ અને ઇજન કીધુ હતુ ૧૮૮૬ નાં જ્યારે લોડે રે મુખબનો મવરનર હતો ત્યારે તેણે સર દીનશાહને શેરીફ તરીકે નિમ્યા હતા તેજ વરસમા એવજીને નામદાર વાઇસરોયે વડી ધારાસભામા એસવા માટેનુ ઇજન કીધુ જે એવજી પોતાની અનેક અને બહોળી મેકાણા છતાં સ્વીકાર્યુ હતુ, અને પ્રજા સેવા બળવવામા અગત્યનો ફાગો આપ્યો હતો. જ્યારેથી ધાગસભામા વેપાર ઉદ્યોગને લગતા સવાલો નીકળતા ત્યારે તેમા તેવજી ખાસ ભાગ લેતા ૧૮૮૭ ના સાલમા એવજીના પરાપકારી કામો અને જાહેર સેવાઓના બદલામા મહારાણી વીક્ટોરીયાની ડાયમંડ જ્યુબીલી વખતે એવજીને નાઇટહુડને એલકામ મળ્યો હતો, જે વખતે પારસીઓમા ધણી ખુશાલી ફેલાઇ હતી અને મુખ્ય તરફથી એવજીને ટાઉનહોલમા એક જાહેર માન આપવાની હીલ-ચાલ થઇ હતી જેનુ પ્રમુખસ્થાન ત્રીજા સર જમશેદજી જીજીભાઇએ લીધુ હતુ ધણી જાણીતા ગૃહસ્થો જેમા યુરોપીયન, પારસી, હિંદુઓ વીગેરે હતા તેઓએ સર દીનશાહને તેમના નામ અને કામને લાયકનું થટ્ટુ માન આપ્યુ હતુ ખુદ ઇરાનના નામવર શાહ નાસેરઉદીને મર દીન-શાહને મુઆરકબાદીનો સંદેશ મોકલાવ્યો હતો જરથોસ્તીઓના તે દેશમા લાભ સાચવવા માટે તેઓ શાહને પુરતા જાણીતા થયા હતા એથી વધુ અને ઉચુ માન જે બેરોનેટના ઇલકાબને લગતુ હતુ તે સર દીનશાહને ત્રણ વરસ બાદ મળ્યુ હતુ એટલે કે ૧૮૯૦ ના સાલમા મહારાણી વીક્ટોરીયાના જનમ દીવસને દહાડે

વળી ઇરાનના નામદાર શાહે એવજી ઉપર પ્રસન્ન થઇ એવજી સાહેબને ઇરાની ઉમરાવી ખેતાબ “શીરે ખુરશીદ” એનાયત કર્યો હતો અને તેના બે ચાદો હીરા જડીત મુખબના ઇરાની કોનસલ જનરલ મારફતે એક

દરબાર ભરી એનાયત કરવા ખાસ મોકલી આપ્યા હતા જ હાલના બીજા સર દીનશાહ પાસે મોજુદ છે

પણ આ ખુશાલી અને માનમરતબો દીનશાહજી રોડને બહુ મધુર નહીં લાગતા હતા, કારણ કે એમના વહાલા ધણીઆણી લેડી સાકરબાઈ જેઓ એક ખરેખરા કામ પરવર અને કામ હીતાર્થી બાનુ હતા તેમજ સર દીનશાહના કામમાં મુખ્ય મદદગાર હતા તેઓ તેમજ સર દીનશાહના દીકરા ફરામજી અને તેમના વડી દીકરી બીઆઈજી એવણની હમયાતી દરમ્યાનજ મરણ પામ્યા હતા

સર દીનશાહ ૧૯૦૧ના દીને આ જેહાન છોડી ગયા હતા તેમની બાદશાહી સંભાવતોનો આકડો લગભગ ચાલીશ વર્ષ દીનશાહજી મરણ-તેમની ઉ-લાખ ઉપર ગયેલા નોંધાયો છે. પોતાની પાછળ તમ આસીયતો તેઓ એક મોટું કુટુંબ મેલી ગયા હતા અને જુદા જુદા ખાનદાનોમાં પોતાના દીકરા દીકરીઓને પરણાવીને તેઓએ પોતાના કુટુંબના સમાસદોની સંખ્યા ધણી મોટી કરી દીધી હતી એમના મરણબાદ અજુમને તેમજ મુબઇ શહેરે અને એક સભા ભરીને દીલગીરી પ્રદર્શીત કાંધી હતી એઓની યાદમાં અજુમનની સભા પણ બીજા સર જમશેદજી જીજીભાઈના પ્રમુખપણા હેઠળ યોજાવવામાં આવી હતી જે દરમ્યાન તેમના કામની બારે સ્તુતી કરનાર ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. તેમાંનો પહેલો જ સર કાવસજી જેહાગીર બેરોન્ટે સભાની પસંદગી માટે મુકયો હતો તેમાં સર દીનશાહના નાદર ગુણોની બારે તારીફ કરવામાં આવી હતી

ગરીમાઈમાંથી આપબળથી વધેલા સર દીનશાહના મુળ સદગુણોમાં જે સઉથી વધારે આગળ પડતા છે તે તેવજીનું સાહસીકપણું, તેવજીનો ઉદયોગ અને તેવજીની સંભાવત છે જાહેર સંભાવતો ઉપરાંત ખાનગી સંભાવતો મોટી સંખ્યામાં આકાતી અને ખાનગી ગરીબ કુટુંબમાં તો કાંઈક મોટી સંખ્યામાં પાળતા હતા ખુદ દેવામાંથી મોટા મોટાઓનેથી એવજી બચાવ્યા હતા અને કાંઈક ના વારેસોને નવજોત અને લગતો કરીને મોઠવી આપ્યા હતા જુદા જુદા ધ્યાન એટલું હતું કે ખુદ પોતાના મહે-

લભા એક અલાહેદો લાગ કાઢીને અગીયારી બધાવી હતી ન્યા પગારદાર મોબેદ દીવસની પાચેગાહ બંધે અને એ રીતે પોતાના બાળકોમાં પથ ધર્મ ખીલવવાની ઓછી મહેનત આ મહાન વડવાએ કીધી ન હોતી વળી એ સંખ્યાવત એવી કરવામાં આવતી કે સદતર ખાનગી અને કોઈ નહીં બંધે તેમ. એક તવારીખનવેશ કહે છે કે “ The one great merit of Sir Dirsha's charities is their unostentatiousness, and this quality, as well as the charming simplicity of his character has secured for him the golden opinions of his countrymen ” જેમ એવણુ મેળવતા તેમ દાનમાંથી આવતા વળી ઉદ્યોગી જીદગી અને સાદી જીદગી એ એમનો ખીજે મોતેબર ગુણ હતો તે એવણુમાં કેટલો ખીલેલો હતો તે એમના મુબારક એહરાપરથી જણાશે

મખ્યાકાળના પારસીઓ બહુ પદ્ધતિવાળા અને નામનાવાળા થયા હતા એ દરોબરત છે, પણ તેઓમાં કેટલાક એવા પણ થઈ ગયા છે કે જેઓએ પોતાની દક્ષિત અને નામનાનો એક ધુરા વખત દરમ્યાન ધુરો ઉપયોગ કીધો હતો આ ધુરો વખત તે શેર સટાનો હતો ૧૮૬૪-૬૫ માં અમેરીકામાં લડાઈ જાગી તેથી અંગ્રેજ મીલોને ધુરો પાડવા માટેના રૂનો બાદ તેજ થઈ ગયો સારે નગીબે મુબઈ તરફ ખાનદેશ, ગુજરાત વીગેરે ટુંકાણે પુકળ રૂ પાડ્યો હતો તેથી અત્રેના વેપારીઓ પદ્ધતિવાળા થઈ ગયા પદ્ધતિ એટલે તે વધી ગયો કે સાધારણ બીખરડાઓ બે રૂના પુમડા એકડા કરીને વેપારીઓને વેચે તો વેપારીઓ તેને માટેથી જીવ જેવું દામ આપીને તે ર ખરીદી લેતા એ વખતમાં પ્રેમચંદ રામચંદ કે જેઓએ પોતાના માતાજી રામબાઈના નામનું આપણુ જાણીતું ટાવર બધાંબધુ છે તેઓએ ધુમ સટો મચાવ્યો હતો અને કરોડ એ કરોડના આસામી થઈ પડ્યા હતા તેવામાં ઉભી થઈ પરપોટા કંપનીઓ કે જેઓએ શીનેન-સીંગ કંપનીઓના નામ હેઠળ ધુમ સટો કરવા માંડ્યો કંઈ નહીં તો સો બસો કંપનીઓ એવી ઉભી થઈ કે જેમાં એકદ આપણુ રોકાવા લાગી

પારસીઓએ તેમા મોટા ભાગ બળવો હોતો દરેકની અદર પારસી નામ તો જાણ દેખાતુજ કેટલીક કંપનીઓમા જે પારસી હોય તે નામેજ ને કંપનીને યોજાવવામા આવતી હતી, એટલી બધી પારસીઓની આટ હતી પણ જેમ તવારીખમાથી આપણને રોજન થાયછે તેમ એકાએક અમેરીકાની લડાઇ બધ પડી ગઈ અને અત્રેની પરપોટા કંપનીઓ એક પછી એક ફરીને તુટવા લાગી તેમા પારસીઓનું કરોડોનું દેવુ થઈ લાગ્યું અનેક માતાઅર પારસીઓ તુટયા, જેમની કથા મરહુમ મનસુખે, બહુ સખત બાબામા કરી છે પણ દીનશાહજી શેઠે અવલથીજ એ કામથી હાથ ઊઠાવ્યો હતો તેઓ વચ્ચે પડ્યા ન હોતા અને એમને કશી ખોટ પણ ગઈ ન હોતી એવું બનેલું છે કે બીજાઓના અપમાણીકપણાને લીધે એમને ખમવું પડ્યું હોય પણ એટલું તો નહીં છે કે કેટલાંક પારસીઓ અને બીજાઓને એવણે લખોની રકમ ધીરી હતી કે તેથી તેમની શરમ આખર જળવાય આ રકમે પાછી ફેરવવામા આવી ન હોતી એટલે આકેડો સખાવતમા લખ્યે તો તે બહુ મોટી થવા જશે

સર દીનશાહને રાજદવારી ખાખતો સાથેનો સ બ ધ ૧૮૫૦ પછી મુબઈ તરફ રાજદવારી ચલવલ પછી એશમા પમબર થઈ હતી તે ચલાવવા માટે દાદાબાઈ નવરોજી બહરદીન તખ્તખજી, કાશીનાથ તીલાગ, ગીરાજશાહ મહેતા, નવરોજી ફરદુનજી એ સાથે મળીને જાણીતી બોમ્બે પ્રેસીડનસી એસોસીએશન સ્થાપી હતી એ મંડળમા મુળ નાણા વીગેરેની મદદ કરનાર સર દીનશાહ હતા. વળી જેકે પોતે કાઈ બોલીદરાજ ન હોતા તોખી રાજ્યદવારી ખાખતો સમજીને તેનું તોલ એવી સરસ રીતે કરતા કે ઉપલી સભાના એવણે લાખે વખત સુધી પ્રમુખ રહ્યા હતા એસોસીએશન સને ૧૮૫૩ ના સાલમા હસ્તીમા આવી હતી અને અકસર કરીને તેના પરવરતાવનારાઓમા મુખ્ય પારસીઓજ હતા ખુદ જે મકાન કે જેમા સભાએ બરવામા આવતી તેથી પારસી માલેકોનુજ હતું શેઠ ફરામજી નશરવાનજી જેઓ કોટમા રહેતા હતા તેમના મકાનમા આ મંડળની બેઠક થતી હતી. હાંદુઓમા ડા બાઉ દાજી કે શેઠ જમનાથ શંકરશેઠ જેવા ગણત્રીના બે મજા અખસો હતા બ્યારે મુસલમાનોમા હાજીસાહેબ મોહમદ

કુસુમ મુરધે જેના એકાદ મહસ્થ હતા પણ સઉથી વધુ સંખ્યા તો પારસીઓનીજ હતી, અને તે સરવેમા દાદાબાઈ નવરોજી અને નવરોજી ફરફુતજી વધારે ઝળકતા હતા પાછળથી સર શીરોઝશાહ આગળ પડતા થયા હતા અને તેમના વખતમા સર દીનશાહ પીટીટ પ્રમુખ હતા તે વખતે બહારદીન તખ્તખજી, મહાદેવ ગોવીંદ રાનડે વગેરે જેવા અમલખાન સુસ્ત કાનગેસમેન પણ બાહેર આવતા થયા હતા આ સેતારાઓએ હિંદુસ્થાનના આ હાથમા જે ઝમકાટ ફેલાવ્યો હતો તે સર્વ ઉપર સર દીનશાહ પીટીટ મોટી અસર કરનારા હતા લોરડ રીપનના વખતમા રાજમદારી વાતાવરણમા જે જળરો ધુળરો ચાલ્યો હતો ત્યાં સર દીનશાહનો હાથ ઓછો બળવાન નહીં હતો એસોસીએશન તરફથી જે અરજીઓ તેમજ જાહેરનામાઓ ખુદ પારલામેન્ટ રજુલના હતા તેમા સર દીનશાહ પ્રમુખ વરીકે સહી મુકતા હતા મડળને વળી નાણા માગફતેથી અનેક વેળાએ એવણે મદદ આપી હતી પ્રજા તરફથી હઠીલાઈભરી રીતે લઠવુ એમા સર દીનશાહ મોટી લોક સેવા માનતા હતા એમા તેઓ પારસી કામને માનભર્યું કામ કરી ગયા છે

શેઠ કાવસજી દીનશાહ એડનવાળા, સી આઈ ઈ.

આપબળ, સ્વાધાર અને ખત અને મહેનત-આ પારસી ગુણોથી જે પારસીઓ ઉંચી પદવીએ ચઢ્યા છે તેઓમા શેઠ કાવસજી દીનશાહ એડનવાળા સી આઈ. ઈ નુ પનોતુ નામ એક મેળે જગ્યા લધ શકે છે એમ જો આપણે જણાવ્યે તો આપણને સહરાબાત કરવાનો દાવો રજુ કરેલો લાગુ પડશે નહિ પારસીઓ ઇરાન છોડી હિંદ આવી અને હિંદમા આટલી ઉંચી જગ્યા મેળવી તે તેમના આ ઉંચા ગુણોને લીધેજ છે તેઓ ખાસ કરીને વેપાર વણજ, ધ ધોધાપો તેમજ ઉદ્યોગ હુજરમા બહુ ઉંચે ચઢી શક્યા છે કે જેટલી ઉંચાઈએ બહુ મોટી સંખ્યામાં ગણાતી ખીજ પ્રજાઓ નથી ચઢી શકી તેનું કારણ આ તેમના ગુણોજ છે. એક પ્રજા પોતાના ઉંચ ગુણોને લીધે ઉંચ થઈ શકે છે અને નહિ કે પોતાની મોટી સંખ્યાને લીધે-એનું ખરાપણ જો કાંઈએથી આ દેશમા બતાવી આપ્યું હોય તો તે પારસી કામે છે થોડીકજ સંખ્યા ઉપરથી આજે

લગભગ એક લાખની ઉપર અકાતા પારસીઓ પોતાની ખત, ધીરજ
 અને કાળજીથી આવી શક્યા છે તેવીજ રીતે અનેક સગવડો ભોગવતી
 અને અત્યાર અગાઉની વસ્તી ત્રીજી અનેક પ્રજાઓ વચ્ચેથી ઉઘી
 સપાટી ઉપર આવી જનારી બી પારસી કામજ છે કે જેને તેમ કરવામાં
 મહત્ત્વાર થનાર તેમના ગુણો જેવા કે વેપારી પ્રમાણિકપણુ, ઉદ્યોગ હુશર
 દેશમાંથી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ અને વળી છેવટે તે દ્રવ્યનો સફાઈ-
 પયોગ કરવાનું જ્ઞાન વિગેરે છે જે પારસીઓજ ભોગવતા હતા અને
 ભોગવે છે જેથી કરીને તેઓ એ પૈસે કુખી છે અને પોતાની કામજ નામ
 જગ આશકાર કરી શકે છે તેમ જ પારસીઓ કરી ગયા છે તેઓ
 આપણા માનને લાચક છે કારણકે તેઓ આપણી કામને ધડા મીસાલ
 થઈ ગયા છે તેમના દુષ્કાતની બળતી જોત અધારા કાળમાં જળે છે
 કે જેના પ્રકાશને લીધે આપણે તેઓ તરફ એ આપણે છીએ અને તેઓના
 જેવા ઊંચા પ્રકારના કામો કરવાને ઉત્સાહી બન્યે છીએ એવા મહાન
 નરો આપણી કામ માટે ગોયા શુરૂ થી છે તેઓના નામ આપણને
 ઉત્તેજન આપે છે તેઓના કામ આપણને ધડા પૂરો પાડે છે જે
 આપણે તેવા શખ્સો એકએક દાહકાએ પૂરા પાડીશુ તો પારસીઓના
 બિલ્લિ બાએ જાકકો સંશય રાખવાની જરૂર રહેશે નહિ અગ્રેજીમાં
 કહ્યું છે કે મહાન પુરુષોના જીવનચરિત્રો એક પ્રજા માટે તેની અગત્યની
 મીરાસ સમાન છે જેની ઉપરથી બિલ્લિની ઓલાઈ ધડા લેવો જોઈએ
 અને આપણે પોતાનું ચારિત્ર બળવાન બનાવવું જોઈએ કે જેથી જ્યારે
 આપણે આ જેહાન છોડી જઈએ ત્યારે આપણી પાછળ પછુ વખતના
 જમાનાની રેતી ઉપર આપણી હૈયાતી ફરમ્યાન પાડેલા આપણા પમલાં
 આપણી પાછળ મુકી જઈએ કાવશજી દીનશાહ એડનવાળાનું ચારિત્ર
 તેવી મીરાસોમાની એક અગત્યની મીરાસ છે જેને કામે પોતાના વાચન
 મારફતે જળવવી રાખવી જોઈએ છે કે જેથી એવણુના જેવા પુત્રો કામમાં
 વધુ ઉત્પન્ન થવા પામે ' વળી એવણુ પોતાના સાહસ કર્મો અને પોતાની
 સખાવતોનું બળ ખુદ પોતાના વશ વેલોમાં ઉતારી મુકેલું છે કે જેથી
 ખુદ એવણુના પુત્રોએ એવણુનું નામ અને એવણુનું કામ જારી રાખ્યું
 છે તો તેવા શખ્સની પરવરેશ વધુજ થવી ઘટે છે, કારણ કે તે આદર્શ

આપણા માન અને મહોબતને માટે વધુ લાચક છે કે જે પોને મોટા થાય છે, બીજને મોટા બનાવે છે અને વળી પોતાના કુટુંબ પરિવારમાં તે મોટાઈના બીજ રોપી જાય છે એવણુના પુત્ર શેઠ હોરમસજી કે જેવણુ છુપે હાથે બહોળી સંભાવતો કરે છે તેવણુના અત્રે ગુણુ ગાવા કદાપિ કવખનનુ ઘર્ષ પડે પણ એક લાચક બાપના એક લાચક બેટા હોઈ શકે છે અને જો એક પુત્ર પોતાના બાપના કામ અને નામને ચાલુ રાખવાની કાળજી ધરાવે તો તે તેમ કરી શકે છે એ દેખાડવાની મકસદથી અત્રે આ એશારો કરવાની જરૂર જણાય છે પૈસા ટકા હોય એથો કાંઈ એક જીંદગી મોટી હોઈ શકે છે એમ જો કે સાધારણ રીતે માનવામાં આવે તો પણ જીંદગીની મોટાઈના તેજ સાધનો છે એમ કહેવાય નહિ ખરી મોટાઈ સંભાવત અને દાનથી મેળવી શકાય છે તે જુલાવુ જોઈતુ નથી એડનવાળા કુટુંબ આજે એના બળથીજ પારસીઓમાં સારી નામના મેળવી શક્યુ છે સાદાર્થએ પણ એક અગત્યનો ગુણુ આ કુટુંબ પોતાના વડવાઓથી ધરાવે છે જે તેમને વધારે આરાસ્તે બનાવે છે અને તેમના આચાર વિચારો તેમજ તેમના કામને વધુ જોગ આપે છે

કાવસજી શેઠ કે જેઓ આપણા આ ગ્રંથના નામક છે તેઓના માબાપ ગરીબ હતા અને તેમનો જન્મ સને ૧૮૨૭ મા થયો હતો એમનુ મુળ ગુજરાતમાં આવેલા દીસા ગામમાંથી આપણને જડી શકે છે કે જેમાં તેઓ સાધારણ ધ ધોધાપો કરી રહેતા હતા પણ તે ધ ધો એમને અનુકુળ નહિ થઈ પડવાથી તેઓ દીસાથી મુબઇ આગ્યા અને શરાફનો ધ ધો અલાવવા લાગ્યા પાછળથી મચેરજી સોપારીવાલા કે જેઓનો ધ ધો રોજગાર મુબઇ તેમજ એડન ખાતે મોટા પાયા ઉપર ચાલતો હતો તેમને ત્યાં દીનશાહજી શેઠ સાધારણ નોકરીઆત તરીકે રહ્યા વળી પાછળથી ત્યારે અએજને અફધાનો સાથે લડાઈ ચાલતી હતી ત્યારે

અ એજે તરફથી લશ્કરી કોમીસેરીએટ ખાતામાં જોડાઈ અફઘાનીસ્તાન અને ઉત્તર હિંદ તરફ પણ ગયા હતા પણ દીનશાહજીના નામથી એડનવાળા અટક ચાલુ થઈ અને તેનું એ કારણ કે સોપારીવાળા શેઠને ત્યાં એવણુ છેવટે એડનની પેઢીના મેનેજર નીમાયા કે જે એડનમાં એવણુ પોતાના મરણુ સુધી જે કાવસજી શેઠના ૩૩ વર્ષની

ઉમરે નીપજ્યુ હતુ ત્યા સુધી ભાગ્યો હતો. એડનના મેનેજર નીમ્યાયા બાદ કુટુંબની હાલતમા બહેતરી થવા લાગી આથી કાવસજી શેઠે જો કે ગરીબાઇમાથી પોતાની જીવગી શરૂઆત કરી હતી તેો પણ વખત બુરો નહિ હતો.

કાવસજી શેઠે મુખ્યમા તે વખતે પગભર ચર્ષ ગયલી 'સીસોટીની રફ્ફો' માને કે સોસાયટીની રફ્ફોમા કેળવણીનો રૂ. ૩) ના પગારે જીવગીની શરૂઆત પહેલે બહેલો પાચો નાખ્યો હતો પણ એમને બહુ નાની વયે શાળા છોડવી પડી હતી તે વખતજ એવો હતો કે જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ બહુ કેળવણી લેતા નહિ અને થોડુ ધણ શીખ્યા એટલે ધંધે ધાપે લાગી જતા એ મુજબ કાવસજી શેઠે શરૂઆતમા એક નાના છાપખાનામા માત્ર રૂ. ૩) ના પગારે પોતાની બહેવાર જીવગીનો પાચો નાખ્યો પણ કાવસજી શેઠે કાંઈ છાપખાનાની મોટુ કદ ઉપડાવનારી અને ટુક કમાણી કરાવી આપનારી ભાઈન માટે સરળથા નહોતા, એટલે માત્ર દોઢ વર્ષના ટુક અરસાબાદ સને ૧૮૪૨ મા પોતાના આપની પેઢીમા એક મદદનીશ દાખલ ગયા.

પણ જો આદમી મોટી ગજના ઢગલા પર રમનારો સરળથલો હોય તે પોતે સ્વતંત્રતાના માર્ગેજ પોતાની કારકીર્દીની શરૂઆત કરશે સ્વતંત્રતામાથીજ દરેક પારસી પોતાનો કીર્તિનો જોડો પાચો નાખી શક્યો છે પારસી માટે ગુલામગીરી નથી આ ઉપરથી કાવસજી શેઠે પોતાની એક સ્વતંત્ર પેઢી ટુક મુડીની મદદથી સ્થાપન કીધી સ્ટીમર પોષ્ટ-ઉપર ધણીક સ્ટીમરો આવે જાય તેમાથી કમાણીના સાધનો ઠીક મેળવાય પાછળથી એવણને સરકારી કન્ટ્રાક્ટો મળવા લાગ્યા અને સરકારમા એમના નામની પતીજ ઠીક એસવા લાગી પરિણામમા એડનના પોલીટીકલ રેઝીડન્ટ એવણને એક કીમતી ધડિયાલ વટીક ભેટમા આપ્યુ હતુ જે એવણની પેઢીમા આજસુધી ધણા માન અને આહ સહિત જાળવી રાખવામા આપ્યુ છે ધીમે ધીમે કાવસજી શેઠની પતીજ વધવા લાગી તેની સાથે તેવણની દોહલતથી વધવા લાગી એટલે એવણની પેઢી આખા એડનમા એક માન ભરેલો દરજ્જો મેળવવાને શક્તિવાન થઇ.

મેદાનમા એક કુવો બધાંયો હતો અગાઉ પાણીની અછત ઘણી હોવાને લીધે દેશાવર નેમજ અહીંયા કુવા, વાવ, તીર, તળાવો વીગેરે જેવા બાધકામોની ઝાઝી જરૂર પડતી તેથીજ આપણા વડવાઓમાના કેટલાકો એજ કામ પાછળ પોતાની દૃષ્ટિતનો મોટો ભાગ વાપરી ગયા હતા દીનશાહજીએથી એમજ કીધું ૧૮૬૧ મા રૂપીઆ અડધા લાખને ખરચે એવણે પુના ખાતે પરકામ માટે હોજ બનાવી હતી જેમાથી જુદી જુદી જાતીઓ પોતાના ધરમને કશો બાધ આવી શકે નહી એની રીતે પાણીનો ઉપયોગ કરી શકતા આ હોજમા નળ મારફતે પાણી પુરૂ પાડવામા આવતા ખરચ વધુ લાગ્યો હતો અને તે સરવે સર દાનશાહે પુરો પાડ્યો હતો

વળી ઉનાળાના દીવસોમા ખાસ કરીને દક્ષીણ તરફના મુલકોમા ટીપણી ઘણી ચાલતી આજેમી એમજ છે તેમા ખાસ કરીને અહમદનગરના ડીબ્રીકટમા પાણીની તગાશને લીધે દુકાળ ઝાઝો પડ્યા કરતો ત્યા “નાગામાઇ” કરીને પાણીનો ઝરો આવેલો છે ત્યાથી પાણી શહેરમા લાવવા માટે અગાઉના એસ્લામીઓએ નળ વીગેરેના મારકામો ઝીધા હતા પણ વખતના વહેવા સાથે તે બાધકામો ખીમમાર હાલતમા જઇ પડ્યા ત્યારે ૧૮૭૧ ના માલમા સર દીનશાહે રૂપીઆ લગભગ પચીશ હજારને ખરચે મરકારને ઉપલા બાધકામો બનાવી આપ્યા અને લોકોને પાણી પુરૂ પાડવા સાડ સતરેક કારનીની કુડીઓ બનાવી આપી એની યાદગારીમા અહમદનગરની મ્યુનીસીપાલીટીએ પોતાને ખરચે પારસી અગચારીમા એક કારત્તે બધારી આપ્યો અને તેનું નામ “ પીટીટ કારત્ત ” કરી રાખવામા આવ્યું એવા એવા ખીજા નાના પ્રકારના પાણીના બાધકામોમા દીનશાહજી શેરૂ ઘણી નાની મોટી મદદો આપી હતી સંભાવત એવી કરવી કે જેથી ખરેખરા મોહતાજો, દુખીઆ અને દર-

દીઓને યોગ્ય અસરો લાગુ પાડે અને તેઓને લેડી સાકરબાઈ તેમના દુખમાથી છુટકારો મળે આ ઉપરથી સર હોસ્પીટલ

દીનશાહે મુબઈ તેમજ દેશાવરો ખાતે કેટલાક દવાખાનાઓ અને હોસ્પીટાલો બધાવી આપી હતી. હોસ્પીટલોમા જ

કરે એટલુંજ નહિ પણ વળી પરદેશો ખાતે જવા આવવા માટે પણ સમ-
વડ કરતાં થઇ પડે એથી પણ આગળ વધીને કાવસજી શેઠે જ ગથાર ખાતે
પોતાની પેઢીની એક શાખા ખોલી કારણ કે ત્યાં એવણુના જેવા સાહસની
જરૂર જણાઇ અને ત્યાંના સુલતાને એમને એ વિષે સૂચના કીધી હતી
જ ગથારની પેઢી પણ એડનવાળાના નામને આજેળી ખુદ આફ્રિકાના
કોસ્ટા ઉપર મથકુર બનાવે છે.

આપણી કામમા એવો એક બી વેપારી શેઠયો નથી થઇ ગયો કે જેણે
પોતે મોટી કમાણી કર્યા બાદ સખાવતની દિશામાં
કાવસજી શેઠની પોતાનો હસ્ત લખાવ્યો નહિ હોય કારણ કે તે
કામ સેવા સોદાગરે પોતાને મળેલા દ્રવ્યનો વધારે સારો

ઉપયોગ કરવાની બાહેશ હમેશા ધરાવી છે જગતના વેપારમાથી દ્રવ્ય
મેળવવું એ એક ચુસ્ત જરથોરતીનો ધર્મ છે પણ તે મેળવ્યા બાદ તેનો
સારો માર્ગ ઉપયોગ કરવો એ તેની એક વધુ ફરજ છે કાવસજી શેઠ એ
રીતે જે દ્રવ્ય પોતે મેળવતા ગયા તે દ્રવ્ય વધુ હાથે પોતાની કામ અને
પોતાની પ્રજાના બધા અર્થે વાપરતા ગયા એક જૈન મુનીએ કહ્યું છે કે
જે આપે છે તે લે છે, જે ખાઈ છે તે ગુમાવે છે તેમ એવણુ જેમ
આપતા ગયા તેમ ખોલે ખોલે ભરતા ગયા અને તેટલું પોતાની બિબ્બની
જીદગી બહેતર કરવા પાગળ બરાતુ મથુ ૧૮૫૪ ના સાલમાં પોતાના
પહેલાં ધણિયાણિના પૂણ્યાર્થે એવણે એડન ખાતેના દરેહમહેરનું મકાન
બંધાવી આપ્યું હતું, વળી એડન પોતાના ધધા ધાપાની ભૂમી હોવાથી
તેની ખીલવણીમાં ભાગ લઇને ૧૮૭૧ માં તેવણે એક લાઇબ્રેરી ત્યાં
બંધાવી આપી ત્યારે ૧૮૭૧ ના સાલમાં મુરબાન ખાતે ભારે દુકાળ
પડ્યો ત્યારે ત્યાંથી ધણાક નીરાધાર અને નાવારેસ કુટુંબો હિંદના
પારસીઓની પનાહ હેઠળ આવ્યા, ત્યારે તેમને આશરો આપવા સારૂ
નાણાની મોટી રકમ એછતી હતી તો તેમને કાવસજી શેઠે મદદ કરીને
તેમને ભૂખે મરતા બચાવી લીધા હતા એ ઉપરાંત બીજાં અનેક ખાતા-
ઓમાં કાવસજી શેઠે મોટી મોટી રકમના નાણા ભરી આપ્યા હતા. એવ-

ધુની કેમ સેવા સુખ્ય કરીને પોતાની મજબૂર દોષતાના મજબૂરી થોડો થોડો હિસ્સો જૂદા જૂદા ખાતાઓમાં વહેંચી આપી તેમાં જણાય છે ખુદ એવધુ બ્યારે સુજ્ઞાં ત્યારે મોટી રકમ પોતાની પ્રજામાંથીજ કેમને જૂદી જૂદી હાજતો પુરી પાડવા સાર સ્વાધીન કીધી હતી એવણે ખાસ કરીને ડીરપેન્સરીઓ, લાઇબ્રેરીઓ, દરેહમહેરો, કુવાઓ વિગેરે બધાવી આપ્યા છે અને તે જૂદા જૂદા ગામડાઓમાં પણ બધાવ્યા છે કે જેથી એવધુનું નામ માત્ર એડનમાં નહિ પણ ખુદ, તાવડી, બેસાણુ જેવા ગામોમાં પણ આજે ધરગતુ થઈ પડ્યું છે

દૂર દરજા ગામડામાં કુચર ખોદીને સોનું મેળવતો આ પારસી વધુ તે કયા પ્રકારની મેવા બળવી શકે? તે ધણુ કરીને પૈસાની ચેલીનું મો પ્રજાના ચરણે ખોદીને તેવી પ્રજા સેવા બળવી શકે કાવસજી પણ તેવીજ રીતે આપણી સનમુખ રજુ થાય છે પણ વધુમાં પોતાનો વગવસીલો બારે હોવાથી સરકાર દરખાસ્તમાં પોતાની કેમ અને પોતાના દેશનો લાગવગ વધારવામાં એવણે જે ફતેહમદ બાગ બજારો છે તેથી આપણે એમને કાંઈક વધુજ બોગ આપતા જોઈતુ ૧૮૭૫ માં બ્યારે રાજા એડવર્ડ પ્રીન્સ તરીકે હિંદ આવ્યા ત્યારે તેને પહેલવહેલો આદકાર આપનાર તે આ પારસી કાવસજી શેઠ હતા ત્યાર બાદ ને જેટલા દિવસ એડન રહ્યો હતો તેટલા સર્વે દિવસ તેની પરોણાગન કગવામાં કાવસજી શેઠે સહેજ પણ કયાશ દેખાડી નહોતી એક ડાયરીમાંથી નીચલો ઉગાગે દૂક પણ સપૂર્ણ અહેવાલ આપણી સમક્ષ રજુ કરશે

“એડન ૧ લી નવેમ્બરની સહવાગ્ના કલાકે હા—“સીંગપીસ નામની સરકારી સ્ટીમરે અતરેના બાગમાં સહનારે કલાકે ૬:૧૦ ને અમલે લગર કીધું હતું, અને તેજ વખતે કીલ્લાપરથી તોપો ફેડીને સુખારકબાદી આપવામાં આવી હતી નામદાર શાહજાદો હા કલાકે કીનારે આવ્યો હતો અને ને વખતે ફરીને તોપો ફેડીને માન આપ્યું હતું, અને તેની એસતેકબાલમાં જેનરલ ‘શનીડગ’ અને તેનો દખ્ખા બરેલો તમામ રેસાલો તથા લશ્કરી અને દરીઆઈવડા અમલદારો ગયા હતા”

લોકો થોડા ઘણા વસતા હતા, પણ ત્યાં પાણીની બહુ હાડમારી પડતી હતી ફરામજીએ કાવસજી પટેલના તળાવની સામે એક જમીનનો ટુકડો ખરીદ કરી લીધો તેનું નામ મુગભાટવાડી આ વીધે જળવા જોગ એ છે કે સરકારે કામાટીપુરામાં રહેતા લોકોની હાડમારી ટાળવા સાથે એક મુસલમાન નામે ઉસલાજી મુલાનજીને પૈસે બે ટાકીઓ બાધી અને કાવસજી પટેલના તળાવ સાથે તેનું નળ મારફતે જોડાણ કરીધું હતું, પણ ફરામજી શેઠે જોયું કે બધા સુધી પાણી ઉપર આવે ત્યાં સુધી પાણી મળતું, નહિ તો સુકામણા, ઝેટલે પોતાના બેટાના મરણના ઉઠમણાની મીજલસમા જણાવ્યું કે મારે ત્યાં એક કુવો બધાવવો કે બધાથી ચાલુ પાણી ટાકીને મળ્યું ગઈ તેમ તેઓએ કરીધું હતું તેમણે ત્રણ કુવા ખોદાવ્યા અને પહેલા વહેલી મુખ્યમા પાણીની પાઈપો ન ખાવીને સ્ટીમ એન્જીન મારફતે કામાટીપુરામાં બધા હાલ “બે ટાકી” છે ત્યાં પાણી લઈ જવા માડ્યું એના ઉપર નહિ તોળી અરધા લાખનો ખર્ચ થઈ ગયો અને ૧૮૭૧ સુધી દર મહીને અઢીસો રૂપીઆનો ખર્ચ પોતે કરતા પછી એવણના વારસો એમ ચાલવા દેશે કે કેમ, એનો શક પેલા થતા એવણે મુખ્ય સરકારને અરજ કરી કે પવાઈની એસ્ટેટમાં મોટો સુધારો કર્યો છે, અને દો બે લાખ રૂપીઆ હું ખર્ચી ચુક્યો છું, અને નહિ તોળી પાંચ હજાર રૂપીઆનું વરસાદી આપુ છું, મારે એ જમીનનો ટુકડો મને આપવો હું અરધા લાખ વધારે આપવા તૈયાર છું આખરે સરકારે સાદું નક્કી કરી હાલમાં ૩૬૦ રોડ અને મેલાસીસરોડ કરીને જે લતાઓ ગીરગામ, ઝાટરોડ બાજુએ આવ્યા છે તે ૩૬૦ અને બેલાસીસ કરીને બે ઇન્જનેરી અમલદારો અહીંયા ૧૮૨૦ થી ૨૫ ની સાલમાં થઈ ગયા હતા અને જેઓ ફરામજી બનાજીને પવાઈ એસ્ટેટ અને મુગભાટની વાડીમાં પાણી ખાતા બાધવામાં બહુ મદદગાર થઈ પડ્યા હતા તેઓના નામ પરથી લેવામાં આવ્યા છે પવાઈની એસ્ટેટની ખરીદી કરવામાં ફરામજીએ પોતાનો કશોપણ સ્વાર્થ સાધ્યો નહિ, તેવણની મતલબ તો પરમારથીજ હતી મનકુર અરજીના મુખ્ય સરકારના સેક્રેટરીએ જે જવાબ આપ્યો હતો તે ઉપરથી ઉપલી ખીનાને ટેકો મળે છે કે તેમની મતલબ ખીન સ્વાર્થી હતી આ લખતપત્ર થયા પછી ચાર વરસે ફરામજીની અરજ મંજુર થઈ અને બે ટાકીમાં

૧૮૯૩ ના વર્ષમા કાવસજીએ પહેલ ંહેલી તરતી ગોદી વિલાયતથી તૈયાર કરાવી મગાવી એડન એક બાર હોવાથી તેમજ
 “દીનશાહ પાનડુન” તેનો લગભગ સધળો વેપાર વણજ એવણુનાજ હાથમા
 હોવાથી એવણુને ંહાણુ કે રડીમર સાથે ઝાઝો સમવ
 ંહેવાર રાખવો પડતો હતો તે મુજમ ૧૮૯૩ મા એવણે ઉપલી ગોદો
 વિલાયતથી મગાવી અને જ્યારે ત્યાનો રેસીડન્ટ તેને ખોલ્લી મેલવા
 આંચો ત્યારે તેને કાવસજી શેડના મુરખીજ દોનશાહજીનું નામ આપ-
 વામા આંચુ અને તે ડકકાને આજ મુધી “દીનશાહ પાનડુન” કરીને
 કહેવામા આંચુ છે

એમની અનેક સખાવતો તેમજ એમના બહોળા ધીકતા વેપાર
 વણજને લીધે ફેલાઇ ગયલી અસરોના બદ-
 નો એટકામ સી આઈ ઇ લામા નામદાર મરકારે એમને ૧૮૯૪ મા
 સી આઈ ઇ નો માનવત એટકામ આંચો
 આ એટકામ આપવાની ક્રિયા જે રેસીડન્ટ કનલનપ ‘દીનશાહ પાનડુન’
 ખુલી મેલવાની ક્રિયા કરી ગયો હતો તેજેન કરી હતી ૧૮૯૫ નુ સાલ
 ઉડડાની સાથે કાવસજીએ કેટલીક વધુ મખાવતો કીધી હતી તે વર્ષમા
 એવણુની જ્યુબીલી ઉજવવામા આવી હતી તેવર્ષના ૧૨ મી એપ્રીલના
 દિવસે જ્યુબીલી કે પર ધામધુમથી પાળવામા આંચો નો અને પોતાના
 ધણિયાણિ બાઈજરખાઇના નામનુ એવણે તે સાલમા રૂપિયા અડધા
 લાખને ખર્ચે તવડી ગામમા ધર્મનુ દવાખાનુ બધાંચુ હતુ તેજ સાલમા
 ‘સેન્ટ જેમીઝ ગેઝેટ’ નામના નિલાયતના એક નામીયા પત્રમા એવ-
 ણુની કારકીર્દીનો અહેવાલ તેમજ એવણુનો મુબારક ફોટો આપવામા
 આંચો હતો જે એક હિંદીવાન માટે નાનુ માન તે વખતે ગણાતુ
 ન હોતુ

જ્યારે ૧૮૯૭ મા કાવસજીના બીજા ધણિયાણિ જરખાઇ બહેરતનશીન
 થયા ત્યારે તેમની ચાદમા પોતે વધુમા બીજો અડધો લાખ સખાવતમા
 આંચો હતો, તેમજ બીજા જૂદા જૂદા ખાનાઓમા કેટલુક નાણુ ંચી
 આંચુ હતુ

૨૩ મી જુન ૧૯૦૦ ને દિને કાવસજી શેઠ પોતાના રહેવાના બગ-
લામાં ગુર્જર પામ્યા હતા જે વખતે એવ-
કાવસજી શેઠનું મરણ થયું ત્યારે કોમના વડા
દસ્તુર કેમશર જામારખ ધર્મગુરુ દસ્તુર કેમશર જામારખ આશાનાએ
આસાનાએ કરેલી એવથુની તારીફમાં કરેલું લાપણુ જો સદા-
તારીફ બર નીચે આપીશુ તો એવથુની કારકીર્દી
આપે ખુદ કોમના વડાઓ અને મોટા આગેવાનો શુ માનતા હતા તે
આપે આપણને પૂરો ખ્યાલ મળી શકશે તેવજી મીજલસ સન્મુખ
ખોલતા જણાવ્યું હતું કે -

આજની ગભીર મીજલસમાં મારે માથે જે ફરજ આવી પડી તે
અદા કરવાને તમો મીજલસીઓ અને મદદ આપશે મારી ખાતરી છે
હું જે દરખાસ્ત તમો હજુર મેલીશ તેને ટેકા આપવાને તમે સાહેબો
વાજની ધારશો હું બેહેમતી શેઠ કાવસજીનું ધરમી નામ આપણી જાહેર
ધરમની કીયાઓમાં જાળવી રાખવાની આ મીજલસમાં મારા અધેશનાન
સાહેબોને બલામથુ કરે છું જાહેર મીજલસોમાં એવા ધર્મીઓના પવીત્ર
નામની યાદ ડરવી તે ઉધગની જરથોસ્તી આલાદના મન ઉપર નેકીનો
ઉમદા છાપ મારવા બરાબર છે 'મરહુમ શેઠ કાવસજીની મુખ્ય વત
એટલી તો જાહેર અને જાણીતી છે કે, તે ઉપર ખોલીને તમારો કીમતી
વખત રોકવા માગનો નથી એવજી સાહેબે ધણે દુઃદરાજ સુધી દરેહમેહુગ
આધીને જોયા જરથોસ્તી ધરમનો નુરમદ ઝુકો હતો કર્યો છે આતશ
કેહેલા તે જરથોસ્તી ધરમની એક નુરમદ, પ્રકાસીત નીશાન છે એ
નીશાનીઓ તે જાણે ખોદાની સાચની મોહોબતનો સબ્બ બેઝનારી એક
પવિત્ર ગાઠ છે એટલા માટે પદસો-વગ-સત્તા અને ઉચી મનશક્તી
પોતાની કોમના હિત તથા ધરમના ફાયદા અરયે જે કોઈ વાપરી જાય
તેના બદલામાં કોમે તેનું અહેશાન જાહેર કરવાનો એક ઉપાય એ છે કે
તેવજીનું પ્રતાપી નામ આપણી ધરમ કીયામાં દાખલ કરવું એ ધોરણે
મરહુમ શેઠ કોમની ધરમસબ્બી હાજનો બર લાવી કોમને માથે જે
હેશાન કર્યું છે, તેના બદલામાં આપણી ફરજ છે કે મરહુમ શેઠનું નામ

ધરમ અબધી ક્રીયા ભણતરમાજ સાચવી રાખવું પણ એ ઉપરાત ગરીબ અને હાજતમદ, ભાષ્યધોની કદરશેનાસીમા પણ મરહુમ ગ્રેહ ધણી હુપી સખાવતો કરતા હતા, અને સખાવતને માટે પવીત્ર અવસ્તાવાણી કહે છે કે, “કહમાધચીત હાતામ, જીજીશામ, વહીસતામ, આદાઉપોધ-” યા અહુઅયા” જેનો ગુજગતી અરથ એ થાય કે હધયાતી ભોગવના-ગઓમાનો કોઈ શખસ જેઉ દુનીયામા સઉથી ઉતમ જીદગી ગુજરવાને ચહાનો હોય તો, તેણે સખા થવું હવે સાહેબો, જે કોઈ ઉતમ જીદગી ભોગવી ગયો હોય તેની નકલ કરવાને, અને તેની યાદદાસત આપણા મનપર તાજ રાખવાને તેમનું નામ ધરમ ક્રીયામા દાખલ કરવું એ નઉથી સગ્સ ઉપાય છે પ્રોફિટ જેસન જે મોટો વીરવાન અને આપણા વગ્મનો એક ઉસતાદ જેવો છે અને જેણે જરથોસતી ધરમ સ અધી વજુ કીચું છે, તે કહે છે કે, પારસીઓ પોતાની પાદ્યાહી સખાવતથી ખીજ દાર્ધ પણ કોમ ઉપર મરમાઈ ભોગવે છે તે માત્ર તેમના ધરમની ખુમીને લીધે છે આ સધળો આધાર હું મારી દરખાસ્તના ટેકામા લઇને ખેમવાની રજા લઉં છું ”

મરુમના મરણુ બાદ દરેક ઠેકાણે કે જ્યા પોતાની સખાવતના જુસ્સાના જ્વરથી પોતાની કીર્તિ તેઓ મૂકી ગયા હતા તે સર્વ ઠેકાણે તેમના નામથી ઉમમણાની ક્રિયા થઈ હતી અને તે સર્વ ઠેકાણે મોટી રકમમા નાણુ ભરાયું હતું જે સર્વ સખાવતમા ગયું હતું. દરેક પારસી વાણુઓની અન્જુમને દીલાસા પત્રો મોકલ્યા હતા, તેમજ સભાઓ બરીને દીલસોજીના ઠરાવો પસાર કર્યા હતા એ સર્વમા એડન કે જે મહુમની બનાવેલી એક નગરી થઇ પડી હતી, જેમાથી તેઓએ પોતાનું સર્વસ્વ પેદા કીધું હતું તેમજ જેમા તેની ખીલવણીને સાડ તેઓએ સર્વ રેડયું હતું તેની અન્જુમને કરેલો વિલાપ નોંધદાયક થઈ પડશે લડનના “ગ્રાશીક” પત્રે તે બાબેની નોંધ નીચલા વખાણુવા જોગ શબ્દોમા લીધી હતી.

Mr Cowasjee Dinshaw, C. I. E. who died of cholera at Bombay on June 23 was a leading resident at Aden for the past half-century, and the news of his death will be received with much regret by the large number of friends which he possessed in this country, to which he had been a constant visitor. Scarcely any one who has had occasion to visit Aden in an official or business capacity in the last years past will fail to have come in contact with Mr Cowasjee Dinshaw, his hospitality was unbounded. Whoever obtained his advice and assistance locally received the benefit of an experienced judicious and a life long knowledge of Aden and the surrounding countries. Mr Cowasjee Dinshaw was on special occasions the chosen leader of the native community at Aden. In this capacity he presented the loyal address from the Settlement to H. R. H. the Prince of Wales when he landed at Aden on his way to India in 1875, and it fell to him to similarly welcome successive Viceroy's of India. He received a well merited honour in the bestowal of the Companionship of the Order of the Indian Empire upon him in 1894. Mr Cowasjee Dinshaw was held in high esteem among parsee, and was distinguished as a most generous supporter of deserving charities. The death of his wife three years ago affected him deeply, and he had been in failing health ever since. He had been obliged of recent

years to give up continued residence at Aden. He spent last winter in Europe, only returning to India in March last, and he died at Bombay on Saturday, 23rd inst, from cholera.

પ્રુફ લડનના “ધી ટાઇમ્સ” જેવા જાણવાન પત્રે નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું

Mr Cowasjee Dinshaw, C I E who died of cholera at Bombay on the 23rd June, was a leading resident at Aden for the past half-century, and the news of his death will be received with sincere regret by the large number of friends he possessed in this country, to which he had been of recent years a constant visitor. Mr. Dinshaw was on all special occasions the chosen leader of the native community at Aden. In this capacity he presented a loyal address from the settlement to the Prince of Wales when he landed at Aden on his way to India in 1875, and it fell to him similarly to welcome successive Viceroys of India and others occupying high positions under the Government of the Queen-Empress. In 1891 he received a well-merited honour in the Companionship or the Order of the Indian Empire. Mr Dinshaw was held in high esteem among Parsees, and was distinguished by the exercise of a wide personal charity. Among other philanthropic works started by him may be mentioned the building and endowment of a free dispensary at Aden and the Cowasjee Dinshaw

Free Library and Reading Room at Bombay The death of his wife three years ago affected him deeply, and he had been in failing health ever since. He had been obliged in recent years to give up continued residence at Aden, and, he spent last winter in Europe returning only in March last to India.

સર કાવસજી જેહાંગીર

હીંદુસ્તાનની જુમી ઉપર પારસીઓનો વસવાટ થયો ત્યારબાદ જે મહાન પારસી પુર્વજોએ કામની કીર્તીનો સ્થાપક હોયો અને તે કામની કીર્તીનો સેતારો આખા જગતમાં ઝગઝગાવ્યો તેઓમા આપબળ અને જાતીમેહનતથી આગળ વધેલા ઓમા પહેલા સર કાવસજી જેહાંગીરનું મુખ્યારક નામ આપણે જોઈએ છીએ

આગલા પારસીઓની કીર્તી ઉપર જીવવાનો ગાથા આપણે પેશો ધરાવતા થઈ પડ્યા છીએ પણ હાલના જમાનામાં આપણે પારસીઓ અને આપબળ શું કરીએ છીએ, આપણે બવીષ્યની તૌખમને શું જવાબ આપીશું, આપણે શું કામો કરવા જોઈએ અને ક્યા ગુણો ધારણ કરવા જોઈએ કે જેથી આપણે પુરાતન વડવાઓના નામ અને કામની લાયક નીવડયે—આ સવાલો જે આપણે આપણી નજર સન્મુખ રાખીશું તો આપણને જણાશે કે જાણે આપણે આપબળનો ગુણ ખીલવેલો જોઈએ છે મહાનતાનો અર્થ આપબળમાં સમાયેલો છે અને જે પારસી વડવાઓ તેવા મહાન થઈ ગયા છે તેઓ સર્વે આપબળવાળા હતા. સર કાવસજી જેહાંગીર તેવા એક આપબળથી આગળ વધેલા અને કામની નામના વધારનાર પારસી શ્રેષ્ઠ હતા આપબળની જાણે કાતાહી હોવાથી પારસીઓમાં કેટલાક એવા દુરગુણો ધરપા થયા છે કે પુરાતન કીર્તીની વાતો તો બાજુએ મુકી પણ ખુદ ગરીબાઈના મુળ કામમાં રોપાવા લાગ્યા છે, હજી જે પુરાતન નામના ટેકવી રાખવી હોય તો આપબળનો માનવ તો ગુણ આપણામાં પેદા કરવાની અત્યારે જરૂર છે

પારસીઓનો પહેલવહેલો મુળ વસવાટ સુરત, બરૂચ, ઇલાદી જગ્યાએ હતો. પાછળથી જ્યારે ત્યાનો વેપારવણુ મુખ્યની ખીલવણીને લીધે ભાગી પડ્યો ત્યારે પારસીઓ મોટી સંખ્યામાં મુખ્ય આવીને રહેવા લાગ્યા આ રીતે મુખ્યના હાલના ધણક નામીયા ખાનદાનો ગુજરાત તરફથીજ આવેલા હતા. સર કાવનજીના વડવાઓ નવસારી મામમાં રહેતા હતા. ૧૭૧૭ના વરસની આજીબાજી રેડીમની ખાનદાનમાં જીવણુના ત્રણ નખીરાઓ મચેરજી, હીરજી અને તહેમુલજી મુખ્ય વેપારવણુજને ખાતર આવી રહ્યા ત્રણ બાઇઓમાં હીરજીની વેપારી બુદ્ધિ બહુ ચગોર હતી અને તે વખતે ચીન દેશ સાથે મુખ્યનો વેપાર બહુ બહોળો હતો તેથી હીરજીએ પહેલવહેલા એ વેપારમાં ઝીપલાગ્યું અરીણુ અને રેશમનો ઉદ્યોગ બહુ ધોહળા પાયાપર ચાલતો અને સર જમશેદજી જીજીબાઇવળા જાઓએ પણ એજ દેશ સાથના વેપારમાંથી બહુ મોટો ગજ પેદા કરીધો હતો. હીરજી રેડીમનીએ ચીનમાં એટલી સારી નામના મેળવી હતી કે તેવણુની આટનાં જોરથીજ માત્રજાઓની લેણદેણ ચાલતી તેવણે ચીનમાં પેઢી વરીક કઢી હતી અને પોતાના બાઇઓનેમી પોતાના જરને જોરે સારે રેકાણે લગાડી દીધા હતા. મનચેરજી ચીનનેર ગયા હતા અને ત્યાના વેપારી પેઢીના વડા એઓ નેમ્યા હતા જે વહાણોમાં આ બાઇઓ પોતાનો માલ લાવલઇજ કરતા તેના નામો 'હોગનમી' અને 'રોયલ શારલોટ' જરીને હતા એવા તો ખીજા બહાણાથી તેઓની દેખરેખ હેરાળ ચાલતા આ રીતે ચીન સાથના વેપારની ખરી શરૂઆત કરનારા રેડીમનીઓ હતા. હીરજી રેડીમનીએ ત્યારખાં મુખ્યમાં મોટી એગ્રેટો ખરીદી હતી અને એ રીતે રેડીમનીઓએ પહેલવહેલી મુખ્યમાં સ્થાપના કરી.

રેડીમની ઓલાદનુ નામ એમ કેમ પડ્યું તે સબધી જાણવાજોગ થઇ પડશે કે જ્યારેખી પહેલા કંપનીને પોતાના વેપાર-રેડીમની નામ કેમ પડ્યું? વણુજ સબધી નાણા જેઇતા ત્યારે રેડીમની વાળાઓ તરતજ આજતા અને એની રીતે કંપનીને ધણીક વખતે અગવડોમાંથી બચાવી લીધી હતી ખામ કરીને જ્યારે મરાઠાઓ

સાથે લડાઇ જાગી હતી ત્યારે રેડીમનીઓએ લડાઇ દરમ્યાન સરકારને નાણાની મોટી મદદ આપી હતી. સર બારટલ પ્રીયર ગવર્નર કહેતો કે રેડીમનીની અટક ખરેખરી English Cognomen છે. આજેથી જ્યારે કેળવણી ઇત્યાદિના સબધમાં જ્યારે સરકાર યા પ્રગતિ નાણાની જરૂર પડે છે ત્યારે રેડીમનીઓ પોતાના નામને છાજતી રીતે તાબડતોબ પધસા કાઢી આપે છે.

હીરજી રેડીમનીને બે દીકરીઓ હતી જેમાંની વડી બનાવ કુટુંબમાં પરણી હતી તેવણના દીકરા જેહાગીરને હીરજીએ સર કાવસ-
જીનો જન્મ દત્તક કરી લીધો હતો જેહાગીર ઉપર હીરજી શેઠના જીવ બહુ હતો જેહાગીરના ધણીઆણી મહેબાબ તે અરફેશ હાદીશેઠ કુટુંબના થાય કે જે કુટુંબે મગલડ અને મુબઇ વચ્ચે ગાળવગ વેપાર સ્થાપ્યો હતો, અને જે પોતાની હાનેમદાક્તની સખાવતો મોટે બાળ જણીતુ હતું જેહાગીરના દીકરા તે સર કાવસજી નાઇટ એવ-
જીનો જન્મ ૧૮૧૨ ના મે માસની ૨૪ મી તારીખે થયો હતો અને દાદીશેઠના કોટના ઘેરમાં જન્મ્યા હતા, કે જે કાવસજી પટેલના મોહ-
લામાં આવ્યું હતું અને આજેથી હાલમાં જણાય છે

પહેલા આજની માફક કેળવણીના સાધનો નહોતા. ઇંગ્રેજ કેળવણી જેવું તો મુદલજી હતું નહીં એનો અર્થ એમ નથી
સર કાવસ-
જીની કેળવણી ફરતો કે આપણા વડવાઓ બધા અલણ હતા, પણ એમ કે જોઇએ એટલી સાહિત્યની કેળવણીથી તેઓ એનસીઅન હતા, પણ તેઓમાં વહેવાર યુધી ઝાઝા પ્રમાણમાં હતી અને વેપારવણ કે ધધાધાપામાં તેઓ ગોલા અદભુત મનોબળ ધરાવતા હતા અગાઉ મહેતાજીએ રફલો ચલાવતા, ત્યાં ગુજરાતી, હીસાબ વીગેરે શીખવવામાં આવતું અને જો પધસાદાર કોઇ હોતુ તો તેને ત્યાં ઇંગ્રેજ માસ્તર જે પોતાની કળામાં બહુ પ્રવીણ નહોતો તે શીખવવા આવતો ધણી વખતે માતપીતા ઉપરજ આધાર ગણવામાં આવતો હતો આ રીતે મહેરમાઇએ કાવસજી શેઠને ઠીક પાવરધા કીધા હતા તેવણ છેક ૯૩ વર્સે ગુજરાત હતા ત્યાગ્યાદ થોડુંક ઇંગ્રેજ જ્ઞાન તેવણે સારજટ

સાધકસની કોટની રકુલમાંથી મેળવ્યું હતું, કે જેમાં બીજા સગ જમશેદજી
 જીભાધથી શીખતા હતા થોડુંક રકુલનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી કાવસજીશેઠે
 વેપારી કેળવણી થી શરૂઆત કરી તે વખતે ધધો ઉદ્યોગ પ્રથકજી એટલે તે
 દીશાએ પારસીઓ ચાહોમ આમળ વધતા હતા ધણી કરીને ઇંગ્રિજ પેટી-
 ઓમાં પારસીઓ શીખાઉ દાખલ જોડાતા અને પછી પોતાનો સ્વતંત્ર વેપાર
 શરૂ કરતા સર કાવસજી પહેલવહેલા ડનકન ગીબની કંપનીમાં ગોડાઉન
 કીપર તરીકે રહ્યા વેપારી કેળવણીનું જ્ઞાન તે વેપારી લાઇનનો અનુભવ
 મેળવવામાંજ સમાવલું હતું એટલે તે જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવ્યા બાદ
 તેવણી મેસરસ હારડવેલ પારસનસ કંપની અને તયારબાદ મેસરસ ઝે
 કંપનીમાં જોડાયા. દસ વરસ સુધી એમ નોકરીની ફેર બદલી કરી રહ્યા
 પછી ૧૮૩૭ માં કાવસજી સેઠ એ પેટીના દલાલ નેમાયા.

એવામાં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીનો ચીનની સાથના વેપારનો પરવાનો
 લઇ લેવામાં આવ્યો અને મુખ્યત્વે વેપારીઓને ધણી
 અફીજીનો કટોકટીના મામલામાંથી પસાર થવું પડ્યું ધણી પારસી
 વેપાર વેપારીઓએ અફીજીના વેપારમાં હોમાવયું અને ચીન
 સાથના વેપારી દરવાજા સરવે પ્રજા મારે ખુલ્લા થવામાંજ પારસીઓની
 ફાલતનો જોયા પાયો રચાયો. વળી એજ વખતે પારસીઓ પોતે વહાણ
 બાધતા હતા તેમજ વહાણની માલેકીતી ધરાવતા હતા એટલે વેપારવણજ
 ચલાવવાનું પારસીઓને ભારે સગવડભર્યું તેમજ સરતુ થઈ પડતું ૧૮૪૦
 માં ચીન સાથની લડાઇ બંધ પડી અને નાનકીનના કસર થતા વેપાર
 ધ્રુમ જામ્યો હતો અને વીસ વીસ વરસો સુધી પારસીઓ અઢળક ફાલત
 કમાયા મુખ્યત્વે ડોકયારડમાં પારસીઓ વહાણ બાધતા અને તેમાં ચીન
 સાથનો માલ લાવલપ્રજા કરતા એ અફીજીના વેપારમાં સને ૧૮૪૬ થી
 કાવસજી શેઠે સ્વતંત્ર વેપાર ચલાવવા માડ્યો હતો અને વરસો સુધી
 તેમ કચ્છા બાદ ઠીક પ્રજા એકઠી કરી

એમ કરતા વહાણનો ઉધોગ ભાગી પડ્યો કેમકે વહાણો લોદાનક
 બનાવવામાં આવવા લાગ્યા એટલે પારસીઓએ રૂના
 શેરમેનીઆ ઉધોગમાં ઝીપલાવ્યું તેમાં ૧૮૬૫ માં શેરમેનીઆનો
 પવન જાગ્યો એટલે કાંઈક પારસી લખો પતીઓ
 માગ્યા ગયા કાવસજી શેઠનેથી થોડું ધણું ખમતુ પડ્યું હતું તેઓ
 એકબે રેકલેમેશન યોજનાના પરવરતાવનારાઓમાંના એક હતા એટલે
 જ્યારે તે યોજના લાગી પડી ત્યારે એવણુને કેટલીક ખોટ ખમવી
 પડી હતી આ શેર સદાના વખતમાં ધણુંક પારસીઓને મુસીબતમાં
 આવવું પડ્યું હતું પણ કાવસજી શેઠ બહુ ચોક્કસી રાખીને તેમાંથી પોતાને
 દુરજ રાખ્યા હતા લખો અને કરોડોની નુકસાની દેહળથી કેટલાકોને
 પસાર થવું પડ્યું હતું જ્યારે કાવસજી શેઠ બીજાઓને બચાવી બેવામાં
 પોતાનું નાણું વાપર્યું હતું

એવણુની ઉપર નસીબદેવીના ગોયા આશીરવાદ ઉતર્યા હતા તેથી
 જે ઉધોગમાં પડતા તેમાંથી સારી દોલતજ મેળવતા
 નસીબદેવીના તેમાં વળી પ્રમાણીકપણું અને જાતીઉધોગ તેમજ
 સંયુત ખત અને મહેનત પણ એઓ કામે લગાડતા, તેથી
 નસીબમાં પુષ્કળ દોલત મેળવી શક્યા હતા એવણુ વીશે એમ જણાવ-
 વામાં આવે છે કે એવણે કાંઈ પણ વેપારમાં ખોટ ખમેલી નહી વળી
 વેપારી બુધી અને હોશીયારીથી કમતી નહી હતા જેથી જ દરેક આદમી
 એવણુના સમાગમમાં આવતો તે એવણુના તે શુભોથી ગોયા દમાઈ જતો
 વળી દરેક વેપારી ટપાછબ ઉપરાંત દરેક ધરાક સાથે માયા મમતાથી તેમજ
 શીરીનઝબાનીથી એવણુ કામ લેતા, એથી નહી કોઇની લાગણી દુ ખામ
 કે નહી કોઇ એવણુથી ડરે એટલા પ્રમાણમાં એવણે દોલતખી મેળવી હતી

જે રૂઢી અને રસમ એવણુ વેપારી જીદગીમાંથી શીખ્યા હતા તે
 એમને જાહેર જીદગીમાં ધણી મદદગાર થઇ પડી
 જાહેર જીદગીની હતી ૩૪-૩૫ વરસે સ્વતંત્ર ધધાની શરૂઆત
 શરૂઆત કર્યા પછી એવણે જાહેર જીદગીમાં ઝીપલાવ્યું
 અગાઉના વખતમાં એકાદ શહેરી કાંઈ સારી દોલત મેળવતો ચા સારી

શહેરી સેવા બજાવતો તો સરકાર તેને પહેલા તો જસડીસ ઓવ ધી પીસનો એલકાથ આપતી આવી રીતે કાવસજી શેકને ૧૮૪૬ ના સાલમા તે એલકાથ મળયો પાછળથી બોરડ ઓવ કનઝરવનસીના એક સભા-સદ્ નેમવામા આવયા હતા તયારમાદ જ્યારે ઇનઝમટેક્ષની રૂઢી પહેલ-વહેલી દેશમા ચાલુ થઇ ત્યારે આવકપર કર ઉવરાવવાની મોટી મુસીબત પડતી તેથી મરકાર જાણીતા સહાયકારી શહેરીઓની મેવા માગતી એ રીતે ૧૮૬૦ મા કાવ ૧૭ની ઉપર સરકારની પસ દગી ઉતરી હતી, અને એવજીને ઇનઝમ ટેક્ષના કમીશનર નેમવામા આવયા હતા આ વખતે એવજી પોતાની આહોરી એવી સરસ રીતે બતાવો હતી કે સરકાર નેમજ પ્રજાપક્ષ બ નેને તેઓ પુરેપુરો સતોષ આપી શકયા હતા મીર જેમસ ગીબમ કગીને કેપલા ડનીસનગે વડે હતો અને મુખ્યની કાઉનમીલનો એક મભાનદથી હતો તેજી કાવમજીના વખાણુ કરતા એક વખતે જણા-વયુ હતુ કે —

You (Sir C. Vaspi) brought to that Commission fact, firmness and independence of character, which were of very great value, but, in addition to these, you brought an intimate acquaintance with the mercantile community of the city, which was of the greatest importance in enabling us to assess the tax. It was mainly owing to this very excellent information, placed by you at the service of the Commission, that we were able to carry it out so successfully.

એજ વખતે કાવસજી શેકને મુખ્યના ગવર્નર તરફથી કાઉનસીલમા એમવા મટે અરજ કરવામા આવી પણ તેઓ સ્વીકારી શકયા નહી કેમકે તે વખતે એવજી મવીવાથી બીજાણુ ભોગવતા હતા જે એવજીને તદુરસ્તીએ ચારી આપી હોત તો કાઉનમીલની અદર વધુ જાહેર સેવા બજારી શકયા હોત

“ પારસી ! તારૂં ખીજી નામ સખાવત છે ! ” તે મુજબ દરેક પારસી શેઠયો જે અગાઉ અમર કરીતી પોતા પાછળ રેડીમનીઓ અને મેલી ગયો છે તેણે સખાવતથી પોતાનું નામ જાહેર સખાવત આશકારા કીધું છે એ રીતે કાવસજી જેહાગીરનું નામ પણ આજ ઉમદા શુણને લીધે સદા જીવેદાન રહી જશે જે એવણે મોઢાઇ મેળવી હોય તો તે નાણાનું દાન કરીને મેળવી છે નાણું મેળવ્યાથી મોટું થવાનું નથી પણ નાણું આપ્યાથી તેમ થવાય છે આ સીધાત કાવસજી શેઠ શીખવ્યો છે વળી તે સખાવતો માત્ર કોમજ નહીં પણ દેશને માટે અને આગળ વધીને કહીએ તો આખા ક્ષીટ્રીય સાહેનશાહત માટે હતી રેડીમનીઓ સખાવત માટે મહુ જીના કાળથી જાણીતા થમલા હતા છેક ૧૭૯૦ જેટલા દુરના સાલમા ડોડ્યું કરીશું તો જણાશે કે તે વખતે મુખ્યમા ભારે દુકાળ જાગ્યો હતો તે વખતે સોરાખજી રેડીમનીએ દરરોજ એથી ત્રણ હજાર દુકાળયાઓને સાજ સહવાર ખવાડ્યું હતું એજ સોરાખજીએ ગુજરાતમા ઘણીક સખાવતો વટીક કરી હતી એજ રીતે ૧૮૦૫ ના ખીજી દુકાળ વખતે સગ કાવસજીના મમાવાના બાવાએ પાંચ હજાર દુકાળયાઓને ખવાડ્યું હતું પણ સઉથી નામગીન સખાવતો પહેલા સર કાવસજીએ કરી હતી

ત્યારે કપનીના રાજ્ય ચાલતું હતું ત્યારે સુરત તેનું મુખ મથક હતું. એક વખતે કાવસજી શેઠ ત્યાં વેપાર ધામ્યે મુખ્યથી સુરત ખાતે ગયા ત્યારે તેવજીને જાણ્યું કે સુરત ખાતે એક હોસ્પીટલ ટલની ખાસ જરૂર છે તો તરતજ સરકારને કાગળ લખીને રૂપીઆ ૩૦ હજાર મોકલાવી આપ્યા પાછળથી આ રકમ વધારીને પોણાલાખ જેટલી કરવામા આવી હોસ્પીટલ સખાવી સરકાર સાથે લખતપત્ર કરતા ત્રણ ત્રણ વરસ થઇ ગયા ત્યારે પ્રજાસેવામા કાવસજી શેઠ કેટલો ઉદાર જીવેદાન ધરાવતા હતા તે એ ઉપરથી જણાશે કે તેવજી સરકારની સખત જાટકણી માઢી નાખી હતી, અને ખુલ્લેખુલ્લા એકરારમા સરકારનું કામ કેટલું ધીરૂં અને નયોજી હતું તે બતાવી આપ્યું. ત્યાર પછી સરકાર તરતજ જાહેર થઇ ગઇ પૈસા આપવામા

જેમ ઉદાર તેમ કે મ લેવામા સખત હતા. છેવટના પત્રમા સરકારને સર
કાવસજીએ લખ્યું હતું કે - X X X X X

I beg most respectfully that the Government will
thoroughly examine all accounts etc etc and to see
that the expenditure has been carefully superintended
and an order should be sent immediately to carry
on the works for out houses, railing and finishing
the hospital vigorously Accept my best thanks for
your kindness in bringing the subject to a speedy
Conclusion

જ્યારે મુમઇના ગવરનર સર બારટલ ફ્રીઅરે હોસ્પીટલ ખુલ્લી મુકી
ત્યારે કાવસજી શેક માદગીને ખીજાને હતા આ માટે તે વખતના કીની
વજીરે વટીક સર કાવમજી માટે આભારનો ડીમપેચ બાહેગ પાડ્યો હતો.

ઉપલા કામમાથી હજી ફારેગ થાય નહી તેટલામા કાવસજી શેક મુમઇમા
આખની હોસ્પીટલ ખોલવાનું કામ પોતાને શીર
મુમઇ માટે ઉપાડ્યું, આ ખીના બની ૧૮૬૩ માં કે જ્યારે
આખની હોસ્પીટલ મર ચારલસ જુડ હીંદી વજીર હતો કાવસજીએ
પહેલા અરવો લાખ રૂ િઓ જે પાછળથી વધીને એક લાખ પર ગયો હતો
તે સર્વે આપવા કચુદ્યુ મર ચારલસે વીલાયતથી ગવરનરપર લખત
કરતા જણાવ્યું કે — X X X

I have to request that Mr Cawasji Jehangir may
be informed of the high sense I entertain of his
liberality in contributing so largely towards the
provision of such a building”

જ્યારે ગવરનરની ધારાનમા બેદી નયાટે ત્યા આગળ ઉપલા કામ
માટે આભારનો સત્તાવાર ઠગાવ પમાર કરવામા આવ્યો હતો

સીવીલ એનજીનીયરીંગ કોલેજમાંથી આજ સુધીમાં કામ હજારો
 વીદ્યારથીઓ શીખીને બાહર પડ્યા છે અને
 પુના ખાતે સીવીલ લખોનું એ રીતે બહુ થઇ ચકયુ છે એનો
 એનજીનીયરીંગ કોલેજ બાધનારો એક પારસી હતો એમ આજે સાબ-
 બાને કયો પારસી મગર નહીં અમ શકશે ? સર કાવસજીને લાગયુ કે
 હીદીવાનો પોતાના સાધારણ ધધાધાપા ઉપરાત એનજીનીયરીંગ જ્ઞાન
 મેળવે તો તેથી તેમને તેમજ દેશને ફાયદો થયા વીના રહે નહીં આ
 ઉપરથી તેવજે પુના ખાતે એવી એક કોલેજ બાધવાનું ઠરવયુ સર
 બારટલને એવજે અરધો લાખ રૂપીઓ આપયો અને જયારે ૧૮૬૨ માં
 આ ભવન મંજૂર સર કાવસજીની દોલતે ખુલ્લું મુકવામાં આવયુ તયારે
 સર બારટલે એવજીના જાજજ વખાણુ કરીધા હતા અને છેવટે જણાવયુ
 હતું કે — x x x

“ I feel assured that in assisting to open to his
 countrymen a new liberal and independent profe-
 ssion, Mr Cawasji Jehangir has not only done
 well for his own fame and conferred a lasting benefit
 upon his own people, but that he has also adned
 his contribution to the strength and stability of our
 empire in India ”

રેડીમનીનું કુટુંબ સાર્વજનીક સંભાવતો માટે ધણુ જાણીતું છે કામી
 સંભાવતો તેઓએ જો કે મોટે પાયે કરી નથી
 કાવસજી શેઠની બીજી છતાં સારવજનીક સંભાવતોથી તેઓએ આ
 નાની સંભાવતો પછી કામ અને આપણી ઓલાદનું નામ પર-
 કામો અને પરદેશ વચે આશકારા કર્યું છે પારસીઓને સંભાવતી
 દાખલ શોભાજમાન નામના મેળવી આપનારા રેડીમનીઓ હતા અને
 તેમાં સર કાવસજીનું નામ સહથી ઉઠે આવે છે, જયારે ગરીબ યુરોપીયનો
 અત્રે આવીને કશા સાધન વગરના થઈ પડતા તયારે તેઓને સાર એક

હોમની જરૂર જણાવા લાગી આ ઉપરથી જે વખતે પુનાની એનજીનીયરીંગ કોલેજને માટે કાવસણએ અગ્રે લાખ કાઢી આપ્યો તેજ વખતે તેટલા રૂપિયા સરકારને ગરીબ યુરોપીયનોના એક આશ્રમ માટે પણ સરકારને સ્વામીન કીધો ૧૮૮૩ માં આ વાન બની પણ આ કે વરમ જે કે થઈ ગયા તોખી સરકારે કાંઈ રહેવાર કામ કીધું નહીં તે ઉપરથી કાવસણ શેઠ બહુ ખીજાઈ ગયા અને કોલનોખી કાંઈ સરોપરો રાખ્યા વીના સર કારની કેની ઝાટકણી કાઢી નાખી તે નીચવા પત્ર ઉપરથી જણાવે કે જેમા તેઓએ સરકારને જણાવ્યું છે - માન નાણા વયાજમીકે પાઠા આપી દેવા સરકારના સેક્રેટરીને સર કાવસણ લખે છે કે -

Sir, Since 1867, when I paid Messrs Ritchie, Stewart and Co, for building a Home for European Strangers, 50,000 rupees on certain conditions, which building business was afterwards transferred to Government, and up to now no such house is built, I consider all the correspondence on the subject is at an end and I demand instant return of my money with interest I consider Government has treated very badly not only me but also the poor destitute Europeans. My increased illness suggests that I shall do some other charity with the said money"

આ ઉપરથી સરકારે વગર દીધે એનજરસ હોમનું કામ ઉપાડ્યું અને તેને કાવસણ જેહાગીરનું નામ આપવામાં આવ્યું બીજી નાની સખાવતોમાં સીધ હાજરાબાદ ખાતે કાવસણ શેઠની દેલતે દીવાનશાળા બાધવામાં આવી હતી તેને લગતી એક મુખ્ય આવે છે. એ કામમાં તેમજ યુનીવર્સિટીના બાધકામમાં કાવસણના મુળ મદદગાર એલફ્રીડસ્ટન કોલેજના એક વખતના વડા સર એલેક્ઝાન્ડર ગ્રાંટ હતા

એ ઉપરાત ઇંગ્રેજ લોકોના દેવળની સામે દુવારો એવણે બધાવી આપ્યો હતો અને ધણીક કેળવણી ખાતાઓ, લાયબ્રેરીઓને એવણે નાણાની મદદ આપી હતી જેમા એલ્ફ્રીનસ્ટન કોલેજની સ્થાપનાને લગતી મુખ્ય હતી કેળવણીથી દેશને આમળ વધારનારા જે જે પાર-મીઓ થઇ ગયા છે તેઓમા સર કાવસજીનું નામ સહીથી આગળ પડતુ આવે છે એવણની સખાવતો તેમજ એવણના સામાજિક આચાર-વીચારો કામ કરતા આખા દેશના હિત તરફ વધુ ઢગેલા હતા એથી ન્યારે ઈંગ્લી કેળવણીનો સવાલ ચરચાવા લાગ્યો ત્યારે એક મોટા પાયાપર ચાલતી કોલેજની જરૂર પડી મહેલા સરકારી કોલેજ ગોવાળા ટેક રોડપર આવેલા ટેનકરવીલના બગલામા ભરવામા આવતી પછુ તે મકાન બહુ સાફ પડતું એથી એક મોટા સગવડભર્યા મકાનની જરૂર જણાઇ ત્યારે સર કાવસજીએ સરકારને પ્રજ્ઞના ભલા માટે રૂપીઆ બે લાખની નાદર રકમ સપુરદ કીધી રૂપીઆ બે લાખ ઉપરાત જે બીજા કાંઈ ખર્ચ થાય તે સરકાર કરે એવી શરત સરકારે કબ્જુલ રાખી અને કામ તરતજ ઉપાડવામા આવ્યું અને કોલેજ અને યુનીવર્સીટી બીલ્ડીંગ્સની યોજનાઓ તદ્યાર થઇ રહી અને ન્યારે ૧૮૬૬ મા યુનીવર્સીટીનો પાયો નાખવામા આવ્યો ત્યારે સર બારટલ ફ્રીઅર જે મુખ્યનો ગવર્નર હતો તેણે સભામા રેડીમનીઓના વશની તવારીખ કહી સભાવાી એક કાવસજી જેહાગીર સુધી આવ્યો અને પછી તેવણની હાતેમગીલી માટે બહુ લાગણી ભર્યા શબ્દોમા બોલ્યો હતો ન્યારે યુનીવર્સીટી બીલ્ડીંગ બધાંઈ રહ્યું ત્યારે તેને સર કાવસજીનું નામ આપવામા આવ્યું એ ઉપરાત યુનીવર્સીટીને ફરનીચર વીઝેર જે જોઇતું હતું તેથી કાવસજીએ સપુરણ કરીને મેળવી આપ્યું હતું

મુખ્ય ઉપરાત દેશવરોમાખી એવાજ કામો માટે સર કાવસજીએ પોતાની દોલતનો મોટો હિસ્સો આપ્યો હતો, દાખલા તરીકે કપડવજ ખાતે કલોક ઠાવર એવણે બધાવી આપ્યું હતું જે માટે પછુ ઢીલ થવાથી તેમજ સરકાર તરફથી નાણાનો વધારો કરવામા આવ્યાથી એવણે સરકારની સખત ખતર લીધી હતી. સ્વભાવે કાવસજી શેઠ લગાર તીખા હતા

અને તેમા માદગીથી એવણુ એટલા દુ ખી થઇ ગયા હતા કે એ જગખી ક્યે ખાખી જણાતી તો એવણુને બહુ ખીજવાટ ઉપજતો

એજ રીતે જ્યારે ફ્રાન્સ અને જરમની વચે લડાઇ જાગી ત્યારે વાવલ થયલાઓ માટે એક ફડ ઝાઢવામા આવયુ હતુ અને એમા સર કાવસ-જનો મુળ હીરસો હતો વળી પોતે હીંદુસ્તાનના એક પ્રતીનીધી તરીકે બધુ કરે છે એમ સરકારને જણાવવાને બહુ આતુર હતા કે જેથી હીંદુ દેશની નામના વધે દુરદરાઝ દેશોમા પરદેશીઓના ખી ખુનો થાય તે આ હાતે-મદીલના અને પરગુજુ પારસીના જીગરને કારી ધા સમાન કેટલુ લાગતુ તે તેવણુના સરકાર ઉપરના કપલી બક્ષેશ મોકલતી વખતના પત્ર ઉપરથી આપણને જણાય છે જેમા તેઓ કહે છે કે — x x x x

Though the occurrence took place in a foreign land at so great a distance, I could not obtain a peace to my mind ever since the fearful slaughter and maiming of human beings, now from this day I shall satisfy myself that I served people in great distress with little money I can spare to forward for the good of my co-creature* *

Please inform the Secretary of State for India, official, of the deed of one of Her Majesty's Indian subjects assisting England's neighbours in their distress "

આ મુજમની નાની મોટી સખાવતોનો આઢડો એશુમાર છે જ ઉપરાંત વળી એવણુની ખાનગી સખાવતોખી ઘણી છે શુ વીલાયત કે શુ હીંદ, ગુ કોમમા કે શુ પર કોમમા જ્યારેખી હમદગદી અને હમદીવીની જરૂર પડતી ત્યારે એવણુ નાણા આપીને તેનો વહેવાર પુરાવો રજુ કરતા

જે ખાસ નોંધલાયક પુગવો સર કાવસજીના બાબમા સખાવત સબધી છે તે એ છે કે એવણુને માલુમ પડયુ કે વીલાયતમા આ-
વેલો કુવારો ઇંગલડમા અમુક દકાણે એક કુનારાની જરૂર છે હવે એવણુને કુવારા બધાવવાનો શોખ ઝાઝો હતો, જે રીતે ખુદ મુબમિા પણ જગેજગ એવી રીતે કુવારાઓ એવણુ

અધાબ્યા હતા ત્યારે કાવસજીએ એવું જણાવ્યું કે પોતાને ખરચે જે રૂપીઆ ૧૫ હજાર જેટલા થવા જતા હતા તે ખરચે લડનમા આવેલી રીજનટ પારકમા એટલું એક પુવારો બધાવી આપશે તે માટે એવજી નાણા મોકલી પુવારો બધાબ્યા એટલું નહી પણ તે પ્રોનસેસ મેરી એવ ટેકે ૧૮૬૯ના સાલમા ખુલ્લો મેલ્યો હતો જે વેળાએ ત્યાના પેપરોએ આ મહાન પારસીની તારીફ કીધી હતી જેમ કરતા ધી ટાઇમ્સે જણાવ્યું હતું કે —

This Parsi merchant has with the most large-hearted liberality, spent his fortune in works of public utility and charity, without respect of race or creed, in those whom he has so assisted His private charities have been many, and the sum of his public benefactions amounts to 1, 270, 500 rupees and over

સર કાવસજીની જાહેર મખાવતો બધું મળીને રૂપીઆ ૧૫ લાખ ઉપરની જ્યારે ખાનગી સખાવતો રૂપીઆ ચાર લાખ ઉપરની થવા જાય છે

જ્યારે કોઈ મોટી સખાવતો કરે છે ત્યારે આપણે તેને હાતીમતાઈની ઉપમા આપીએ છીએ, તેમ યુરોપીયન લોકો તેને Peabody "પીબોડી" કહીને કહે છે આ રીતે જે પારસીઓમા ડોષનખી આ એલકાબ પશ્ચીમના લોકોએ આપ્યો હોય તો તે કોઈજ નહી પણ સર કાવસજીને આપ્યો હતો આપણી તરફ આ એલકાબને પહેલવહેલી જાહેરાત આપનાર "પોપ્પે મેગેઝીન" હતું કે જેણે એક વખતે લખતા જણાવ્યું હતું કે —

His princely donations given for works of public utility and his contributions for the relief of the suffering and the distressed in all parts of India and

Europe, have established his claim to the character of a philanthropist, and it was, perhaps, no violent straining of a metaphor to call him the 'peabody of the East' His charity has been almost always singularly discriminating, and if it had occasionally a tendency to arrest attention, yet it was always dispensed without a distinction of colour or creed. His donations to various charities and public institutions in England and on the Continent have made his name familiar to many in the West, while in India his benefactions have long entitled him to the respect and gratitude of all classes of people For nearly a quarter of a century (1872) his charity has continued to flow in all directions, and he is said to have given in this way nearly fifteen lakhs of rupees

આની આવી મહાન સખાવતની સેવાઓ માટે સરકારે કવસજી રોડની
 ઘટની પીઠાણુ કરી હતી ૧૮૭૧ ના મે
 કાવસજી શેડ ઉપર માસમા એવણુને સી એસ આઈ ને એલકાબ
 ખેતાખોની નવાજેશ આપવામા આવ્યો હતો જ્યારે ખીજેજ વરસે
 નામ્પટ હુડની નવાજેશ કરવામા આવી હતી પ્રજાએખી તેજ વખતે
 એવણુને મોટા પાયાપર માનપત્ર આપવાની હીલચાલ ડરી હતી અને એ
 હજમની મહી સાથનુ મુખારડ્યાદીનુ માનપત્ર એવણુને આપવામા આવ્યુ
 હતુ તે વખતે એવણુ માદગીને ખીજાણે હતા તેથી ચરચગેટ સ્પીટમાના
 એવણુના ધરમા જઇને શહેરીઓએ એવણુને માનપત્ર અરપણુ કરયુ હતુ
 એજ વખતે એવણુનુ એક બાવલુ મી રપ હજાર રૂપીઆના ખરચે બનાવ-
 વામા આવ્યુ હતુ જેમા પણુ પ્રજાએજ બધેા હીરસો ભર્યો હતો મીં
 વુલનર નામના પ્રખ્યાત કોતરડામ કરનારાએ આ બાવલુ બનાવયુ હતુ
 જે આજેખી યુનીવરસીટી ગારડનમા ઉભેલુ આપણા જેવામા આવશે

૧૮૭૫ ના સાલમા તે વખતના પ્રીનસ ઓવ વેલ્સ અને પાછળથી રાજા એડવર્ડ સાતમા મુખ્ય મુલાકાત પ્રીનસ ઓવ વેલ્સની અરથે આવ્યા હતા તે વખતે તેવણ સર લેટ અને ‘પચ’ની ટીકા કાવસજીને એક ચાદ, એક કીતાબ અને પોતાનો તેમજ પ્રીનસેસનો એક ફોટો ભેટ આપ્યો હતો તયારખાદ પ્રીનસને ગભીર ખીમારી લાગુ પડી હતી જેમાથી તેમનો છુટકારો થવાની ચાદમા સર કાવસજીએ જાહેર સખાવતમા નાણુ ભરચુ હતુ જેનો ઉપયોગ લડનની શીવર ફોરપીટલના વપરાસમા કરવામા આવ્યો હતો. આ ઉપરથી લડન ખાતે પ્રગટ થતા The Punch પત્રે નીચે મુજબ રચુજી ટીકા કીધી હતા — No mistake in the name As a thanks giving offering from India, a contemporary announces that on account of the recovery of the Prince of Wales, a charitable donation of 200 £ has been sent to London by Mr Cowasji Jehangir Readymoney Anybody would have given Mr. Readymoney credit for having earned his name, and now everybody must see that he well deserves it Is Mr Readymoney a Parsee ? At any rate he is the reverse of Parsi-monious ”

સર કાવસજીનું મરણુ એમના મલખાર હીલપરના રહેવાના મકાનમા ૬૭ વરસની ઉંમરે ૧૮૭૮ ના જુલાઇ માસમા સર કાવસજીનું નીપજ્યુ હતુ એવણને સધીયાનો રોગ લાગુ મરણુ પડ્યો હતો જેને લીધે એવણુ ૧૪ વરસ સુધી ખી-જાણુ રહ્યા હતા જેથી એવણુ મરતી વેળાએ જોઇએ તે કરતા વધારે ધરડા થઇ ગયા હતા આખી શહેનશાહતમા જ્યારે એવણુના મરણુની વાત ફેલાઇ ત્યારે તે ગમીમા ગીરફતાર થઇ ગયુ હતું એમની પાચદસ્ત વેળાએ જે ગભીર દેખાવ થયો હતો તેમજ દમામદાર સરધસ નીકળચુ હતુ એવુ મુખ્યએ ખીજુ જવલેજ અનુભવચુ હોય પાચદસ્ત એટલી મોટી

થમ પડી હતી કે પોલીસનો અદોનસ્ત જાળવવા તે વખતના કમીશનર નર ફ્રેન્ક સાઉટરે વડપણ લીધું હતું અને તે સહીથી આગળ ચાલતો હતો દરેક જાહેર ખાતાએ એવણના મરણ માટે થોડા પ્રદર્શીત કર્યો હતો અને મુજબની સરકારે નીચે મુજબ જેઝે મારફતે એક ડરાવ બાહેર પાડ્યો હતો —

By his death the Government has lost one of its most loyal subjects, India a most generous benefactor, and the town and island of Bombay one of its most upright and independent citizens ”

મર કાવસજીએ ગેમ તેમજ દેશની જે સેવા બજાવી છે તે નાણા માગફતેજ છે જો કે જરૂરીસેના બેન્યપર હતા ત્યારે મર કાવસજીની સેવા તેમજ બે કાવ બોમબેના બોરડા કાવ ડીરેક્ટર પર હતા ત્યારે શહેરની થોડી ધણી જાતી સેવા બજાવી હતી પણ એવણની તદુરસ્તી એટલી ખગબ હતી કે તેવી રીતે એવણ કાઠ નાણુ કમી રાક્યા નહોતા માટે જે સેવા એવણને ખાતે નોધાય છે તે નાણુ માગફતે છે વળી કોમ તેમજ પંકોમના બાબમા જે ખાતાઓમા એવણે ખખાવની નાણુ આપ્યા હતા તે ફળવણી ખાતાઓ, દવાખાનાઓ, મ કટનીવારણુ ફડો વાગેરે છે જો કે પોતે ધરમાતુ હતા અને કોમના માગમીક ખાતાઓમા નાણુ બરતા અને મજગામ ખાતેનુ આદરયાન પણ એવણેજ પોતાની જીંદગી દરમયાન બધાવવા ધારેલુ હતુ તોથી કોમ તેમજ દેશની ચઢતી મઠિથી સરસ માર્ગે ફળવણી મારફતે થાય છે એમ માનતા હોવાથી તેવણુ તેવા ખાતાઓને વડુ મદદ કરતા રહ્યા હતા

મર કાવસજીના ઉમદા ગુણોમા સાહસ, અને સખાવત એ બે આગળ પડતા જણાય છે શરીરના દુખ અને લીધે લગાર મર કાવસજીના સ્વભાવ આકરો થમ ગયો હતો તોથી પ્રકૃતીએ ઉમદા ગુણો ધણુ શાત અને દીલે બહુ ઉદાર હતા કોઈપણ આદમી એમની નીડીએથી ખાલી હાથે ઉતરતો નહી વેપાગવણુજમા

બુદ્ધિ ધણી પ્રમાણીક હતી અને સરકાર તેમજ પ્રજા વચ્ચે ધાડો અને મીત્રાચારીભર્યો સબંધ કરાવી આપવામાં હમેશા આગળ પડતા કામ તેમજ દેશની દાઝ એટલી તો હછીંધરતા કે તેમને માટેનું કોઇથી સંભાવતી કામ હાથ ધરતા તો તરત તેને હાર પાડતા

ઉપર જણાવ્યા મુજબ સર કાવસજીની દેહ લથડતી ચાલતી હતી એટલે પ્રજાસેવાના મહાભારત કાર્યો તેઓ જાનવી શરૂ કરવા નહોતા બેઠે પોતાની હાતેમદીવીથી તેઓએ પરચુરણ જાહેર થયુંક કીધું હતું છતાં એઓએ જે નાની સેવાઓ જાનવી છે તેઓમાં એક એ ધ્યાન એ એ છે કે પોતે સુધારક હતા એટલે કામમાં પહેલા વર્ગનો સુધારો થાય એ જેવા આતુર હતા એવણના ધણીધાણી મરણ પામ્યા ત્યારે પાઠશાળા પહોરના ઉક-મણનો વખત જે પહેલા બહુ વહેલો લેવાતો તેમાં એવણે ફેરફાર કરીને તે વખત મોડો કીધો હતો આવા પ્રકારના કામ માટે તે જમાનામાં કાંઈ જેવી તેવી હિંમત જેમણી હતી નહિ અને તે સર કાવસજીએ બતાવી હતી રાહનું માર્ગ સંભાળવા વળી પારસી અકાબરો જોડાવાથી ભડકતા હતા પણ તેના કામકાજમાં એઓ સાહેબને ઠીક લાગવાથી એવણે ઉલટભર્યો ભાગ લીધો હતો એટલુંજ નહિ પણ સંભાળે ધણી મદદ કરી હતી વળી જ્યારેથી સીવીલીઅનો અને પ્રજા વચ્ચે તકગર ચાલતી કે મ્યુનિસિપાલિટીમાં જીન્ડેશ ચાલતી ત્યારે હમેશા પ્રજા તરફથીજ પોતાનો આવાજ ઉઠાવતા એન્ડ્રી-સ્ટન સરકલ એવણની જ યોજના મુજબ રચાયે હતો મુબઇની ટાઉનહાઉન્સલ સ્થાપવામાં એવણે આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો

સર કાવસજી ૧૯ મી જુલાઈએ ગુજરાત હતા ત્યાંમાં જાર દિવસ રહીને સમસ્ત અનજીમનની એક જાહેર મંત્રા સરકાવસજીના મા યોજાવવામાં આવી હતી જેઉપર મુબઇ તરફથી નમા યોજાવવામાં કાંઈ સાતસો જેટલી સહિઓ છે સંભાળેલા આવેલી અનજીમનની લગાર એવી ચર્ચા થઈ હતી કે મરહુમ શેઠ સલા પારસી કામ માટે કશું દમજેવું કાંઈ કીધું નથી, અને તેને પારસી પત્રોએ જન્મ આપ્યો હતો પણ સલા દરમ્યાન

શ્રદ્ધતા માન મરતબા સહિત પારસી બાધઓએ મરહુમના ઉમદા અને સારા સદ્ગુણોના વખાણ કરીને અને જાહેર પ્રજા માટે જે કાંઈ કીધું તે પારસી ક્રામ માટેજ કીધું એમ પીછાણી લખીને તેમના તે વખતના પ્રતીનીધીઓ જેવા કે સર જમશેદજી, શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બગાલી, અને મી० ડોસાભાઈ ફરામજીએ સુભાખીત બાપણો કીધા હતા અને અનબુમનના દફતરોમાં દીલગીરીના ઠરાવની નોંધ રાખવામાં આવી હતી તેમજ મરહુમના કુટુંબીઓપર પણ ચોગ્ગ ઠરાવો મોકલવામાં આવ્યા હતા પહેલી સભા સર જમશેદજીની માદગીના સમયે મુલાવતી રાખવામાં આવી હતી તેથી ઉપલી સભા ૬ ઠી અક્ટોબરને દીને બરાબ હતી

શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બગાળી.

ઓગણીસમી સદીના લાગ્યા અને અનેક તવારીખી બીનાઓથી ભર પુર એવા ગાળા દરમયાન જે મહાન પારસીઓ સોરાબજી એક મુખ્ય શહેર મા પ્રાત શુ પણ ગોથા કુલ હીંદુસ્તા કીરતીવ ત પારસી. નમા કીરતીવ ત નામના મેળવી ગયા છે તેઓમાં મી० સોરાબજી શાપુરજી બગાલીનું નામ ધણુ આગળ પડતું જણાય છે. ઈરાન છોડી આવ્યા પછી હીંદુસ્તાનમાં પણ દરેક બાબદમાં કીરતીવ ત અને આગળ પડતો ભાગ ભજવનારાઓની સફ્રમાં પારસી નામ જણાય છે અને તે નામોમાં મી० બગાલીનું નામ કેળવણી અને સસાર સુધારાના બાબમાં ખાસ કરીને એક પાયોનીઅર તરીકે માલુમ પડે છે પારસીઓ હીંદી તવારીખમાં કેટલાક *land marks* એટલે કે ઇતીહાસીક સ્થભો તરીકે ગણેલા છે અને તે મુજબ મી० સોરાબજી શાપુરજી બગાલી હીંદી કેળવણી અને સુધારા તેમાં ખાસ કરીને સ્ત્રીસુધારામાં એક સ્થભ મીસાલ આજેથી ખડા રહ્યા છે તેવણના વખતમાં બગાલી શેઠ ફક્ત પારસી-ઓમાંજ નહીં પણ બીજી કોમો યાને કે હીંદુ પ્રસલામી અને ખ્રીસતી-ઓમાં પણ આગલી હરોલમાં આવી શકતા હતા પોતાના જમાનામાં તેઓ મુખ્યની જાહેર જાગીરમાં એક જાણીતા પ્રમીધ શેઠ્યા હતા તેમની અમર કીરતીનો કોઈ રચનારા સાધનો તેમની કોમી અને જાહેર સેવાઓ

હતા જર નહી હોય તોપણ સેવાથી કીરતીનો પાયો નખાય છે એ બગાલી શેઠની જીંદગી આપણને શીખવે છે

સોરાબજીના બાપા શાપુરજીના બાપા નવરોજીની અટક ઉમરીગર કરીને કહેવાતી તેઓ ધણી નેક અને ધરમી હતા. સોરાબજી અને આતશખેહેરાઓ તેમજ દોઢમાઓ સબધી ખણી તરીકે તો પાળીને તેમની જાળવણી કરવામાં ઉલટબર્યો ભાગ લેતા સોરાબજી શેઠના ખાનદાનીઓ એટલા પવીત્ર ખવાસના અને નેક ખાસીયતના હતા કે જ્યારે મુબ્બ ખાતે વહાડીયા-જીના આતશખેહેરામને પરચાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેમાં મુકવા સાફ આતશ કલકતા ખાતેથી લાવવામાં આવ્યો હતો, અહીંયાથી કેમ લાવવો તે મુશ્કેલ થઈ પડવાથી સોરાબજીના બપાવા નવરોજીજી બગાલી જેઓ કલકતે રહેતા હતા તેઓએ ત્યાંથી આતશને એકઠો કરી લેવો હતો અને હજારો મુશ્કેલી વચ્ચે યગ રસ્તે મુબ્બ મોકલી આપ્યો હતો. આતશખેહેરામમાં એક પ્રકારનો આતશ મેળવવો જોઈએ છે જેને વીજળીના આતશ કહે છે કનકતેથી થોડે દુર નવરોજી શેઠને માલમ પડ્યું કે વીજળી એક ઝાડપર પડી છે તો તરતજ ત્યાં ગયા અને પૈલા બળતા ઝાડને મેળવી મુખડથી પગરણ ચાલુ રાખીને પછી તે આતશ મુબ્બ મોકલાવવામાં આવ્યો હતો, નવરોજી શેઠ બહુ ધરમાતુ હતા અને કલકતે જરથોસ્તીઓ માટે એક દોઢમુ વટીક સ્થાપ્યું હતું શાપુરજીખી એવાજ પરગળું ખવાસના હતા જે કે બગાલીઓ કાંઈ એટલા બધા માલેતુજર નહોતા હતા. ટુંકમાંથીખી ધણુ ધન કરવાનો ઉમદા જુસ્સો ધરાવતા હતા. પાછળથી એ કુટુંબ સાથે ગામડીઆવાળાઓ તેમજ કરાકાવાળાઓ જોડાયું હતા.

સોરાબજીનો જનમ સને ૧૮૩૧ ના સાલના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૫ મી તારીખે થયો હતો. એમના બપાવા જેઓ નામે બગાળી શેઠની નવરોજી હતા તેવણની અસલ એલાદ સોરાબજી શાપુરજીના જીંદગી ઉમરીગરને નામે ઓળખાતી હતી તો એક વરસના થયા નહી કે એવણે એવણના બાપાનું જીવ મુખાવ્યું, એટલે

કેળવણી ઇત્યાદીનો બોલો બંધો એવણુના માવતર બીખાઇજી ઉપર આવી પડયો કે જેઓના નામને સોરાબજી હર હ મેલ જોયા પુજતા અને જણાવતા કે જે હુ કાઠ છુ તે મારી માતાના પ્રતાપથીજ. માતાની સાથે એવણુના મામાનો આધારખી ઠીક કે જેઓ ફરામજી મચેરજી ગામડયાના નામથી ઓળખાતા શુરઆતની કેળવણી એવણુ મહેતાજીની રકુલે લીધેલી અને પાછળથી સોસાયટીની રકુલ જેને કહેતા તે એલરીન રટન હાઇ સ્કુલમા એવણુ દાખલ થયા હતા કે જ્યાં એમના પાછળથી બનેલા જોડયા અને મીત્ર મી. નવરોજીજી ફરફુનજી એક શીક્ષક દાખલ જોડાયા હતા પણ હજી તે યોદી ધણી કેળવણી લે નહી તેટલામા મામાજીએ જણાવયુ કે ધધામા પડો-કેળવણીથી નુ દલદર શીટવાનુ છે ? એટલે

એવ સીલોન કરીને એક વેપારી પેઢીની ચાખા હતી ત્યાં મી. ટેનર કરીને એક ધણો દીલસોજ ટોપી-
 સોરાબજીએ જી દગી શુક કીધી વાળો હતો તેના હાથ નીચે એવણુ ફર. ના
 પગારે એક કલાર્ડ બન્યા, પાછળથી એમનો ઇગદો એવો થયો કે મારે સોલીસીટર બનવુ પણ તે વખતે દેશીઓને સોલી-
 સીટર બનવા દેવામા આવતા નહોતા એટલે તે બન્યુ નહી એવામા એક બીજો દીલસોઝ ટોપીવાળો ડોક્ટર ડયાસ કરીને વીલાયતથી હીંદ આવી
 પુગયો તેણે સોરાબજીને સોલીસીટર બનાવવા હા પાડી પણ તેવામા મોહરાબજી જુની મરકનટાઇલ બે કમા ઉપયુટી એકઉન્ટનન્ટના ઓધાપર
 નીમાયા એટલે તે વીચાર માડી વાળયો પણ આ મોટો ઓધો એક દેશીને પહેલવહેલોજ મળયો હતો એટલે યુરોપીઓએ ખળભળાટ મચાવયો.
 તે ઉપરથી બ માળી શેઠ તથા રાજનામુ આપયુ અને કામાવાળાઓની પેઢીમા મચેરજી ફગમજી કામાના મદદનીશ દાખલ જોડાયા જ્યાં એમને
 રૂ.૫૦૦ નો દરમાયો મળતો પાછળથી તે છોડીને એહામ કમ્પનીના ઓફર તરીકે એવણુ જોડાયા આજે જેમ આ કમ્પની વેપારવલુજમા બહુ
 એહામ કમ્પનીના આગળ પડેલી છે તેમ તે સોરાબજીના વખત-
 ઓફર માખી હતી અને એવણુ ૧૮૫૪ માં બે હીંદુ બાઈઓ સાથે ગેરનગીડ ઓફર નીમાયા એ બે
 હીં.ઓ તે ગેડ વરજીવનદામ માધવદાસ અને નરોતમદાસ માધવદાસ

હતા એઓ બને સોરાબજી શેઠ પર એટલું ચકીન રાખતા કે તેમની દરેક બામદમાં સલાહ પુછતા અને જેમ તેઓ કહે તેમજ કરતા આ પેઢીએ બહુ સારૂ નાણું પેદા કરીધું અને જ્યારે ૧૮૫૬-૬૬ માં શેર મેનયા બગડ્યો હતો ત્યારે તેઓ પરહેઝ રહ્યા હતા અને તેથી પડતી-માથી બચ્યા હતા પણ સોરાબજી પછસાના બહુ લાલચુ નહોતા તેથી ધધાની સાથે સાથે કાંઈક પેઢીઓના વરવાધા પડતા તો તે તેમજ કાંઈ માલ મીલકત, દાવા દેણ હોતુ તો તેમા યોને વચે પડવાનો વખત તેમજ શકતી ફાજલ પાડતા અને મોટો ભોગ તેઓ પારવાને આપતા

મી० સોરાબજી પોતે જનમથી સુધારાના હીમાયતી અને કોમના સાચા સેવક હતા અને તેથી જ્યારે પોતાની કમાણીના પહેલવહેલા લખાણો સાધનો દરોબરત રીતે ગોઠવાયા ત્યારે કોમ સેવા અને દેશ સેવા બબલવા અગ્ચે તેઓએ તદ્દિયારી દરશાવી ગુરુઆતમા તેઓ “મુબદ્દ સમાચાર,” “જામે જમશેદ” “જગતમીત્ર” નામના પત્રોમા લખતા અને તે લખાણો અકસર કરીને ચાલુ ચરચા સબધી હોવા ઉપરાંત ધરમના અભયામને લગતા તેમજ પારસીઓની તવારીખ સબધી હોતા જે પાછળથી તેઓએ “ચુડી કાઢેલા લખાણો” ના આકારમા બે દફતરોમા છપાવ્યા હતા આગળ ચાલતા ‘જગત મિત્રી’ નામનું પત્ર એવણે કાઢવા માડ્યું હતું અને તેના લખાણો પારસીઓ ઉપરાંત હીંદુ સમાજને લાગુ પડે એવા હતા એજ વેળાએ ‘રાસ્ત મોદનાર’નું પત્ર લખુ આગળ પડેલું હતું અને તેમા સુધારાની તેમ ધરાવનારાઓ જેઓમા હીંદુ કરસનદાસ મુલજીનું નામ આવે છે તેમજ પારસીઓ જેઓમા સોરાબજી શેઠનું નામ આગળ પડતું જણાય છે તેઓ ચાલુ લખાણો કરતા અને બગાલી શેઠે કેટલોક વખત આ પત્રનું વડપણ વટીકે ભાગવ્યું હતું.

વળી પોતે ઇનામી નીબ ધો લખતા કે જેમ કરતા એવણે કેટલાક ઇનામો વટીકે મળ્યા હતા અને તે નિબધા એટલા અસરકારક થઇ પડતા કે તે ઉપરથી કેટલીક વહેવાર પારસી યોજનાઓ પણ કોમ તરફથી તદ્દિયાર થવા પામતી, દાખલા તરીકે “જરથોસ્તી ધરમ ખુસ્તકો”ના

નીબંધથી ખુદ સર જમશેદજી મદરેસાની આપના થઇ હતી, “ધરમ-શુરઓની માઠી હાલત સુધારવાના ઉપાયો”ના નીમધપરથી “મોબિદેની હાલત સુધારવાના ૬૩”ની રચાપના થઇ હતી એજ રીતે “રાહનુમાય સભામા” પણ એવણુના નીબંધોએ પારસી રીતરીવાજમા ધણુ ફેરફાર કર્યા હતા

જ્યારે પારસીઓ ધીમે ધીમે મુખર્ષ જેવા અગતયના વેપારી મથળે દૂરીકામ થવા લાગ્યા ત્યારે તેઓની વસ્તીના મોટા પારસી ધારા ભાગ વચે એવો વીચાર પ્રગટ થવા લાગ્યો કે આપણને સારૂ એક મધ્યસ્થ કારોબારી મડળ નેમ્નએ અને એ રીતે ધણુ જુના વખતમા બનાજી લીમજીએ પચાસ તની રચાપના કરી હતી આ સરચાના હાથમા પહેલા સત્તા ધણી હતી, અને કોઇ વેળા તેના ખોટો ઉપયોગથી થતો પણ જેમ જેમ તેના હાથમા નાણા આવતા અથા તેમ તેમ તેની જોખમદારીઓ વધવા લાગી અને આપસઆપસમા કચવાટથી વધવા લાગ્યો પણ સહિથી વધારે મુસીબત નો એમ ઉભી હતી કે પારસીઓના ધારા કાયદા જેવુ તેઓ વચે કશુ હસ્તી ધગવતુ નહી એથી જ્યારે પારસી હીસ્સા તેમજ માલ મીલકતની વહે ચણી થા બીજી તરેહની આપલેનો વાધો ઉઠતો ત્યારે પચાસતને જે કાયદો હોય તે મુજબ ચાલવુ પડતુ અને એ કાયદો જ્યારે એક થા બીજા પક્ષને નહી ફાયનો ત્યારે વરવાધા હાથાહેરના પધી પડતા ત્યારે એ ઉપરથી ૧૮૩૪ થી કામના આગેવાનોએ પારસી કામના ધારા ધડવાનો બીકટ સવાલ ઉપાડ્યો એમા શેઠ સોરાબજીએ જે ખતીબો અને ભારે જેહેમતભર્યો ભાગ ભજવ્યો હતો તે પારસી તવારીખમા સદાને માટે નોંધાર્ધ રહેશે

૧૮૬૫ સુધી પારગી ધારાની જુમબેશ ચાલી હતી તેની અગાઉ પારસીઓના સામાજિક બધારણુ માટે કશુ ધોરણુ નહી હતું અને જે કાંઈ હતું તેમા મુખર્ષના પારસીઓ અને બાહેગામના પારસીઓ વચે તફાવત જેવુ હતુ ૧૮૨૮ મા મી૦ બોરાડેઇલ કરીને એક ધણુ ભલો ટોપીવાળો

પારસી ધારાને
લખતી જુમબેશ

થઈ ગયો કે જે સીવીલીયન અમલદાર હતો તેણે સુરત અને મુબઈની પારખી અબુમનને પત્ર લખ્યો કે તમારામાં ઇરટની નારીમારી બહુ વધી પડી છે માટે સાથે મળીને કાંઈ કાયદાકાનુન જેવું જો તમે તમારામાંજ તકવાર કરશો તો સરકાર તે મુજબ અમલ કરવાને રાજી થશે, નહીં તો કાયદાની દેવડીએ મુકદમાઓ લખા ચહુડ્યા જશે અને કામને ખરાબ લાગશે ૮ વરસ સુધી ઉપલાનો કસો જવાબ ફરી વળ્યો નહીં પણ ૧૮૩૫ માં વારસાદારોને લગતો એક કુટુંબમાં બારીક કેસ ઉભો થયો, તે ઉપરથી જે ફેસલો અપાયો તે ધર્મિજી ધોરણ મુજબ હોવાથી પારસીઓએ ધાગસબાને અગ્ન કરી એની ઘટતી અસર થઈ અને ખરૂં જોતાં મીં બોરાડેઇલના સવાલનો જવાબ આપવા ૧૮૩૮ માં અબુમનની આપેલ ઉધડી ૧૮૩૭ માં મીલકતને લગતો કાયદો પસાર થયા બાદ ૪ વર્ગ રહીને મીં બોરાડેઇલ લો કમીશનનો એક સભાસદ બન્યો કે તેણે ફરીને પારસીઓના કાયદાને લગતો સવાલ હાથ ધર્યો એ ઉપરાંત એક બીજો દેશીઓનો ખેરખાહ સર અરસકીન પેરી જેહાદ કોરટનો વડો જન્મ હતો તે પારસીઓની મદદે આવ્યો અને પારસીઓને તાકીદ કરી કે તમારે તમારા કાયદાઓનો ખરડો તકવાર કરવો

એમ કરતાં છેક ૧૮૫૫ માં ત્રણ હજાર ઉપરની સંખ્યામાં અબુમનના સભાસદો એકઠા મળ્યા તે વખતે જાણીતા પારસી ધારાઓ માટે પારસી રાજ્યદવારી નર મીં નવરોજી અબુમનની સલાહ ફરદુનજીએ શેઠ બગાળી સાથે આ સવાલમાં વલો અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો હતો, તેવણે અબુમનને બધી સમજણ પાડી અને આપેલ “પારસી લો એ પારસીએલન” નામની ગ્રંથી હસ્તીમાં આવી તેમાં ફોલ્ડો સભાસદોની એક કારોબારી મંડળી નેમવામાં આવી, એના પહેલા પ્રમુખ મીં માલુકજી નશરવાનજી પીટીટ હતા બપોરે મીં નવરોજી ફરદુનજી અને મીં સોરાબજી બગાળી બેઠ્યા સેક્રેટરીઓ તરીકે નેમાયા હતા આ વેળાએ બગાળી ગેઠે લીધેલી જહેમતને લીધે પારસી ધારાઓએ કાંઈક વહેવાર રૂપ ધર્યું અને મુબઈની કાઉન્સિલમાં તેને લગતું બીલ રજુ થયું આ ઉપરથી ૧૮૬૧ ના સાલની છેડે મુબઈ સરકારે એક

કમીશન નેમ્યુ અને તેની સનમુખ જુગાની રજુ કરવા લો એસોમીએશને જે જીવનોડ મહેનત કીધી હતી તેનો સવળો બોલો શેડ બગાળી અને શેડ નવરોજી દરદુનજી ઉપર પડ્યો હતો આ બધી હોનતોજી છેક ૧૮૬૫ સુધી લ માઇ હતી અને તે લાખા અરસા દરમયાન લો એસોમી-એશનને અનેક હાડમારીઓ વચે કામ લેવું પડ્યું હતું, પણ આય દે સરકારે પારમીઓના રીતરીવાજ મુજબ તેમજ પારસીઓની ધારમીક અને સસારીક લાગણીને અનુસરીને કાયદાઓ ધડી કાઢ્યા તેમા નીચે માણેકજી પીટીટ ઉપરાત મેસરમ દરામજી નશરવાનજી પટેલ અને હીરજીમાઇ હોરમસજી શેડનાએ બહુ તકલીફ લીધી હતી પણ બગાળી અને નવરોજી દરદુનજી કામ અનુપમ હતું તેને માટે તેમજ બીજી મેવાઓના બદલામા સરકારે પીઠાણની ઇલાણી તરીકે મી આઇ ઇ નો એલ્ડાબ વટીક આપ્યો હતો પારસી ધારા મહળના એવણુ ગોયા આત્મા હતા અને તેની દશ વરમની હાઇવાની દરમયાન બગાળી શેડે પોતાની જીદગીનો તેમજ ચકતીનો મોટો ભોગ આપ્યો હતો કાષ્ટક વેળાએ રીપેરેટો તપાસવા પડતા, કાઉનમીલના સલામતોની મુલાકાતો લેવી પડતી, કમીરાનોમા જગ્યાની આપની પડતી અને તે જમાનીઓનો મત્રાલ તદ્દયાર ગમવો પડતો, કાષ્ટક પુરાતન ગ્રથોનો અભયાસ વટીક કરવો પડતો, પણ તેની કરીમી ફરદાર કર્યા વીના બગાળી શેડે પાતાનુ કામ મર નમ ઉતારયુ હતું

દરેક પ્રકારની અને દરેક વગમની કેળવણી નાંટ બગાળી શેડ ઉસટ ધગવતા અને તેથી જયારે ૧૮૮૨ મા સરકારે કેળવણીના મહાન એડ્યુકેશન કમીશન નીમયુ હતું તયારે તેમા હીમાયતી એવણુને ખાસ નોતરવામા આવ્યા હતા તયા એવણે હીદીવાનો માટે કેળવણીની સગવડ આપે જે જુગાની આપી હતી તેથી સગવડપર બહુ અમર થવા પામી હતી પણ બગાળી શેડ આ કેળવણીના જખર હીમાયતી હતા વળી કેટલાક કેળવણી ખાતાના એવણુ જીવતા આતમા મમાન હતા એલ્ડીનસ્ટન રકુલ દુડમા એવણે મોટો ડીરમો આપ્યો હતો એલેકઝાનડગ રકુલના કારોવારી મડગપર હતા

વસઇ ખાતેખી પોતાની બેટીના મરણની યાદમાં એવણે એક વધુ દવા-
ખાનું બંધાવી આપ્યું હતું

મુબઈ મધેખી એજ રીતે એવણે રૂપીઆ સવા લાખના ખરચે સર
દીનશાહ વીમેનઝ એન્ડ ચીલ્ડરનઝ હોસ્પીટલ બંધાવી આપી છે જેનો
દર વરસનો અહેવાલ વાચતા આપણને જણાયા વિના રહેતું નથી કે
તેમની સખાવતનો અસખ્ય આદમીઓએ લાભ લીધો છે

એક ખરો સખાવતી નર પોતાની કોમને પહેલી યાદ કરે છે તે
જરથોસ્તીઓ તરફ મુજબ સર દીનશાહ વર્તતા હતા પોતે
રહેમદીલી. ધરમી ને સકરમી હતા તેમજ કોમ તરફ દાઝ ધરાવતા હતા ઇરાનના જરથો
સ્તીઓ તરફ એવણની લાગણી ઓર વધારે હતી અને તેથીજ તેઓએ
તેઓની બહેતરીને લગતું કંડ સ્થાપ્યું હતું, એટલુજ નહીં પણ વળી
તેનો સંધળો કરોબાર પોતે ચલાવતા હતા જ્યારે ઇરાનમાં તેઓ ઉપર
જુલમ શુનરતો એવણના જાણવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓએ સરકાર
સાથે પત્ર વહવાર ચલાવીને તેમની તરફદારી કીધી હતી પોતાના મરણ
સુધી ઇરાની જરથોસ્તીઓનું કંડ એઓ હસ્તક રહ્યું હતું જ્યારેખી
કુટુંબમાં માઠો બનાવ બનતો ત્યારે એવણ નાણું કાઢતા અને તેમાંથી
ધણું ખર્ચે પોતાની કોમની હાજતો બર લાવવાને નાણું વાપરતા ૧૮૮૬
ના માસમાં એવણના કુટુંબમાં અરદેશર કાવસજી પીટીટ મરણ પામ્યા
ત્યારે ઉઠમણની કીયામાં બધું મળીને રૂપીઆ ૧૧૦૦૦ ની રકમ
એઓએ બાકી કાઢીને એક કંડ સ્થાપ્યું જેનું નામ “ત ગદસ્ત હાલ-
તના જરથોસ્તીઓને મદદ આપવાનું કંડ” એવું આપવામાં આવ્યું હતું
એવા તો કેટલાક કંડો પચાયતાના દફતરમાં એવણને નામથી પાડવામાં
આવેલા છે ચોપાટીના હુગરપર પોતાના બાવાજીને નામથી એવણે
સગડીખી બંધાવી આપી હતી કોટના ધરમના દવા ખાતામાં, જરથોસ્તી
છોકરીઓની નીશાળ મહળમાં, લાચાર જરથોસ્તીઓને જમાડવાના
કંડમાં, વીગેરે ઠેકાણે એવણે અવારનવાર મોટી મોટી રકમો ભરી હતી

વધતી ગઇ તેમ તેમ સીએચી છોકરીઓ માટે માગણીથી વધતી ગઇ. એટલે મજદુર “સીસેડીના પોરયાઓ”એ આ બીડું ઝડપ્યું અને તેમા તેઓ કુટલે મોટે ભાગે સફળ થયા તે હવે તવારીખીખીના તરીકે આપણી મનમુખ મોબુદ છે આ “પોરયાઓ” આપણ પોતે કામકાજવાળા આદમીઓ એટલે સહવાગ્ના સાતથી દશ સુધીજ સ્ત્રીઓને ફેળવણી આપવાનું કામ કરવામા આવતું તે વખતે હીંદી કાઉનસીલમા લો મેમ્બર તરીકે મી. ડી. કોવેટર એથયુન કરીને હતો તેણે કલકત્તા ખાતે એજ રીતે સ્ત્રી ફેળવણીની શરૂઆત કરી હતી પણ પાછળથી તેની માફક ઉત્તમાદી કામ કરનારા નહી જડવાથી તે હીલચાલ પડી ભાગી હતી જ્યારે મુખ્યમંત્રી હીલચાલ તો ચાલુજ રહી હતી જ્યારે પારસી સ્ત્રીઓનું ખાતુ પગભર થયું ત્યારે હીંદુ અને મરાઠાભાઈઓ પણ મજદુર મડળીની દેખરેખ હેઠળ પોતાની શાળાઓ ખોલવા તત્પર થયા અને એમ કંતા યોડા વખતમા જુદા જુદા લતાઓમા જુદી જુદી શાળાઓ હતીમા આવી

આ બધી રજુઓ એટલે બરસ રીતે ચાલતી હતી કે ૧૮૫૧ મા જ્યારે લોરડ કોકેનેડની સરકારે એ રીપય ઉપર ટીકા લેવાની હતી ત્યારે તે રીતે જણાવ્યું હતું કે “The institution is an epoch in the history of education in the Bombay Presidency, from which, it is hoped, will in due time be traced the commencement of a rapid, marked and constant progress.”

૧૮૫૭ ના માલમા પારસીઓએ પોતાની બાળકીઓ માટે એક છુટીજ ગોઠવણ કરવાનો ઇરાદો કીધો. પારસી ગર્લ્સ સ્કુલ અને સ્ટુડન્ટ સોસાયટી હસ્તકની પારસી એન્સાઈક્લોપીડીયામાં સ્થાપના છોકરીઓ માટે પારસી ગર્લસ સ્કુલ એસોસિએશન હસ્તીમા આજુબાજુ આવી તેને પહેલો ટેકા આપનારાઓમા ફરામજી નજરવાનજી પોલ, કામાવાળાઓ, નવરોજ ફરુકનજી,

વાડીયાવાળાઓ તેમજ માણેકજી નજરવાનજી પીટીટ હતા આ એસોસી-
એશન મારફતે જે કેટલીક રકુલો હસ્તીમાં આવી તેમાં કોટ ખાતેની અને
ચ દનવાડી ખાતેની એમ મળીને એને વધુ યગમગ કરવાની જરૂર જણાઈ

ત્યારે શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બગાળી જેઓ એસોસીએશનની મેને-

જીંગ કમીટી પર હતા તેઓએ રકુલ માટે કોટમાં
કોટમાં બગાળી એક મકાન બંધાવવા રૂપિયા ૬૫૦૦૦ એલાહેદા
શાળા

કાહાડયા અને પોતાના માતાજી બાપુ બીખાબજી
શાપુરજી બગાળીના નામથી તે મકાન બંધાવવાની જોઈવણ કરી એમાં
સરકારની ૩૦ હજારની ગ્રાંટ ઉમેરવામાં આવતા આકડો લગભગ એક
લાખનો થતા ગયો આ રકુલ મધ્યમ તેમજ ગરીબ પારસી કુટુંબોની
બાળકીઓ માટે જોયા આશીરવાદસમાન ચમ્પડી છે અને વરસો થયા
તેણે કેમની બાળકીઓ ઉપર જે અહેસાન કીધું છે તેનો પુરેપુરો બહોલો
સોરાબજી બગાળીને વાળી અપાશે નહીં

૧૮૬૫-૬૬ માં અમેરીકામાં લડાઈ જંગવાથી રૂનો દુકાળ પડ્યો

તેજ વખતે મુખ્ય પ્રાંતમાં ખાસ કરીને પુણજી
શેર સટાનો યવન ૩ ઉગયો હતો ત્યારે અત્રેના વેપારીઓને છઠ્ઠા
અને બગાળી શેઠ પડ્યા પુણજી હોલત વધી પડી ત્યારે સટો

ધમધોકાર ચાલ્યો અને તેમાં કાંઈક માતબર શેઠીયાઓ મારવા ગયા
બગાળી શેઠ ધણી પ્રમાણીક હોવાથી પોતાનો હાથ એમાં તેઓએ નાખ-
યોજ નહીં અને સામું જોયે એક કે જેણે પ્રિમચ દ શયચ દ જેવા આઠમ
સટાબાજને નાણા ધીરયા હતાં તેમજ જેના મેનેજરે સટામાં એકને
હોમાવી હતી તેના સામે સખત પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવીને તે વખતના મવરનરપર
તે પ્રોટેસ્ટ મોકલ્યો હતો પાછળથી એજ મેનેજરને મુખ્ય છોડી ચાલી
જવું પડ્યું હતું કારણ કે સટામાં જેઓ પડી ભાગ્યા તેમની સાથે જોયે
એકને બારે નુકસાન મળ્યું હતું એવી રીતે સરકારી ખાતાઓમાં પણ
જે કાંઈ કેકાણે ખોટારૂ જોતા તો બગાળી શેઠ કાંઈનો પણ ઢર નહીં
રાખતા તેને જાહેર કરી દેતા

ધરાનથી અત્રે આવયા બાદ જ્યારે આપણે હીંદુ મુસલમાનો સાથે રહેવા લાગયા ત્યારે તેઓની કેટલીક ધારમીક રાહનુમાય માઝ રસમો અને સાસારીક યુરી રીતીઓના છાટા દયસ્તનાન સહા આપણને લાગવા માડયા આપણે આપણા સ્વચ્છ મઝહબમા વહેમી રસમો દાખલ થવા દીધી યાને કે હોળી દીવાળીપરના ધર્નાગો તેમજ કુવાઓ અને કબરોની માનતાઓ વીચેરેમા આપણે પડયા ધરમના આવા બીગાડા સામે જો જીહાદ ચલાવવામા આવે તો મઝ-દયસ્તની ધરમ સ્વચ્છ જળવાય એવી નેમથી ૧૮૫૨ મા રાહનુમાય માઝ-દયસ્તનાન સહા સ્થાપવામા આવી એના પહેલા પરવરતાવનારાઓમા મોગામજી બગાળી શેઠ એક હતા એ મડળે બાપણો, છ'પા તેમજ ચોપ પડી ચોપાનયાદવારા કોમને સીધે રસ્તે ઉતારવામા ધણુક બહુ કીધુ હતુ અને તેમા બગાળી શેઠનો સીધો હાથ હતો આ વેળા એમના ચુટી કાઢેલા લખાણોના દફતરો વાચવામા આવે તો તેઓમા મઝહયસ્તની મજહબનો કેટલો ઉંચો અને તેને લખતો કેટલો ચોખ્ખો ખયાલ હતો તે આપણને સહેજે માનુષ પડી આવશે સોરામજી આ મડળીના સેક્રેટરી વરસો સુધી હતા અને જ્યારે મડળી તરફથી પહેલવહેલો ધનામી રસાલો “નરથોસ્તી ધરમની શોધખોળ” મળ્યો માગવામા આવ્યો હતો ત્યારે મગાળો શેઠે તે લખ્યો હતો અને તેમને ૫૦૦ રૂપીઆનુ ધનામ મળયુ હતુ ત્યાર પછી ધરમને લગતી વધુ શોધખોળના બીજા રોપાયા હતા, શરૂઆત ગોયા સોરામજીએ અને તેમના સાથી નવરોજી ફરફુનજીએ કીધી હતી તે વખતે નરથોસ્તી ધરમની શોધખોળ કરનારી મડળી-એ મી જનમ લીધો હતો અને ગોયા કેટલાક અવસતાના અભયાસીઓ હસતીમા આવવા પામયા હતા, દાખલા તરીકે શેઠ મોરામજી બગાળી એરવદ કાવસજી કાગા, દસતુર બમાસપજી, દસતુર હુશમજી, મી. ખુર-શેદજી રસતમજી કામા, મચેરજી વાચ્છા વીચેરે કેળવાયલા દસતુરોને લગતો સવાલ, નરથોસ્તી રકુલોમા ધારમીક કેળવણી આપવાને લખતો સવાલ, જુલા દફતરોને સજીવન કરવાનો સવાલ, નરથોસ્તીપણ જળવી રાખવાને લખતો સવાલ વીચેરે તે બગાળી શેઠે પોતાના ઝોઠાઓ બેડે સર કીધો હતો આજે તેનાં શુભ ફળો આવે છે તે આપણી નજરોનજર જોઇએ છીએ

આપણને રોજન છે કે આગલા વખતમા એટલે કે બહુ તો પચીસ
પચાસ વરસ અગાઉથી દરેક કોમની સ્ત્રીઓ તેમ
સ્ત્રીઓ માટેની પારમીઓમા સ્ત્રીઓ સબધી કૃતલાક જાપતાઓ
હોતી, એટલે કે સસાર મમાજમા તેઓ હાલ જેટલો
આગળ પડતો ભાગ લઈ શકતી નહીં એવી સ્થિતિમા જ્યારે તેઓને
બારીકમા બારીક વખત જે સુવાવડનો હોય છે તે આવતો યા સાધારણ
બીમારીથી હોતી ત્યારે તેઓને તબીબી મરદ તગત મળતી નહીં અને
બહુકવાર રીમાનુ પડતુ હતુ જે મદદ તબીબોની હજુરમા જવુ પડતુ
તો તેના કરતા તેઓ મરવાનુ વધુ પસંદ કરતી ત્યારે સોગમનું
પોતાનો એક મિત્ર જે જયોરન કીટીન કરીને હતો તેની સાથે મળાને
મુબધ ખાતે પહેલવહેલી આ તબીબો લાવવાનુ બીકુ ઝડપયુ અને એવુ
કરાવયું કે તેઓની દેખરેખ હેઠળ સ્ત્રીઓ માટેની એલાહેદી હોસપીટલ
સ્થાપવી. આ ઉપરથી બને જણા મીં પેસતનજ હોરમસજ કામા
જેઓ કામા ખાનદાનના નામીયા કુટુંબી હતા તેઓને મળ્યા અને
તેઓએ એ કામા મદદ કરવા સાડે લગભગ રૂપીઆ બે લાખની રકમ
ઠાઠી આપી આ રીતે કામાની જાણીતી હોસપીટલ હસ્તીમા આવી કે
જેનો લાભ અસખ્ય આદમીઓ એ લીધો છે વળી લેડી ડકરીન ફડની
સ્થાપનામાથી સોરાબજ શેઠનોજ મુળ હાથ હતો

એજ રીતે જ્યારે સગ તેહમુલજ બીખાજ નરીમાનનુ સુવાવડખાતુ
હસ્તીમા આન્યુ ત્યારે તેમાથી બગાળી શેડે પોતાનોજ ઉદાર અને મહે-
નતુ ફરત લખાવ્યો હતો કે જે વીના ઉપલુ ખાતુ કલાચન હસ્તીમા આવી
શકતે આજે પારસી બાધઓ માટે એ ખાતુ કૃતલુ આશીરવાદરૂપી છે
તે તેના આપણને મળતા અનુભવ ઉપરથી જણાય છે

૧૮૮૬ ના સાલમા સર તેમુલજ એક ખાનગી સભા બોલાવી હતી
જેમા રૂપીઆ ૮૦૦૦૦ જેટલા ભરાયા પાછળથી ફંડ મોટુ થતુ ગયુ
અને ૧૮૮૮ મા જ્યારે બીજી પારસીઓની જાહેર સભા બોલાવવામા
આવી તેટલા સુધીમા કોમનો મત સુવાવડની જરૂર માટે તાબીબ મદ
રહ્યો હતો પણ એ બધામા બગાળી શેઠનો જુરસો ખરો કામ કરનારે

હતો કે જે વીના ફતેહને બાંહેધર બનાવે કે કેમ એ શક્ય નથી. હતા શરૂઆતથી ફરમાન માત્ર નહીં પણ વળી પોતાની સેવા મારફતે મી. બ. ગાળીએ આ ખાતાને ટેકવું હતું અને બ્યારે ૧૮૮૩ માં સુવાવડ ખાતાનો પાયો નખાતો હતો ત્યારે મરહુમ ગુજર પામ્યા હતા જેથી કામમાં બારે ગમગીની વ્યાપી રહી હતી.

એ ખાતા ઉપરાંત બ્રહ્મ સુલેમાન ડીસપેનસરી, કોટનુ ધરમનુ દવાખાનુ, બોબે નેટીવ ડીસપેનસરી, કોલાબાનુ પાકે સેનીટરીયમ, નાશક ડોનવેલેસનટ હોમ, પદરપુર બાળકાશ્રમ વીગેરેના કારોબારમાં તેમજ ફરમા સોરાબજી શેઠનો મુખ્ય હાથ હતો.

સોરાબજી શેઠે માત્ર પારસી બાંધણી માટે જ નહીં પણ સરવે કામની બીજી માટે ઉપલા ભણા કામનો પાયો નાખ્યો છે જે માટે તેમના રૂઢને હજારો આશીરવાદ હોજો.

કામ સેવા ઉપરાંત દેશ સેવાનો મારગ સોરાબજી શેઠે સાધ્યો હતો એ રીતે એવજી જસદીસ એવ ધી પીસ તરીકે બ્યારે રાજ્યદવારી નીમાયા હતા ત્યારે તે તરફથી કારપોરેશનમાં બીરાબ્યા સેવા હતા તે વખતે સર સેમોર શ્રીટઝ જેરલ્ડ ગવર્નર હતા અને કારપોરેશનનો કમીશનર આરથર ક્રાફ્ટ હતા જેણે પોતાના લખ-લુટ ખર્ચથી કારપોરેશનને બહુ ખોટમાં મેલી દીધી હતી તેની સામે જીમ્મેશ ચલાવવામાં નવરોજી ફરદુનજી અને તેમના એક વખતના શીખ્ય પણ હવે ગોઠ્યા સોરાબજી બ. ગાળી હતા. ક્રાફ્ટના ભોપાળા એ બાહેર પાડવામાં મરહુમે કાંઈક આદમીઓનો ખોદ ખેંચી લીધો હતો પણ તે સરવેની દરકાર કર્યા વગર એવજી પુર ફતેહમદીથી ગ્રન્ડસેવા બજાવી હતી એજ ગવર્નરે એમને આ ઉપરથી કાઉનસીલમાં લીધા હતા બ્યા તાડીના બપોરના સામે લડત ઉઠાવી હતી મીલ કામદારોને હદ ઉપરાંત કામ આપવામાં આવતું હતું અને આ કામના કલાકો બહુ વધારે હતા તેમજ દરમ્યાં બહુ કમતી હતો તો તેની સામે છેવટ સુધીની લડત ચલાવી અ તે ફેક્ટરી એક્ટ કમીશન હસતીમાં લાવ્યા બ્યા એઓ મેમ્બર હતા તે સ બધી વીલાયતમાં મીલ કામદારોના લાભના હીમાયતી

અરજ એવ શાહસમ્રી સાથે લાખો પત્રવહેવાર ચલાવી વીલાયતની આશમનેખી ગરીબ હિંદીવાનોના લાભની લડતમાં ખેત્રી હતી. શેઠ સોરાબજીની લડતના પરીણામે ઉમરાવોની સલાએ એક મતે એવો દરાવ કીધો હતો કે—

Her Majesty will be graciously pleased to instruct the Viceroy of India to take into immediate consideration the necessity of passing a law for regulating the labour of women and children in the mills and factories throughout the dominion in India

વીલાયતથી હાલ જેમ સુતરાઉ માલ આવે છે તેમ પહેલા અત્યારથી વધુ આવતો સરકાર દેશી બનાવટોને ઉત્તેજન આપવાને બદલે વીલાયતી માલની જગત કાઢી નાખવા લાગી ત્યારે દેશના ઉદ્યોગ હુનરની જળવધ્વી કરવા માટે સરકારની સામે થઇને વાઇસરાયને જાતે મળીને સમાધાની ભર્યો ફડચો એમણે કીધો હતો

એજ રીતે દુકાનના અનેક વખતે બગાલી શકે એક ખરા રાજ્યદારીને ઇજતો ભાગ બજવયો હતો

પણ સઉથી ખ્યાન ખેંચનાર તો એછે કે મુબઇની પ્રેસીડંસી એસોસી-એશનની સ્થાપના કરવામાં જે શખસોએ તારીફલાયક ભાગ બજવયો હતો તેઓમાં હીંદુ એસ્લામીઓ કરતા પારસીઓએ આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો અને તેઓમાં સોગબજી શાપુરજી બગાલી એક હતા પોતે કાંઇ પહેલા પ્રકારના ચોલનારા ચા લખનારા ચા રાજ્યદારી નહોતા તોખી એમની સેવાની એટલી જગત પડતી કે જ્યાં સુધી તે મારફતે એમના જેવા જુસ્સા, પ્રમાણીકપણ વીજેરે જેવા ઉચ નઇતીક યુજોની બહુ જરૂર પડતી ત્યારેજ તે વેળાના ઉધરતા જવાનોને રસ્તો મળતો અને ઉમરે પુગેલાઓને કામ કરવાના સાધનો મળતા વળી નવરોજી ફરદુનજી, કલકતાવાળા હરીશ્વર મુકરજી, કરસનદાસ મુજી અને હેનરી ફ્રેસેટ જેવા જાહેર નરોમાટે ફડે ઉલા કરનારા બગાલીજ હતા, કે જે

વસઇ ખાતેખી પોતાની બેટીના મરણની યાદમાં એવણે એક વધુ દવા-
ખાનું બંધાવી આપ્યું હતું

મુબઈ મધેખી એજ રીતે એવણે રૂપીઆ સવા લાખના ખરચે સર
દીનશાહ વીમેનઝ એન્ડ ચીલ્ડરનઝ હોસ્પીટલ બંધાવી આપી છે જેનો
દર વરસનો અહેવાલ વાચતા આપણને જણાયા વિના રહેતું નથી કે
તેમની સખાવતનો અસખ્ય આદમીઓએ લાભ લીધો છે

એક ખરો સખાવતી નર પોતાની કોમને પહેલી યાદ કરે છે તે
જરથોસ્તીઓ તરફ મુજબ સર દીનશાહ વર્તતા હતા પોતે
રહેમદીલી. ધરમી ને સકરમી હતા તેમજ કોમ તરફ દાઝ ધરાવતા હતા ઇરાનના જરથો
સ્તીઓ તરફ એવણની લાગણી ઓર વધારે હતી અને તેથીજ તેઓએ
તેઓની બહેતરીને લગતું કંડ સ્થાપ્યું હતું, એટલુજ નહીં પણ વળી
તેનો સંધળો કરોબાર પોતે ચલાવતા હતા જ્યારે ઇરાનમાં તેઓ ઉપર
જુલમ શુનરતો એવણના જાણવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓએ સરકાર
સાથે પત્ર વહવાર ચલાવીને તેમની તરફદારી કીધી હતી પોતાના મરણ
સુધી ઇરાની જરથોસ્તીઓનું કંડ એઓ હસ્તક રહ્યું હતું જ્યારેખી
કુટુંબમાં માઠો બનાવ બનતો ત્યારે એવણ નાણું કાઢતા અને તેમાંથી
ધણું ખર્ચે પોતાની કોમની હાજતો બર લાવવાને નાણું વાપરતા ૧૮૮૬
ના માસમાં એવણના કુટુંબમાં અરદેશર કાવસજી પીટીટ મરણ પામ્યા
ત્યારે ઉઠમણની કીયામાં બધું મળીને રૂપીઆ ૧૧૦૦૦ ની રકમ
એઓએ બાકી કાઢીને એક કંડ સ્થાપ્યું જેનું નામ “ત ગદસ્ત હાલ-
તના જરથોસ્તીઓને મદદ આપવાનું કંડ” એવું આપવામાં આવ્યું હતું
એવા તો કેટલાક કંડો પચાયતાના દફતરમાં એવણને નામથી પાડવામાં
આવેલા છે ચોપાટીના હુગરપર પોતાના બાવાજીને નામથી એવણે
સગડીખી બંધાવી આપી હતી કોટના ધરમના દવા ખાતામાં, જરથોસ્તી
છોકરીઓની નીશાળ મહળમાં, લાચાર જરથોસ્તીઓને જમાડવાના
કંડમાં, વીગેરે ઠેકાણે એવણે અવારનવાર મોટી મોટી રકમો ભરી હતી

એવણુના વખતમા એવણુ હતા ૧૮૭૩ મા કુચર વાડીનું હુલ્લક બેગયું તેમા પારસીઓને સહન કરવું પડ્યું હતું તે વખતે સરકાર સામે સખત જીમખેશ્વરમા ઉતરીને પારસીઓને રક્ષણ આપવાનારા બંગાલી શેઠ હતા એમ કરતા સરકારે મી० ઓમાની નામના અમલદારથી દોરવાઈ જઈને પારસીઓ ઉપર હુમલાઓ કીધા હતા ત્યારે તેમને ખુલ્લા પાડીને પારસીઓનો મજબુત બચાવ કરનાર એવણુજ હતા વળી તે વખતના પોલીસ કમીશનર મી० ફ્રેનક સાઉથરે પારસીઓપર નહીં છાજતી અને અષ્ટીત ટીકાઓ કીધી હતી તે સામે સર શીરોઝશાહ જેવા ઉધરતા જનારની મદદ મહીત બંગાલી શેઠે તેની સખત બપર લીધી હતી એજ રીતે પારસી પચાયતની ડેટલીક આપખુદી કે કા બનાજીના મગ્નણુ બાદ ચાલુ હતી તેને તોડનાર બંગાલી શેઠ એક હતા

સોરાબજી શેઠ ૧૮૯૩ના એપ્રેલ મામમા ગુજરાં પોતે કાઠમા રહેતા હતા અને તત્કાલ જહેમતનક્ષીન થયા તેવીજ સોરાબજીના માન- કાઠની બધી જાહર આપીસો, તેમજ રડુલો મા મળેલી સભા વીગેરે સરકારી ખાતાઓ અને બજારો તે મર- હુમના માનમા બધ કરવામા આની હતી એમની પાચદસ્ત વેળાએ થયલા દમામદાર દેખાવનું અત્રે દાસ્તાન કરવાની જગ્યા નથી, પણ જેઓએ તે નજરે જોયો છે તેઓ આજેથી સોહરાબજી શેઠની મહાનતાની મધુર યાદ કરે છે હાંદુ મુસલમાન અને અજેએ વડીકે તે પાચદમતમા ભાગ લીધો હતો અને એક મોટો અમલદાર તરીકેનું ગભીર માન તેમને મળ્યું હતું

તરતજ તે વખતે જેમસ ડમલાસ કરીને મુખ્યધના શેરીકે હતા તેઓ ઉપર બસો જાણીતા શહેરીઓની સહી સાથનું રેકવીઝીશન રવાના કરવામા આવ્યું અને ૧૭ મી એપ્રેલે તેમણે એક જાહેર સભા બોલાવી જેમા મરહુમના ગુણોના વખાણ કરવામા આવ્યા હતા સભાનું પ્રમુખ સ્થાન સર જમશેદજી જીજીભાઈને આપવામા આવ્યું હતું જ્યારે સભામા ઠરાવો મુકનાશઓમા ધણુખગ મુરોપીઓનો હતા જે ધ્યાન ખેંચનાર છે પહેલા મી० કાપીજે વખાણ કીધા અને મરહુમનો શોક દરશાવ-

નારો દરાવ મેદ્યો જોને ડોક્ટર ટોમસ બહેનીએ ટેકા આપ્યો અને ડોક્ટર આર હેમીલ્ટને વધુ ટેકા આપ્યો. બીજા દરાવ તે વખતના મ્યુનીસીપલ કમીશનર મી. એકવરથે મુક્યો હતો જોને રેવરડ ડો. મેટ્રીકન જેવાએ ટેકા આપ્યો હતો પછી એક વધુ દરાવ ડો. મીસ પીગીરીપસેને મુક્યો હતો જેમના કામની નાદર પીઠાણુ કરનારા નેમજ તેમની હોસ્પીટલને બાહર પાડનાર સોહરામજી મેડ હતા.

એ ઉપરાંત દરેક ખાતાઓ દાખલા તરીકે કોમી મડળો તેમજ બહેર પ્રત્યક્ષ મડળો તેમજ સરકારી ખાતાઓએ મરહુમની સેવાની બારે પીઠાણુ કરનારા દરાવો પસાર કર્યા હતા.

જેઓને આપણે શેઠીયા તરીકે જાણખ્યે છીએ અને જેઓ હુકમુ જીભાથી પોતાને પરમિદાર બનાવી શક્યા હતા. સોરાબજી શેઠની સાદાઈ એક નમુને-દાર શેઠીયા અને કોમની પરવરેશી કરવામાં હમેશા આગળ પડતો ભાગ ભજવતા હતા, જેઓ ધરમચુસત, દીન ચકીન, અને પાકીઝગી જળવનારા હતા, જેઓ કોમની રાહબરી કરનારા હતા તેવા શેઠીયાઓમાંના એક સોરાબજી શાપુરજી બ. જાળી હતા. ખાવે પીવે બહુ સાદા હતા, પહેરવે ઓઢવે વધુ સાદા હતા, પાનની ધજાર અને કસની ડગલી પહેરતા. બે ઘોડાની ગાડીમાં ફરનારા નહોતા બેકે તેમ જો આહુ હોત તો તેઓ કરી શકતે પશુ ખાતબર હોવા છતાં નમાણા, સાલેસ અને નેક ખસલતના નેક પુરુષ હતા. પ્રમાણીકપણે કમાણી કરી દહિલતનો ગજ જમાવી તેમથી ગરીબોને દાન આપ્યું હતું તેમની ખાનગી સખાવતો હજારોથી વધારા છે. મધ્યમ વર્ગના અને ગરીબોના તેઓ દીલસોજ અને પરવર હતા.

મી. કેપુશરો નવરોજી કાબરાજી.

પારસી કોમમાં જે આજેવાન પુરુષો યશ્ન ગયા છે તેઓમાંના ધણા ખરા કેપુશરકાબ-રાજીની મોટાઈ. ધધાધાપામાં, વેપારવણુજમાં, ઉદ્યોગ હુનરમાં અને રાજસ્વારી સુધારા વધારા કરવામાં આગળ પડેલા હતા. પશુ એક કોમની જાહેરલાલી યા મોટાઈ માત્ર તેજ યુલો ધરાવતા મહાન પુરુષોની હસ્તીથી બની શકતી નથી સાથે સાથે

ખીજ સદ્ગુણો જેવા કે સસારમા સુધારા વધારા કરવાને લગતા ગુણો, કામમા સારા આચારવિચારનો ફેલાવો કરવાને લગતા ગુણો અને દરેક રીતે કામની નષ્ટીક અને માનસીક બેહેતરી થાય તે માટેના પ્રયત્નો ઉપાડવાના ગુણો વીગેરેની જોડાએ છીએ ખુદની મેહરથી પારસી કામમા જેમ માલેતુજાર નરો જન્મ પામ્યા હતા, જેમ હાતેમ દીલથી સખાવત કરનારા શખસોએ જન્મ લીધો હતો તેમ વળી ખીજ હાથપર સારા સુધારા વધારા કરનારા સુધારકોએખી જન્મ લીધો હતો કે જેઓએ પોતાના નાણાના જોરથી નહીં પણ પોતાના બુધ્ધીમળથી પોતાના કામા બીમાની ઉતસાહ અને પોતાના તીવર લખાણો યા ભાવણોના બળથી પોતાની કામની ચહડતામા ચડતી સેવા બળવી હતી એટલે આ પ્રકારની સેવા એવી છે કે તેમા જુમેદારી તે સેવકના માથાપર વીશેલ રહે છે અને તેથી કામની બારે તાનાજનીના મોજા હેઠળથી તે સેવકને પસાર થવું પડે છે તેઓને માત્ર માલ યા નાણા આપીને સેવા બળવવાનું નથી હોતું પણ વધુમા તેમને પોતાના અગતના વીચારો પોતાની મગજશક્તીનું બળ પોતાના પવીત્ર અને નેક આતમાનો જોશ એક ભોગ દાખલ આપવો પડે છે જે નાણાના ભોગ કરતાં સેકડો દરજ્જે વધારે હોય શકે છે એવી સેવા બળવનારાઓની પીછાણુ કામ કે દુનયા જવળેજ કરે છે જો કે તેઓ કરોડોનું નાણું અરપણુ કરી જનારા કરતા કામની ભવીશની બનાવટમા મોટો અને અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે તેઓ તે કામના આતમાની ઉત્તી કરનારા છે તેઓ તેના મનના બળનું અધારણુ કરનારા છે અને તેઓ તેના ભવીશ્યનો રાહ દર્શાવનારા ખરા સેતારાશ્વ છે એવા સુધારકામા કેબજાર કાલ્લાજીનું મોતેબર નામ આપણી કામમા એક આજેવાન દરજ્જે ધરાવે છે અને હીંટી કામોમા સુધારકાની સદ્મા એક માન ભરેલી જગ્યા રોકે છે સુધારક દાખલ તેઓએ આપણી કામમા જન્મ લીધો હતો, સુધારક તરીકે તેઓએ કામને મોટા ફાયદાઓ કરી આપ્યા હતા, પણ તે કામમા એમને બારે મુશ્કેલીઓ વચેથી પસાર થવું પડ્યું હતું તેની જોડાએ કશી દરકાર કરી નહોતી પોતાના ચકીનને સાચા નીવડીને એઓએ પોતાની બુધ્ધી અને અતકરણુ કહે અને દોરવે તેમ પોતાના સેવાશ્પી કામો બળવ્યા હતા તેમની હઠધાતી દગ્બ્યાન

કોમે તેમની ઘટતી પ્રશ્ન સા કરી નહોતી પણ તેઓ પારસીના પારસી હતા અને જરથોસ્તી તરીકે જાણ્યા હતા તેમજ જરથોસ્તના મઝહબી ફરમાન મુજબ જરથોસ્તી કોમની પર વરેશી કરવામા કથી ક્યાસ રાખી નહોતી, અને તેથીજ તેમના મરણ બાદ પારસી કોમ માનવા લાગી હતી કે તેઓ વચેથી એક આગેવાન પુરૂષ ગુમ થયો હતો કે જેની રોશનીવાલી રાહબરીની ગેરહાજરીમા કોમને કેટલુક સહન કરવું પડ્યું હતું

આપણી કોમમા અટક જેવું પહેલા ઇરાન ખાતે જે હતું તે માત્ર ધ યો-
ધાપો ઓળખાવવા માટે યા જે ગામમા જન્મ લીધો
કાખરાજીનું હોય તેની ઓલખ આપવા માટેનું હતું, એટલે હીદુમ્તાન
ખાનદાન આંખ્યા બાદ આપણી અટક જેવું રાખ્યું નહતું એથી
જ્યારે અટક અત્રે પાડવામા આવી ત્યારે ધણુ કરીને લોકોનો પેહેરવેશ
યા રીતભાત યા એવા બીજા કોઇ સબધને આધારે તે પાડવામા આનતી
રહી હતી એ રીતે કાશ્ચાની અટક એમના એક ખાનદાની કાશ્ચા
ઉપરથી પડી હતી, કારણુ કે તેમના શરીરને ગંગા તેના પ્રકારનો હતો

એમના વડવાઓ જાણીતા વાહાણુ બાધનારા લવજ વાહડયાના ખાન-
દાન સાથે વેપાર વણજના ગાંઠથી જોડાયલા હતા એટલે લવજ
વાહડયા સાથે સુરતથી તેઓ મુબઇ ખાતે આવી વસ્યા હતા વળી
કેખશરના એક વડીલ દ્વરનો ઇજારો પણ ધરાવતા હતા પણ કેખ-
શરમા જોતા એવણુના બાવાનું બમીર ઉતર્યું હતું કે જેઓએ કુટુંબમા
પેહેલવેહેલો છાપાના ઉદ્યોગ સાથે જોડાણુ કીધું હતું કે જેમાથી
કેખશરએ થોડું ધણુ ધન દોલત મેળવ્યું હતું તેમ વળી જળરી નામના
પણુ મેળવી હતી

કેખશરના પીતા તે નવરોજી હોરમસજી ટાકાજી ડેહેવાતા એવણે
પેહેલવહેલા પ્રીટ તરીકે પોતાનો ધધો શરૂ કરીધો
નવરોજી ગેઝેટની જોળખ હતો અને “જેનટલ મેનસ ગેઝેટ,” જે પાછળથી
થયું “બોમ્બે ગેઝેટ” “બોમ્બે ટાઇમ્સ” વીગે-
રેમા હેડ પ્રીટરો હતા ૧૮૫૦ મા તેઓએ દફતર આશકાર પ્રેસ પોતાને
કબજે લઇ લીધું હતું પાછળથી “બીર જ્ઞાન દરપણુ” નામનું એક

ધરમ અબધી ક્રીયા ભણતરમાજ સાચવી રાખવું પણ એ ઉપરાત ગરીબ અને હાજતમદ, ભાષ્યધોની કદરશેનાસીમા પણ મરહુમ ગ્રેહ ધણી હુપી સખાવતો કરતા હતા, અને સખાવતને માટે પવીત્ર અવસ્તાવાણી કહે છે કે, “કહમાધચીત હાતામ, જીજીશામ, વહીસતામ, આદાઉપોધ-” યા અહુઅયા” જેનો ગુજગતી અરથ એ થાય કે હધયાતી ભોગવના-ગઓમાનો કોઈ શખસ જેઉ દુનીયામા સઉથી ઉતમ જીદગી ગુજરવાને ચહાનો હોય તો, તેણે સખા થવું હવે સાહેબો, જે કોઈ ઉતમ જીદગી ભોગવી ગયો હોય તેની નકલ કરવાને, અને તેની યાદદાસત આપણા મનપર તાજ રાખવાને તેમનું નામ ધરમ ક્રીયામા દાખલ કરવું એ નઉથી સગ્સ ઉપાય છે પ્રોફિટ જેસન જે મોટો વીરવાન અને આપણા વગ્મનો એક ઉસતાદ જેવો છે અને જેણે જરથોસતી ધરમ સ અધી વજુ કીચું છે, તે કહે છે કે, પારસીઓ પોતાની પાદ્યાહી સખાવતથી ખીજ દાર્ધ પણ કોમ ઉપર મરમાઈ ભોગવે છે તે માત્ર તેમના ધરમની ખુમીને લીધે છે આ સધળો આધાર હું મારી દરખાસ્તના ટેકામા લઇને ખેમવાની રજા લઉં છું ”

મનુમના મરણુ બાદ દરેક ઠેકાણે કે જ્યા પોતાની સખાવતના જુસ્સાના જ્વરથી પોતાની કીર્તિ તેઓ મૂકી ગયા હતા તે સર્વ ઠેકાણે તેમના નામથી ઉમળાની ક્રિયા થઈ હતી અને તે સર્વ ઠેકાણે મોટી રકમમા નાણુ ભરાયું હતું જે સર્વ સખાવતમા ગયું હતું. દરેક પારસી વાણુઓની અન્જુમને દીલાસા પત્રો મોકલ્યા હતા, તેમજ સભાઓ બરીને દીલસોજના ઠરાવો પસાર કર્યા હતા એ સર્વમા એડન કે જે મહુમની બનાવેલી એક નગરી થઇ પડી હતી, જેમાથી તેઓએ પોતાનું સર્વસ્વ પેદા કીધું હતું તેમજ જેમા તેની ખીલવણીને સાડ તેઓએ સર્વ રેડયું હતું તેની અન્જુમને કરેલો વિલાપ નોંધદાયક થઈ પડશે લડનના “ગ્રાશીક” પત્રે તે બાબેની નોંધ નીચલા વખાણુવા જોગ શબ્દોમા લીધી હતી.

કાબરાજીને અધીપતી દાખલ નેમયા ત્યારે તેવણુને રૂપીઆ ચાર એ કામ માટે આપતા કીધા હતા એ વખતે કાબરાજીની ઉમર બહુ તો ૧૫ એક વરસની હશે આ વખતે કેબશ્વરની હાડમારી બારે હતી પેહેલા તો ઘેરની ગરીબાઇ અને બીજી તો પીતાની મુશ્કેલી-આ બે વસ્તુથી એવણુ પર ગરીબાઇનો કાતીલ સીતમ વરસવા લાગ્યો એજ ગરીબાઇએ એવણુને બવીશ્યની નવલકથાના રસદાર પ્લોટો શીખવ્યા હતા સસારના દુઃખ માથી સુખને મારગે કેમ જવાય છે એ એવણે પોતાની નવલકથામાં વારવાર ચીતાર્યું છે, અને તે પાઠ એવણુ અત્યારે શીખ્યા હતા

મોઠાઇને શીખરે ચઢેલાઓ ગરીબાઇની તળેટીમાંથીજ ઉઠરયા હતા એ સીધાત જો બરાબર સમજી શકાવુ હોય તો “જામે-જમશેદ” તે કેબુશ્વરે કાબરાજીની જીવગીપરથી આપણુને માલમ પડી શકે છે એવણુના પીતા જાપાની લાઇનમાં હતા તેથી બ્યારે એવણે રકુલ છોડી ત્યારે કુદરતી રીતે જાપા-માજ નોકરીએ લાગવાનો ઠરાવ કીધો, અને અત્યાર સુધીમા પોતે જીવ જીવ પત્રોમા લખાણો કીધા હતા, “જામે-જમશેદ” પત્ર અવલથીજ પારસીઓનો વીશ્વવાસ જીતી શક્યુ હતુ તેમજ “જામે-જમશેદ” પારસી ઓનું બળવાન વાજીત્ર હતું ત્યારે એવણુના પીતાના મીત્રાએ એમને “જામે” મા નોકરીએ લગાડવા મુચ્ચુ અને જોકે નવરોજજીનો અનુભવ કડવો હોવાથી તેઓ એ વીચાર ની સામે થયા તોબી આયદે એમની જાપાની સરજત “જામે” થી શરૂ થઇ તે વખતે “રાસ્ત જોફતાર” કે જેમની સાથે કાબરાજીનું જોડાણુ મરણુ પરચત રહ્યુ હતું તે બહુ તો નવેક વરસનુ બાળક હતું. “જામે” ના તે વખતના અધીપતી મી. સોરાબજી મનચેરજી જલ કરીને હતા

હાલમા તો લગન સહવારેથી થવા લાગયા છે, પણ પહેલા તો એવો ધારો હતો કે દરેક કીયાકામ સાજેજ થાય, બહુ તો રીપોરટરપરથી અધીપતી નવજોત સહવારે કરવા દેવામા આવતી પણ કામાવાળાઓ સુધારામા આગળ વધેલા હોવાથી તેઓએ એક લગન સહવારે કીધું “રાસ્ત જોફતાર” ની સરદારી તે વખતે

પ્રખ્યાત નવરોજી ફરફનજી અને સોરાબજી બગાલીને હસ્તક હતી તે પત્રે તો આ ફરફારને આવકાર આપ્યો, પણ સાથે સાથે “જામે” એ પણ તેને ટેકો આપ્યો. આથી મીં જાલ અધીપતી ત્રસ્ટી સાહેબોની ખફગીમાં આવી પડ્યા અને નોકરી છોડી વીધી ત્રસ્ટી સાહેબોએ મીં કાબાજીને રૂ. ૪૦) ના દરમાં સહીત “જામે” ના અધીપતી તરીકે નેમ્યા. તે વખતે કાબાજીની ઉંમર બહુ તો ૧૭ વરસની હતી.

“રાસ્ત જોફતાર” માં સુધારાવાળા લખાણ કરનાર પ્રખ્યાત બગાલી શેઠ હતા જેઓ બહુ તેજ અને ગરમ લખાણોથી “જામે” અને કરતા બીજી બાબુથી કાબાજી ત્રસ્ટી સાહેબોની જે “રાસ્ત જોફતાર” ફક્ત નીચે જુના વીચારોનેજ પકડી રહી પોતાની વચ્ચે વીજોડું તેજ કલમ ચલાવે એમ કરતા એક વખતે બગાલી

શેઠ આ છોકરવન અધીપતીની સખત ખબર લેતા જણાવ્યું હતું કે “આ લુચ્ચો છોકરો, જેને કશું લખતા આવડતું નથી, તેની મીં સોરાબજી જાલ પછી એ પત્રના અધીપતી જાલ જોલામગીરીની તોફાન ગળે ઝોળવી છે ” એમ કરતા કાબાજી ચારેક વરસ સુધી “જામે” ના અધીપતીની ખુરસીએ બીરાજમાન થઈ રહ્યા પણ કાબાજીના વીચારો ખાતે-નમા તો સુધારાવાળાઓની તરફ જ ઢળેલા હતા એટલે “જામે” અને “રાસ્ત” વચ્ચે જોલામગીરી થાય તો બી એવણની લાગણી “રાસ્ત” જોફ-તાર તરફ વધુ ખેંચાતી.

બ્યારે “જામે” માં પોતાના અગત વીચારો બાબુએ મેલી દંધને એવ-જીને લખવું પડતું હતું ત્યારે એક વખતે ખેત-વાડી ખાતે “ જ્ઞાન વરધક સલા ” ની દેખરેખ હેઠળ એવણે એક લખણ બી સમાજ ઉપર

આપ્યું ત્યાં જાણીતા વણીકે સુધારક કરસનદાસ મુળજી હાજર હતા પારસી સુધારકોમાં બગાલી શેઠ જેવા વીર નરો હતા. બાપજી પુરૂ થયા બાદ કરસનદાસની સાથે કાબાજીને ઝોળખાણ પડી અને પરીણામમાં કાબાજીને “રાસ્ત” ઉપર રૂપીઆ ૪૦ ના પગારે લાવવામાં આવ્યા જે દીવસને તેજ પોતા માટે બહુ ભાવ્યજાણી લેખે છે, કારણકે ૧૮૬૨ થી ૧૯૦૪ સુધીના ૪૨ વરસ દરમિયાન કાબાજીએ “રાસ્ત જોફતાર” ને વધાર્યું કે જેવી

મેવા કોઈ બીજા લખનારે કોઈ બીજા પત્રમાં ભાગ્યેજ બનવી હશે મોરબીની સાથે બ્યારે કાબ્રાજને ઓળખાણ પડી ત્યારે તેઓ કાબ્રાજ એક ચુસ્ત સુધારક હોવા છતાં પોતાના વીચારોને દમવાનેજ તેમને લખવું પડતું હતું એમ તેમને વીચાર આવ્યો. સારેજ તેઓએ અગાઉ કરેલી ટીકા ખોટી હતી તે સમજી શક્યા હતા.

બ્યારે “રાસ્ત ગોફતાર” ની જીખીલી ઉજવવામાં આવી હતી ત્યારે સ્થાનીક “ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા” માં લખવામાં રાસ્ત ગોફતાર આવ્યું હતું કે To describe Mr. Kabraji's અને કાબ્રાજ connection with “Rast Goftar” for well nigh forty years is to write the political, social, religious and economic history of the Parsees during that period’ આ રીતે ત્યારે “રાસ્ત ગોફતાર” ની એક ઉડતી તપાસ લેવાની જરૂર રહે છે. બ્યારે પારસીઓમાં દાદાબાઈ નવરોજી, નવરોજી ફરદુનજી, મોરબીજી બગાલી, માણેકજી ખરશેદજી વીઝે જેવા બાહોશ સુધારકો પંદા પડ્યા ત્યારે તેમને એવો વીચાર સૂઝ્યો કે પારસીઓને જીદગીના એવા માર્ગે દોળવવા જેથી તેઓ જમાનાને બરના યાય એટલુંજ નહીં પણ હીંદુ અને એસ્લામી પ્રેમો નાથના તેમના વસવાટને લીધે તેઓમાં જે ખોટી રાહરસમો પેવસ થઈ ગઈ છે તેમાંથી તેઓ પરહીઝ થવા પામે અને યોખી માઝદયગ્ની જીવન ગાળે આ વીચારને અનુસરીને તેઓએ “રાહતુમાય માઝદયસનાન ચમા” નામનું એક મહાન કાલ્પ અને બીજું “રાસ્ત ગોફતાર” પત્ર શરૂ કર્યું. ૧૮૫૧ માં આ રીતે “રાસ્ત ગોફતાર” પત્ર દેખાવ હતું થયું ત્યાર બાદ તે સુધારાવાળાઓનું લાજ તરીકેજ લેખાતું ત્યાં શરૂઆતમાં મોટા મોટા પારસીઓ લખનારા તરીકે થઈ ગયા હતા. સાંજને સમયેવળી “ફકતર આશકારા પ્રેસ” કે બ્યા આગળ “રાસ્ત” નીકળતું હતું ત્યાં મોટા અભ્યાગીઓ અને સુધારકોની એક ભરાતી અને તરેહવાર સવાલોપર ચરચા ચાલતી એમ કરતાં “રાસ્ત ગોફતાર” માં પારસી સવાલો ઉપગત હીંદુ એસ્લામી સુધારાના વીચારોથી ચરવાવા લાગ્યા અને પાછળથી કરસનદાસ મુળજી જેઓ હીંદુ સુધારકમાં

નામીથી પહરી ધરાવે છે તેઓ આ પત્રના અધીપતી બન્યા અને એક કુટુંબ પત્ર પોતે પ્રવરતાવવા લાગ્યા હતા નામે “સત્ય પ્રકાશ” પછવાડેથી આ બંને પત્ર જોડાઈ ગયા હતા અને કાષ્ઠાળ અને કરસનદાસ મોટી મોટી જીમખેસોના બોળ હેડળથી પસાર થઈ ગયા હતા કાષ્ઠાળનું લોહી “રાસ્ત” ની રંગેગમા એટલું બધું પેવસ થઈ ગયું હતું કે એક ઠેકાણે દરોબસ્ત લખાણ કરવામાં આવ્યું છે કે “રાસ્ત ગોદતાર” ને કાષ્ઠાળ જેવો સુકાની જેમતો હતો અને કાષ્ઠાળને “રાસ્ત ગોદતાર” જેવું પત્ર જોઈતું હતું બંનેની નેમ સારી હતી અને તેથી બંનેના હકમાં લાભ થયો “રાસ્ત ગોદતાર” મી० મોરાબજી બગાલી અને મી० કરસનદાસ મુળજીના હાથ તળે પકાવા લાગ્યું હતું, પણ મી० કેમરાઈ કાષ્ઠાળના હાથ તળે તે પોતાની ઉંચામાં ઉંચી પકનીએ પહોંચવા પામ્યું અને આખા હોંડવાનમાં તે જાણીતું થયું તે પહેલાં દરજ્જાનું બન્યું તેનું માન મી० કાષ્ઠાળની કલમને ધટે છે પોતે મરણ પામ્યા લામુધી આ પત્રમાં તેઓએ લખ્યું હતું અને સસારી ઉપરાત મ્યુનીમીપલ, રાજદવારી વીગેરે સવાલોને મધ્યમ પ્રકારની ગાળ્યનીની અનુસારે તેઓએ ચરવાવ્યા હતા

સસારની અદર મધ્યમ પાથે સુધારો કરવાનો જે પારસીઓને પહેલ-
વહેલો વીચાર સુઝયો હતો તેઓમાં કેમરાઈ કાષ્ઠા-
કાષ્ઠાળ અને જીનું નામ બહુ આગળ પડતા તરીકે આવી શકે છે
અસાર સુધારો કારણ કે તેઓએ સુધારાનો માગ મુચવ્યો હતો
એટલું જ નહીં પણ તે પોતે અમલમાં મુકીને પુરવારમી કરી આપ્યું
હતું સમાજનો સુધારો કરવા પહેલાં દરેક પોતાના ઘેરમાં પહેલાં સુધારો
કરવો જરૂરનો છે અને તે સુધારાનો નીયમ એવો હોવો જોઈએ કે
ધરમથી સદ્ગુણ, સુખ અને સતોષનો નાશ થાય નહીં તે માટે ધરમ
ધરમ અને નીતી અને ચુસ્ત પારસીપણ પર એકીન દાખલ થવું જોઈએ
છે આ સરવેનો પાથો કેળવણી છે અને તેમાં માત્ર મરદોજ નહીં પણ
આઓએથી તે કેળવણી હેવી ઘટારત છે, કારણ કે સ્ત્રીથી સસાર રમી
શકાય છે અને બહુલા ડાહ્યા અને કેળવણી હોય તો બપોલ્યની ઓલાદ

લાયક નીવડી શકે પોતે એક ચુસ્ત જરથોસ્તી હતા એટલે દરેક જરથોસ્તી રાહરીતી પાળવા અને પળાવવા આજુમ દ રહેતા પરકામોના વેહેમ અને તરીકોની જેમી નીશાનીઓ આપણા ધરમ યા સસારમા પેવસ થઇ હોય તેને નાબુદ કરતા તેમ કરવામા તેઓ અમુક નીયમને વળગી રહેતા નીયમોને બારીક કસોટીના અગારમાથી પહેલા તો પસાર કરતા અને તેમ થયા બાદ તે નીયમોને મજબુત રીતે વળગી રહેતા પારસી-ઓમા કેટલા કુધરેલા રીવાજો હતા તે વરણવવાની અત્રે જરૂર હોય નહીં પણ થોડાજની નોંધ લઇશું તો આપણને જણાશે કે સ્ત્રીઓમા પડે-નશીનપણા જેવું જ લગભગ હતું -વર વહુ કોઇથી દહાડો સામસામ્ય જુએ નહીં કે બીજાની હાજરીમા વાત કરે નહીં પારસી સ્ત્રીઓ ધરની દલદેસરી અને વહીતરામાજ પોતાનો વખત ગાળતા, માથુબાતું છેડ કપાળ દઢાઇ જાય એવી રીતે બાધતા, સ્ત્રીઓથી છુટ મોજ તો પેહે-રાય નહીં, બાહેર ગાડીમા ફરવા જાય તો ત્યાબી યુરખા બીબીઓની માફક સ્ત્રીઓ ફરવા નીકળી શકતી ધરમા બાહેર સ્ત્રીઓ સલામ કે શેકહેડ કરી શકે નહીં તાપ પડે કે વરસાદ પડે તોબી સ્ત્રીઓથી છત્રી વપરાય નહીં, ખુદ પારસી પુરૂષો પોતે પગમા ઘોતીઆ જેવી પોહોળી ઇજર અને રલીપર યા સપાટપર બાહેર નીકળતા અને છુટ યા મોજ પગમા રાખતા નહીં એવા એવા અનેક સસારીક કુધારાઓ પ્રગટી રહેલા હતા આ તો માત્ર પેહેરવેશની વાત છે એ ઉપરાંત આચાર વીચારો કે રેહણી કરણીની રીતેઓ કે ખાવાપીવાની રીતેઓ બધી હીંદુ-ઓને મળતી આવતી તેમાથી ચોથા ચુસ્ત ધરાની અમીરજ હીંદુ ગયું હતું હીંદુ બાઇઓની માફકજ બાળ લગ્ન એવા ધાતકી રીવાજોબી પારસી સસારમા પેવસ થવા લાગ્યા હતા પારસીપણ દીનપર દીન નખાતું જતું હતું એમાથી ત્યારે પારસીઓને ઉગારવાની બારે જરૂર જણાતી હતી

કાબ્રાજીએ પોતે પારસી સસારને સિયાહ ચીતાર પોતાનીજ બાધામા કંમ પુરો પાડ્યો છે તે આપણે તેમનાજ અજોબા
પારસી સસારને ટાકીને બેધશું
સિયાહ ચીતાર

“સસાર તે સ્ત્રી અને પુરૂષથી બેચો હોય ત્યા-
રેજ ભોગવી શકાય છે પણ પચાસ વરસ ઉપરના આપણા પુરૂષોજ

સસાર સુખમા એટલા પછાત હતા, કે સ્ત્રીઓનું પછાતપણું તો પુછવુંજ શુ હોય ? અને જ્યાં સ્ત્રી પુરુષ અને સસારી કે ગાળ્યતપણું ભોગવે ત્યાં ધરનારના સુખી સસારનું નામજ કેવું લેવાય ખરેખર “ધરનું સુખ” જેવું આજે આપણે સમજતા શીખ્યા છીએ, તેવું ધરનું સુખ પારસી-ઓમા પચાસ વરસની વાત ઉપર નહીં હતું.

જે સુખ ધરમા નહીં મળે તે આપણા પુરુષો બાહેર શોધતા ફરતા હતા એટલે કે થાકેલા પરકેલા માટીડાને પોતાના ફરરોજના કામ ધધાની થાકે તે વેઠ ખમ્યા પછી સાજને છોડે ધર જવા નહીં મમતું હતું ધર તેને કરડવા આવે એવું હતું ધર જાય તો એક બાજુથી માઆપ તેના હવારી ખાય, બીજી બાજુથી તેની બાયડી તેને ટુપી નાખે, ત્રીજી બાજુથી તેના બચાકયા તેને જાણે જીવનો કાપી ખાવા માગે, અને ચોથી તરફથી તેના સગા વહાલા કે ભાઈઓ જે કોઈ બીજા હોય તો તેને કાચોને કાચો ગળી જવા માગે ! એવી હાલતમા ધરનો માટીડો પોતાને ધર જઈ શકતો ન હતો એવા કે ગાળ ધરમા જવા કરતા તો ધરની બાહેરજ રહેવામા સુખ વધુ હતું તે આગવા વખતના જુના પારસી કલબોની હરતીજ તે વખતના પારસી સસારની કે ગાળીયતપણામાથી જનમ પામી હતી. પુરુષો ધરથી સુખી નહીં હોવાથી, ધરની બાહેર સુખ ભોગવવા જતા હતા માઆપ યા બાયડી છોડેના સુખની ખોટ વાડીવતરે દોસ્તઆસનાવોની સગતના સુખથી તેઓ પુરી પાડતા હતા હસવા ખેલવાની ગાવા વગડવાની, ખાવા પીવાની ઇલાહી, જે મોજશોખ ધરમા નહીં મેળવી શકાય તે ભોગવવાને તેઓ વાડીવતરે (એટલે કે કલબોમા) જતા હતા એ તે વખત ! ખેતવાડી, મીરગામ, અને ફરીએ કીનારેના ઉભાઈ જતા કલબોની ફતેહનું કારણ હતું પવન ચક્કીના મેદાનમા પેલા જે “ સાદરી ફાલુસ કલબો ” વીશે એ આગળ કહ્યું તે કલબોનું પણ ધર્મખરૂ કાવી જવું તે પારસી સસારની તે વખતની માઠી રચાતીને લીધેજ હતું લોકોની સસારી કે ગાળીયતને ખાતર તે કલબો સગવડભરેલા અને તે વખતના સસાર સ્થીતીને અનુકુળ થઈ પડ્યા હતા પચાસ વરસ ઉપરનો આપણો પારસી સસાર સુખ્ય કરીને સસારી કુસપના રૂપમા સસારની સપાટી ઉપર તરી નીકળતો હતો. ધરનું સુખ

નહી મળતું હતું, તે મુખ્ય કરીને ધરના કળ્યા ટંઠા અને કુટુંબી કલેશોને લીધેજ નહી મળતું એક સાંજે પાચેક વાગાના ઠંડા પ્રહરે એક પારસી મોહલામા અથવા એક પારસી ધરમા તમે જાઓ તો તમારે કાને શું પડતું હતું આજના વખતની જોડે કાંઈ મધુર રગરાગના મીઠા સરોદો નહી, કાંઈ માયાપની દુવા, કાંઈ બાઇડી છોકરાના આશીરવાદ યા કાંઈ બાઈ બહેનના મોસાલાના ગીત નહી, પણ કાંઈ ખુમબરાડા ભરેલા શીસાદ, કાંઈ એલકેલ જાળાગાળી અને કાંઈ વખત તો હાથોહાથની મારા-મારીની ધારતી તમારે કાને પડતી હતી ધરના અદર, કુટુંબી અદર માયાપો, બાઇડી છોકરા, તથા બાઈ બહેનો વચેના તે કુટુંબી કલેશો આપણા પચાસ વરસ ઉપરના પારસી સંસારને લાગેલો સળો હતો. તે વખતના “સામુ વહુના કળ્યા” તથા “નણુદ ભોજનનના કળ્યા” તથા “દેરાણી જેઠાણીના કળ્યા” વગેરે વગેરે વીશે આજના વાચનારે પોતાના વડાવડેરાઓથી ધણું સામજ્ય હશે, અને સામજ્ય નહી હશે તો વાચ્યુ યા બીજી કોઈ ગીતે જાણ્યુ હશે પણ એ તો સવળા તે વખતના અબાણુ યેરાઓના કળ્યા હતા એ ઉપરાત પુરૂશ પુરૂશો વચેના કળ્યા કે કાશ તે વખત ઉપરના પારસીઓમા ઓછા નહી હતા ”

પણ આજે સૌ મામલો ફેરવાઇ ગયો છે એમ ખુશાલીભરી રીતે આપણે જોઇએ છીએ અગાઉની હીડુ એસ્લામી તરી-
“એલેકેલા વાળ” કતો મી. કાયાજી જેવા યુનઠા લખનારાઓ અને બોલનારાઓ જેવાઓની ભલી અસરોથી આપણા સ-
 સારમાથી દુર અને બાતેલ થવા પામી છે એવણી નોવેલો આજેખી ભારે હોશ સહીત દરેક પારસી કુટુંબમા વચાય છે “રાસ્ત ગોફતાર” મા એવણે પ્રગટ કરેલા લખાણોથી પારસી સંસારના ઉપર આજે જે છાપ પડેલો આપણે જોઇએ છીએ તે તેમણે પાડ્યો હતો સુધારાના હીમાયતી હોવા છતા કાયાજી “એલેકેલા વાળ” ને ધીક્કારનાર હતા. એવણે પોતાના દરેક નોવેલ યા લખાણોમા મધ્યમ પાચેના સુધારાની ચુસ્ત હેમાયત કીધી હતી. હદબાહરના ફાટેલા વીચારોથી અને જુઠી ડેળવણીથી સંસારમા નાશના કીડાઓજ જનમ લે છે એમ તેમને ખબર

હતી તેથીજ તેઓએ સાવધાન રહીને પોતાના લખાણો અને ભાષણોમા બહુ સરસ રીતે સંસારની રચના ઉપર વીચારો દર્શાવ્યા હતા. આજે આપણુ જે સુખી કુટુંબી હોય તેનું ચીત્ર લખએ અને કાષ્ઠાણએ પોતે વરસે પહેલા પારસી સંસારનું પોતાની નોવેલોમા ચીત્ર દોરયુ હતુ તે લખએ તો તે જરોબર સરખા ઉતરે એ બતાવે છે કે તેવણુમા અગાઉથી બવીશ્ય જોવાની શક્તી કેટલા મોટા પ્રમાણુમા હતી. કાષ્ઠાણના લખાણુમા કોઇપણ પાત્ર આજે જેને આપણે બહેકેલા વાળની ઉપમા આપે છીએ તેવુ જણાતુ નથી. સુધારો, મજબુત મનનો સુધારો અને મધ્યમ પાયેનો સુધારો આ સંપુનો કાષ્ઠાણના હોલમારક સમાન હતા.

અગાઉ ૧૮૫૦ પહેલા સ્ત્રી કેળવણી જેવુ કશુ હતુ નહી મોટે ધરના બેરાઓ થોડુ ધણુ ખાનગી યુરોપીઅન શિક્ષકો સ્ત્રી કેળવણીની જાણે પાસે કેળવણી લેતા, દાખલા તરીકે પહેલા સર જમશેદજીના પીરોજબાઈ, માણેકજી ખરશેદજીના છોકરીઓ વીજેરે તે બાદ થોડાક પારસી એલફીનસ્ટોનવનો પારખી છોકરીઓને ઇંગ્લેન્ડ કેળવણી આપનારા ખાનગી વરઓ કહાડયા હતા, જેનો પારસી કન્યાઓએ બહુ લાભ લીધો હતો ત્યાર પછી રાહુનુમાય માઝદયસ્તાન સભાવાળા થોડાક પારસીઓ અને સુધરેલા હીંદુ યુરોપીઅનોએ મળીને રુડુ ટસ લીટરરી સોસાયટી મારફતે સ્ત્રી કેળવણીની ગતીને ઝડપી બનાવી એમ કરતા કાષ્ઠાણ, સોરાબજી જમાલી, “માસ-તર સાહેબ” નવરોજી ફરદુનજી, બહમનજી માસ્તર પ્રીફેસર વીજેરેના વખતમા સ્ત્રી કેળવણી સંસારના સવાલોમા આગળ હરોળમા આવી રહી ૧૮૬૭ મા એ સવાલ બહુ બેશમેર ચરચાવા લાગ્યો બન્યુ એમ કે માણેકજી ખરશેદજી શરાર જેઓ સ્ત્રી સુધારાના યુક્ત હીમાયતી હતા તેઓએ પોતાના ભાવખલા ખાતેના બ મલામા એક નાને પાયે રકુલ ચલાવવા માડી. તેવણે કાબરાજી સાથે ચોઠવણ કરીને કાષ્ઠાણને રાસત ગોક્તારમા આ વીશ્ય ઉપર જોશબર લખાણુ કરવા જણાવ્યુ. કાબરાજીએ પોતાની જખરી કલમકશીના બેરથી સવાલ ચરચાવ્યો અને અતે માણેકજી ખરશેદજી પાસે જખર ફંડ બેઝુ થઇ ગયુ. જેઓ સ્ત્રી કેળવ-

લોકો થોડા ઘણા વસતા હતા, પણ ત્યાં પાણીની બહુ હાડમારી પડતી હતી ફરામજીએ કાવસજી પટેલના તળાવની સામે એક જમીનનો ટુકડો ખરીદ કરી લીધો તેનું નામ મુગભાટવાડી આ વીધે જળવા જોગ એ છે કે સરકારે કામાટીપુરામાં રહેતા લોકોની હાડમારી ટાળવા સાથે એક મુસલમાનનામે ઉસલાજી મુલાનજીને પૈસે બે ટાકીઓ બાધી અને કાવસજી પટેલના તળાવ સાથે તેનું નળ મારફતે જોડાણ કરીધું હતું, પણ ફરામજી શેઠે જોયું કે બધા સુધી પાણી ઉપર આવે ત્યાં સુધી પાણી મળતું, નહિ તો સુકામણા, ઝેટલે પોતાના બેટાના મરણના ઉઠમણાની મીજલસમા જણાવ્યું કે મારે ત્યાં એક કુવો બધાવવો કે બધાથી ચાલુ પાણી ટાકીને મળ્યું ગહે તેમ તેઓએ કરીધું હતું તેમણે ત્રણ કુવા ખોદાવ્યા અને પહેલા વહેલી મુખ્યમા પાણીની પાઇપો ન ખાવીને સ્ટીમ એન્જીન મારફતે કામાટીપુરામાં બધા હાલ “બે ટાકી” છે ત્યાં પાણી લઈ જવા માડ્યું એના ઉપર નહિ તોળી અરધા લાખનો ખર્ચ થઈ ગયો અને ૧૮૭૧ સુધી દર મહીને અઢીસો રૂપીઆનો ખર્ચ પોતે કરતા પછી એવણના વારસો એમ ચાલવા દેશે કે કેમ, એનો શક પેલા થતા એવણે મુખ્ય સરકારને અરજ કરી કે પવાઇની એસ્ટેટમાં મોટો સુધારો કર્યો છે, અને દો બે લાખ રૂપીઆ હું ખર્ચી ચુક્યો છું, અને નહિ તોળી પાંચ હજાર રૂપીઆનું વરસાદી આપુ છું, મારે એ જમીનનો ટુકડો મને આપવો હું અરધા લાખ વધારે આપવા તૈયાર છું આખરે સરકારે સાદું નક્કી કરી હાલમાં ૩૬૦ રોડ અને મેલાસીસરોડ કરીને જે લતાઓ ગીરગામ, ઝાટરોડ બાજુએ આવ્યા છે તે ૩૬૦ અને બેલાસીસ કરીને બે ઇન્જનેરી અમલદારો અહીંયા ૧૮૨૦ થી ૨૫ ની સાલમાં થઈ ગયા હતા અને જેઓ ફરામજી બનાજીને પવાઇ એસ્ટેટ અને મુગભાટની વાડીમાં પાણી ખાતા બાધવામાં બહુ મદદગાર થઈ પડ્યા હતા તેઓના નામપરથી લેવામાં આવ્યા છે પવાઇની એસ્ટેટની ખરીદી કરવામાં ફરામજીએ પોતાનો કશોપણ સ્વાર્થ સાધ્યો નહિ, તેવણની મતલબ તો પરમારથીજ હતી મનકુર અરજીના મુખ્ય સરકારના સેક્રેટરીએ જે જવાબ આપ્યો હતો તે ઉપરથી ઉપલી ખીનાને ટેકો મળે છે કે તેમની મતલબ ખીન સ્વાર્થી હતી આ લખતપત્ર થયા પછી ચાર વરસે ફરામજીની અરજ મંજુર થઈ અને બે ટાકીમાં

એવી રીતે ગુજરાતીમાં રચતા, કે ખરી વારતા એટલે તે અસલ વારતાને
પણુ ઝાખ લાગે.

શુદ્ધી મરીબ, દારાશાના, મીડી મીડી, ચાલીસ હજારનો ચાનજી વગેરે
વારતાઓ એવી તો સરસ રવેશે રજુ થયલી છે કે જેને માટે બેમત હોષ
શકેજ નહીં પારસી કોમને કેટલાક ચરવાતા મુખ્ય સવાલો જેવા કે પારસી
બાનુઓની કપડા સજવામાં તેમજ ધરબાર ચલાવવામાં હદબાહરની
પ્રીતિપારી બચ્ચાઓની માળાપ તરફની નાતાબેદારી, સ્ત્રીઓની અભણતા
વીગેરે સવાલો તેઓ એવી સીધતથી પોતાના લખાણમાં લાવી તે ઉપર
અસરકારક લખાણો કરતા કે તેટલા માટેજ ચોપડીઓ વાચવાલા-
યક જાણે થઈ પડી છે વળી તેવીજ રીતે સારી સ્ત્રીઓ, હાપણુવાળી
દીકરીઓ, સુખસ પન્નવાળા કુટુંબોથી એક કોમને કેટલો ફાયદો થવા
પામે છે, તેના દાખલા આપણને તવાણની એકેએક ચોપડીઓમાંથી મળી
આવે છે એવજીની લખાણની ઢપ સાદી મોકુ પમાડે એવી અને સરળ છે.
વાચનારનું મન હરી લે, તેવી ચોપડીઓ પારસી ગુજરાતીમાં મી० ૧૫-
રાજીએ લખી છે એવજે કાંઈ પૈસા પેદા કરવાના મતબબથી ચોપડીઓ
નથી લખી પણ એક લેખક તરીકેના શોખને ખાતર, અને તેથી વધારે
પોતાની પારસી કોમની બહેતરી ખાતરજ ધડો લેવા લાયક ચોપડીઓ
એવજે લખી છે આજના ધણાક ટુંક બડોળ્યા લખનારાઓ, જેઓ
ક્ષેપકોના નામને પણ શરમાવે તેવી બાષા તેમજ દમ વગરના પલોટા
સાથે વારતાઓ રજુ કરે છે, તેઓને મી० કાનરાજીની વારતાઓ ખરેજ
ધડો આપે છે મી० કાનરાજી કાંઈ લખોપતી નહતા. તોપણુ તેવજીને
પૈસાની ઝાઝી વુબાજ નહતી તેથીજ કરીને તેવજીના લખાણો એટલા
સ્વતંત્ર, સસાર સુધારાની હીમાયત કરનારા અને હીંમતવાન હતા તેવ-
જીની વારતાઓમાં " દારાશાના " ની વારતા ઉપલ નખરે આવે છે. એ
રસીની ચોપડીમાં મી० કાનરાજીએ લગભગ પોતાનાજ સુખી ધરનો
સ સાર ચીતાર્યો છે

વળી એવજીની વારતાઓની બીજી ખુબી તો એ છે કે જે જગ્યાઓ
તેવજે પોતાની વારતાઓમાં ચીતારી છે. તે આપણી કોમને બંધબેસતી

આવે એવીજ છે એટલે કે નજદીકની જગ્યાઓ. એવી કે અમદાવાદ, પટણા કોસ બા, વલસાડ, અદેરી વગેરેના નામો આપણા વાચકોમાં આવે છે, કે જ્યાં સાધારણ રીતે પારસી કોમ ઝાઝી વસેલી છે.

મીં કાબરાજના લખાણો અંગ્રેજીમાં ડીકનસના લખાણોને ધણી મળતા આવે છે એકે એવણની ધણીખરી ચોપડીઓ જેવા કે ‘ગુલી ગરીબ’ ‘દારાશાના’ વગેરેના પક્ષો ઇંગ્રેજ બાનુ લેખક મીસીસ હેનરી વુડની વારતાઓ ઉપરથી રચાયેલા છે ડીકનસ પણ પોતાની વારતાઓમાં ટાલુકા, દુયકા, સરળ ભાષા, ચાનકે આપનારા લખાણો વીશે અતી પોતાની કોમમાં વખણાઈ ગયો છે તેવીજ જાણ મીં કાબરાજની પણ છે જ નેની અવલોકન શક્તિ, જ નેના ટાલુકા દુયકા, જ નેનો નાટ્યનો શોખ વગેરે ધણીજ મળતુ આવે છે વળી જે રોએ ડીકનસ મરણ પામ્યો, તેજ રોગ મીં કાબરાજને પણ જીવલણ નીવડ્યો, અને એના મરણ વેળાએ તેઓ ચાલુ લખતા હતા તે વારતા અધુરી પડી ગઈ જેમ એ એમાં મળતાપણુ હતુ તેમ એ એમાં તફાવત પણ હતો જ્યારે ડીકનસને તેની કોમ લખાણમાં અતી ઉનેજન આપતી ત્યારે મીં કાબરાજને તેવીજ રીતે વખાણવામાં તેમની કોમ અતી પછાત હતી પણ સારા કામોનો સુવાસ કદી છુપો રહેતોજ નથી તેની રીતે મીં કાબરાજના લખાણો આજે તો શુદ્ધ પણ જ્યાસુધી ગુજરાતી ભાષા હયાત રહેશે ત્યાસુધી એવણના લખાણો કાયમ રહેશે એમાં કાંઈ શક નથી.

કાબ્રાજ માત્ર ખોલી યા લખીને બેસી રહે એવા નહોતા પણ પોને જે સુધારા માટે હિમાયક કરતા હતા તેને અમલમાં કાબ્રાજએ ખજા પણુ મુકતા હતા સોથી પહેલો સુધારો તેવણે બેલી કોમસવા પોતાના ધરથીજ શરૂ કરીધો હતો કે જ્યાં આગળ તેવણે પોતાના બચ્ચાઓને પુરતી રીતે ડેળવણી આપી હતી અને સસારના સારે મારગે આગળ વધાર્યા હતા ત્યારબાદ પોતાની કોમના ધરમમાં ઝનુની અને વહેમી રસમે જે દાખલ થઈ હતી જેવી કે ધતરમ તરની વીધા, જીતપલીદપર એતેકાદ વીઝેરે, તે સામે લડત ચલાવી તેના વીચારે કોમમાંથી નાબુદ કરીધા હતા જરથોસ્તી રોજ માહની ગણત્રી જીલબરેલી છે એમ જણાવી તેને શુધ્ધ બનાવવા સારૂ માટી જીમખેશો ઉપાડી હતી.

સ્વાન, તન અને મનની જરથોસ્તી મજહબ મુજબ પાકીઝગી કેવી હોય શકે તે કાબ્રાજીએ પોતાના સાહીલમાં જોટલું વહેવાર રીતે શીખવ્યું છે તેટલું બીજા કોઈથી સુધારકે કીધું હોય તેમ જણાતું નથી લગનમાં રીતની બીજા માગવાના સવાલ સામે જીમ્બેશ ચલાવનારાઓમાં કાબ્રાજી પહેલા હતા એક ઠેકાણે મરહુમ ખાનખહાદુર બમનજી પટેલ વાજબી વીલાપ કરે છે કે, “મી. કાબ્રાજી જતા રહ્યા છે છે આજે પોતાની કામના બલા માટે દાઝ રાખનાર પારસી બચે તેમનું સસારી કામ ચાલુ રાખવાને ?”

દસ્તુર ડે। જમાસ્પજી જમાસ્પઆશાના.

પારસીઓમાં જે નામાકીત અને પરહીજગાર ધરમશુરઓ થઇ ગયા છે તેઓમાં દસ્તુરજી સાહેબ દસ્તુર ડે. જમાસ્પજી જમાસ્પઆશાનાનું મોતેબર નામ બહુ પવિત્ર અને જાણીતું છે તેવણુ સાહેબ જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મડળીના એક આગેવાન અને રાહબર હતા.

એક કામનું મહત્ત્વ માત્ર તેના પદસાદાર વરગ યા તેના સાહસીક વેપારી વરગ કે તેના શીખેલા પટેલા વરગથીજ નથી બનતી, પરંતુ તેની સાથે કામનો મુજ કાઠો જે કેળવણી, ધરમ, ઇત્યાદી લેખાબ છે તેની પણ મજબુતાઈ અને ચીવટાઈ જોઈએ છે એ રીતે કામના જે આચરવનો, દસ્તુર દાવરો થઇ ગયા કે જેમને લીધે આજે વસો થઇ ગયા છે છતાં પારસી ટોળીનો ગજહુબ આ ધરતી ઉપર રહી શક્યો છે તેઓ પણ કામની મજબુતાઈ અને કીરતી જળવી રાખનારા, તે કીરતીની આ દર વધારો કરનારા તેમજ કામને જરથોસ્તી રાહ ઉપર દોરવી રાખનારા તરીકે તેમની પીછાણુ કરવી ધટે છે એવા દસ્તુર દાવરો આપણી વચ્ચે કાઈ ઓછી સંખ્યામાં થઇ ગયા નથી પણ આજે તેમની કોઈ યાદ કરતું નથી સીવાય કે તેમના નામ અમુક મજાતર ગણતરમાં લેવાય છે તેજ દસ્તુરો વીશે એક બહુજ હલકી કીસમનો વીચાર આપણામાં પેવસ થઇ ગયો છે કે તેઓ પટેલ કહેલ હતા નહીં અને છે નહીં માટે તેઓ કામની રાહબરી કરનારા તરીકે પોતાનો દાવે, રજુ કરી શકતા નથી, તેઓ જ્ઞાન સંપાદન કરી શક્યા નહોતા એટલે તે જ્ઞાન આપવાને નાલાયક હતા.

એશક, કોમનો ધરમશુર વરગ લણ્ણો, ડાહ્યો અને રચણો હોય તો
 કોમનો ચળમાન યા બહેદીન વરગ ખરે રસ્તે ઉતારી
 બહેદીનોની શકે પણ પારસીઓ વચ્ચે કમભાગ્યે અમુક સળેઓ
 કરજ વચ્ચે કોમનો ધરમશુર વરગ ઉતરતોજ રહ્યો અને
 આને તે એવી પકતીએ આવી ઉભો છે કે જ્યારે કોમના ચઢતા યા ઉત-
 રતા વરગો તેઓ ઉપર કરો પણ વીશ્વાસ ધરાવવા ચાહતા નથી અને
 તેઓમા જ્ઞાન છે યા નહી તેની કશી પણ પીછાણ કરતા નથી દસ્તુર
 દાવરો યા મુબહોને ધણી હલકી પકતી ઉપર ઉતારી પાડવામા આવ્યા
 છે તેઓ કને એવુ કામ કરાવવામા આવે છે કે જે તેઓના ધધાધાપાને
 અનુરતુ હોય નહી વખતના સળેગોને લીધે તેઓ એશક, જ્ઞાનમા તેમજ
 કેટલેક અશે જોઇએ તો પોતાની ચાલચલણમા પણ પુરાણા મુબહો
 જેવા નથી એ વીના શકે માનય રાખી શકાય, પણ તેથી તેઓનો દર-
 જળે હલકો લેખવો યા જે દરજ્જા ઉપર તેઓ હોય તે ઉપરથી તેમને
 હરેક કીસમે ઉતારી પાડવા એ નામુનાસેય છે એવી હાલતમા બહેદીન
 વરગે મદદગાર થઇને એ આપણા ભલા બાઇઓની હાલત સુધારવા
 પ્રયત્ન કરવો જોઇએ છે તેઓ આપણા વડીલ અને મુરખી બાઇઓજ
 છે અને જે જમાનાની ગીરદેશને લીધે તેઓ આજે જે દશાએ છે તે
 દશાએ પહોચ્યા હોય તો આપણને જાગૃતુ છે કે આપણુ તેઓના દસત-
 ગીર થઇને તેમને ઉચ સ્થિતીએ આણવાની ધટતી કોશીશ કરવી

દસ્તુરો કે મુબહોની ટેકડી કરવી, તેમને માટે કીસમ કીસમના હલકા
 નામે ઉચારવા અને તેમના ધધા માટે ઉતરતા
 દસ્તુર દાવરો નહી પ્રકારના વચનો કાઢવા એમા બહેદીન વરગ
 હોત તો શુ થાત ? કશુ શોભાભરચુ તો કરતોજ નથી, સાચુ એમાથી
 એમ બનેવા પામે છે કે કોમનો ઉધરતો વરગ પોતાના મજહુબ તરફ
 યેઇમાનીની લાગણી સહીત જોતો થાય છે કોમનો સમારી તાળો કે
 જેની રચના ધરમના મીજાન ઉપરજ રહેલી છે તે બહે'કનો જાય છે અને
 ધર સમારીમા યા બાહેર કોમનુ ધમાન ખીમરવત અને ખીલ્યા બનતું
 જાય છે કેટલાક બાઇઓ શીખીને વધતું જ્ઞાન સપાદન કરેછે તો એટલા

ગર્વિષ્ટ અને અભીમાની બનતા જાય છે કે તેઓ એમ માનતા જણાય છે કે ધરમ, મજહબ અને દીનને લગતું સરવે બડોળ તેઓમાજ આવી ગયું છે

જ્ઞાનથી ડહાપણ વધારવાને બદલે અહંકાર ખીલે છે અને એવા ભણે-
જ્ઞાન અને એતેકાદ
લા બહેદીનો કરતા વીના ડરે આપણે જણાવીશું કે
ઓછા પટેલા પણ પોતાના ધરમ ઉપર પુરણ એતેકાદ
ધરાવન રા મુખેદે અને દસ્તુરો વધારે સારા રાહબર
થઈ પડશે ધરમશુરોમાથી ઇમાન ઓછુ થયું નથી પણ તેઓમા જ્ઞાન
કમતી છે જ્યારે બહેદીનોમા જ્ઞાન ઓછુ છે ઉપરાંત ઇમાન ડમડોલ છે
ઇમાન આવી હાલતમાં હોય અને પછી ગમે એટલું જ્ઞાનખી હોય તો
તેના પરીણામો સારા નથીજ નીવડતા ધરમની જાણવણી એતેકાદ સાથે
જોડાયેલી છે માટે જેઓ એતેકાદ રાખીને પોતાનું કામ કરે તે જેઓ માત્ર
જ્ઞાનના પ્રકાશથીજ દોરાય તેમના કરતા ચઢીઆતી પકતીએજ છે જો
જીગર ખીલ્યું હોય તો મનની ખીલવણીની ઝાઝી પરવા નથી આ રીતે
આપણા પુરાણા દસ્તુરોએ પોતાના જીગરની અદર ઝરયોસ્તી મજહબની
જાણવણી કરી રાખી છે, જો તેની સાથે તેમની અદર જ્ઞાનનો પણ
પ્રકાશ ચાલુ પડ્યો હોત તો તેઓ આજે કામના દરેક વરગની ધરમ,
સ સાર ઇતયાદીની રાહબરી કરી શકત, પણ તેઓએ એમ ચાતુ રાખ્યું
નહી અને બહેદીન વરમે તે ઉપર વીશેષ લક્ષ આપ્યું નહી આથી ધરમ-
શુરોનો ટોળા વધુ ને વધુ ઉતરતો બનતો ચાલ્યો

પણ ઉપર કહેલા ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે ધરમશુરો ટોળું
સદતર અજ્ઞાન હતું કારણ કે જ્યારે ઇરાનથી
આમળના કેટલાક
મહાન દસતુર દાવરો
હાંડુભાઈઓના રક્ષણ હેઠળ આ દેશમા આવીને
વસવાટ કર્યો ત્યારે મજહબને લગતો એતેકાદ
અને જ્ઞાન જે મુળ વતનથી લઈ આવ્યા હતા તેણે અમુક એવા ધરમ-
શુરોમા વસવાટ કર્યો હતો કે તેમણે કામની એકદર જાણવણીની
અદર પોતાનો જાણવાન હીસસો આપવાની મદદ કરી હતી એવા દસતુર
દાવરોમા મોખેદ શાહપુર મોખેદ રામચાર દસતુર નેરયોસ ગ વલ્લ વાએ-
રેના નામ અગર તરીકે મેળાય છે એ સરવેસ મુજરાતના જુદા જુદા

સ્થનોમા આતશબહેરામને પચરાવયા હતા. સબલ, ઉદવાડા, સુરત, બરૂચ વીગેરેના પવીત્ર સ્થલો આગે તેઓએ જે ચેરામ રોચ કર્યો હતો તેને આભારી છે ત્યારબાદ અકબર શાહ અને બીજા મોગલ રાજાઓના વખતમા જે કેટલાક દસ્તુર દાવરો થઈ ગયા તેઓમા મેહેરજીરાણા દસ્તુર જામાસ વીગેરેના અમુત્ય નામો અને કામો જોવામા આવે છે પાછળથી જ્યારે સુરતથી મુબઈ વીગેરે સ્થળે આવીને પારસીઓ વસ્વાટ કરવા લાગ્યા તે વખતે તેજ ગુરૂઓએ તેમને ધરમ અને કરમનો સારો મારગ દેખાડ્યો હતો અને તે અમર નામોમા દસ્તુર ચમા આશા, કાવસ દસ્તમ જલાલ કે જેવણ કદમી પચના વડા તરીકે, ધનજીશાહ મનજીશાહના ખરચે ધરમ સુધી જઈ આવી તે પુરાણી મઝદ્દયસની તરીકનો શુ છે અને તે પારસીઓએ અત્રે કેમ પાળવી જોઈએ તે વીશે મુબઈ બાબુએ વસેલા પારસીઓ વચ્ચે પ્રકાશ નાખ્યો હતો, એમના બેટા મુલ્લાખીરોઝ કે જેઓ પાછળથી મુબઈના ગવરનરના શીક્ષક હતા અને છેવટે દસ્તુરજી જામારપઆસાના વીગેરે જેવા માહતમાઓ થઈ ગયા કે જેમના નામોથી ધરમગુરૂ વરગ ગોયા દીપાચમાન બને છે જે કોમમા એવા નર જનમયા હોય તે કોમના ધરમગુરૂ માટે કામપણુ રવેશે નીરાચ રહેવું નામુના-સેબ છે

દસ્તુર જામારપઆસાનો વશવેળો ધણા પુરાણા કાળથી મોખેદ શાપુરની ઓલાદથી ઉતરી આવેલા નેરીયોસગ ધવ-
 દસ્તુર જામા- લના નખીરા એરવદ રાણાના નખીરા ફેરેદુનજી
 સપઆસા સુખલાજીથી ઉતરી આવેલા હતા એરવદ આસાજી
 ફેરેદુનજી નવસારીમા એક ઉત્તમ તાલીમ પામેલા મુખેદ થઈ ગયા હતા. એરવદ આસાજીના સઉથી નાના બેટા તે જામારપઆસાના જેઓ નવ-
 સારીમા ૧૬૯૩ ના સાલમા જનમયા હતા, એવણુ બાળપણથીજ ધણા બાહોશ અને ચાલાક હતા અને અવસ્તા ઉપરાત સ સકરતનો પણ બારે અભયામ ધરાવતા હતા તે વખતે નજીમી, હકીમી, રમલ જ્યોતીષી વગે-
 રેનો એકમ દસ્તુરોમા ઝાઝો જાયજ હતો એટલે તેમાથી દસ્તુર પ્રવીન થયા હતા પૈતાના ધંધા ઉપરાત એ હુનરથી એવણુને મદદગાર થઈ પડ્યો હતો ભરૂચ અને નવસારી વચ્ચે એવણુ આવજા કરતા હતા અને

એ બાળુના પારસીઓને તેવજી ધરમની રાહબરીનો લાભ આપતા હતા. તે વખતના મોઝલ રોહેનશાહ મહેમુદશાહે પશુ એવજીની તાલીમને અનુસરતું એવજીને ઘટતું માન આપ્યું હતું. અગાઉ જયારેથી ધરમ સખધી કાષ્ઠ ગુચવાડે પડતો ત્યારે અત્રેના દસ્તુરો ખુદ ધરિન વતન સુધી કેટલાક કાસદો મોકલતા અને તેઓ મારફતે દરેક મુશ્કેલીનો ફડચો કરાવતા. એવી રીતે દસ્તુર જામારપઆસાનાએ ધરિન વતનથી ૧૨) સવાલો પુછાવી મઆવયા હતા જે પાછળથી એવજી રેવાયતના રૂપમા બાહેર પાડયા હતા, તેની સાથે તેના જવાબોથી આપવામા આવયા છે

આપણા ધરમગુરુઓપર પહેલા ખુદ આપણી તરફથીજ એટલા હાકેસા પડતા હતા કે કેટલીક વખતે તેઓને બહુ બારીક જામઆસપઆસાના ઉપર હાકેસા હાલતમાથી પસાર થવું પડ્યું હતું એવી રીતે દસ્તુર જામારપ આસાનાનેથી પસાર થવું પડ્યું હતું દસ્તુરજી અબ્યાસથી એતેકાદમા રોશની લાવી ચક્રમા હતા, આથી તેઓએ ફતવો જાહેર કીધો કે રવાનના પગ લાખા રાખવા અને રવાનને પદાન બાધવું આ ઉપરથી સુરતના મોબેદો ઉશકેરાયા, ધરિન કાસદો દોડાવવામા આવયા કે એ બાબેનો તેઓ શો ફડચો આપે છે જવાબ ઉલટો આવયો કે તરતજ દસ્તુરજીએ પોતાનો વીચારખી ફેરવયો કે રવાનને પદાન બાધવું નહી, ત્યારે એવા પોતાના પ્રમાણીકપણાને લીધે નવસારીવાસીઓ એવજી સામે રૂઠીયા અને એવજીને બહુ હથરાન કીધા એ ઉપરથી દસ્તુરજીએ બરૂચ ખાતે ઉઘામરી કરવા માઠી ત્યારે નવસારીવાસીઓ ચોક્યા અને બહુજ સમજાવટ કરવા પછી દસ્તુરજી પાછા નવસારીમાજ રહ્યા અને થણે ખરો વખત વીધા અબ્યાસમાજ કાઢ્યો હતો એવજીને ગાયકવાડ સરકારે જમીનની અને નગરાણાની ભેટ સોગાદ કીધી હતી એવજીની સાયવાળાઓમા દસ્તુર દારાજ પહાલજી દસ્તુર જમશેદજી મહેરજી રાણા, દેશાધ ખુરશીદજી તહેમુરસજી અને માનવત દાદાભાઈ નવરોજીના નામીયા વડવા એરવદ મહેરનોશજી દોરડી જેવા નરો સ્થળ ગયા હતા એવજીની પછી આવનારા એવજીના જાચનશીનોમા દસ્તુર જમશેદજી જામારપજી, દસ્તુર જામારપજી એદલજી, સરદાર દસ્તુર નોશરવાનજી જામારપજી, એરવદ બેહમનજી દસ્તુર જામારપજી અને સર-

દાર દસ્તુર ડોક્ટર હુશ ગ જમારપણ સી, આઈ ઈ જેવા નામીયા દસ્તુર સાહેબો થઈ ગયા હતા જેમ પહેલા હીંદુ શાસ્ત્રીઓ અને એસલામી મોલ વીઓ સાથે તકરારો અને જીકકરોમા ઉતરીને દસ્તુર સાહેબો આપણા ધરમની જાલવણી કરતા હતા તેમ પાછળથી આવેલા આ દસ્તુરો વીલા-યતના ઝોલમાઓ સાથે પત્રવ્યવહાર વીગેરે ચલાવીને માઝદયસની ધરમની બુલદી વધારતા હતા એ સરવમા દસ્તુરજી હુસ ગ જમારપણ બહુ નામદારી કરી ગયા હતા

ગયા સદીના છેલ્લા અડધા ભાગ દરમયાન જે પારસી કોમે કોષ્ટ મહાન ધરમગુરને જનમ આપ્યો હોય, જે કાઠબી દસ્તુર ડોક્ટર બજેલા સ્કોલરને સરવ પક્ષોમા માનીતા થઈ પડેલા જમારપણ દસ્તુરજીને આ દુનયાની ધરતી પર લાવવામા ફતેહ મેળવી હોય તો તે ધરમગુર તે કોઈજ નહીં પણ દસ્તુર ડોક્ટર જમારપણ મીનોચેહરજી હતા એવણુના નામ અને કામની મોતેમગી એટલી બધી છે કે તે સરવે લખવું કેવળ અશક્ય છે અત્રે તેમજ જાતપરજાતો વચ્ચે અને પરદેશોમા પોતાની કાબેલિયતથી ઉચી પદવી મેલની અને ધરમ પાછળ શોધખોળ કરીને પોતાની જાદગીનું ગોવા સરવસવ કામને સંપુરદ કરી દેવું એ કાંઈ સાધારણ પુરૂષોથી થઈ શકતું નથી અને તે અશક્ય કામ જે આજના તેમજ તેવણ પાછળ તરત થઈ ગયલા કાઠબી દસ્તુર દાવરે કામની એકમતી પામેલા ટેકા સહીત કરી શક્યું નથી

દસ્તુરજીના બાવા મીનોચેહરજીના પહેલા ધણીયાણી તે એરવદ સાપુ-રજી જમારપઆસાના દીકરી થાય એ જોડાએ દસ્તુરજીનો જનમ દસ્તુરજી જમારપને તા. ૨૨ મી નવેમ્બર અને હેરબદી ૧૮૩૦ ને દીને જનમ આપ્યો હતો એવણુનો જનમ મુબઈ ખાતે થયો હતો અને જ્યારે ૧૨ વરસના નાના હતા ત્યારે પોતાના બાવા અને બપાવાની માનવ ત દેખરેખ હેઠળ નવસારી ખાતે હેરબદીને પદે પામ્યા હતા ત્યાર પછી ચાર વરસ મુઘી બરખનુમ પાળીને ચોઝદાયગીરીનો ધંધો એખતયાર કર્યો હતો ગુજરાતી તો સાધારણ નીશાળમા બહુયા હતા, પણ પાછળથી સર જમશૈદજીની રકુલમા અબ-યાસ વધાર્યો હતો અને પારસી તેમજ એસલામી ઝોલમાઓના હાથ

હેઠળ ફારસી બાષાનો અભ્યાસ ખીલવયો, પાછળથી રોનરટ મનીની રકુલ જે બહુ લીકલી હતી ત્યાં એવણે અંગ્રેજોનો અભ્યાસ માડયો. પણ તેજ વખતે રકુલમાં શીખતા એ પારસી વીદ્યારથીઓ અંગ્રેજ ધરમમાં વટલી જવાથી એવણુના બાબાજીએ એમને સાથી ઉઠાડી મેલ્યા આ બનાવ તે ૩૧૦ વીલસન મીશનરીનાળે પ્રખ્યાત બનાવ હતો. સાર બાદ એવણે એક પડીતના હાથ હેઠલ સરકુત શીખવા માડયુ અને એમ કરીને આ નાના જવાને થોડીજ મુદતમાં તરેહવાર બાશ્વાઓનો જમાવ પોતાના મગજમાં ગોલા કીધો કે જે તેવણુને પાછળથી બહુ ઉપયોગી થઇ પડયો હતો. દસ્તુર જમારપણ પોતાના આ અભ્યાસથી કામમાં ધીમે ધીમે જળીતા થવા લાગયા.

બહુ તો પચીસેક વરસના એવણુ હશે ને સર જમશેદજીની રકુલમાંજ એવણુ ઝંઢ અવસ્તા બધાવવા સર એક શીક્ષક બાબલ રહ્યા અને જ્યારે પોતાના પીતાની જગ્યાએ દસ્તુર નીમાયા ત્યારે શીક્ષકપણુ છોડયુ હતુ, જે

એવણુ ૧૮૬૧ માં કીધુ હતુ ૧૮૬૧ માં એવણુ શહેનશાહી પથના વડા ધરમશુર તરીકે નીમાયા જે વખતે અનજુમન તરફથી શાલો બક્ષશ થઇ હતી અને માનપત્રો પીશ થયા હતા આ પછી એવણુની કામી જ્ઞાતીની કારકીરદીની શુરૂઆત થાય છે શુરૂઆતમાં દસ્તુરજી “પારસી લો એસોસીએશન” માં ભાગ લેતા આપણને જણાય છે અગાઉ પારસી ધારા સબધી આપણી પચાસત તરફથી જુમબેસ ચલાવવામાં આવી હતી તે પારસી તવારીખમાં સેનેરી હરફે કોતરાઇ રહેલી છે વારસા હીસ્સાને લગતી તકરારોમાં ખાસ કરીને માણેકજી નસરવાનજી પીડીટ, સોરાબજી શ પુરજી બગાલી અને નવરોજી ફરદુનજી કે જેઓએ પારસી ધારા મડળના સબધમાં સેક્રેટરીઓ તરીકે કામ બજાવયુ હતુ તેમની સાથે દસ્તુરજી જમારપણએ આપણા ધરમના સબધમાં તે સવાલ ઉપર ધણીક અગત્યની રોક્કની નાખી હતી કે જેથી મજકુર તકરારને ધરમ મારફતે ટેકા મળી શક્યો હતો આ ધારા મડળના પ્રતાપથી આજે આપણામાં વારસા હીસ્સાને લગતો તેમજ લગન અને તલાકને લગતો ફડચો થઇ શકે છે તે આપણે મેલવી શક્યા હતા દસ્તુરજીની સલાહ અને તેવ-

જુના ધારમીક વીચારો એ પ્રસંગને લગતા કેવા હતા તે વીચારીનેજ એમને આ મડળમાં એક આગેવાન ભાગ લેનારા તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા ધારામડળનું કામ જ્યારે ખાસ કરીને ૧૮૬૫ અને ૧૮૭૦ ની વચ્ચે વધારે ઝડપ અને ઉમંગથી ચલાવવામાં આવ્યું હતું ત્યારે દસ્તુરજની ધણીક સલાહો ફાયદાકારક થઈ પડી હતી લે. એસોસીએશન તરફથી ખુદ જ્યારે સરકારે જુબાની અને મત માગ્યા હતા ત્યારે દસ્તુરજ એ પોતાના મતનો જે પડઘો પડ્યો હતો તે ઉપર મોટી મદારત બાધવામાં આવી હતી અને વડા ભાઈની વીધવા ઓગત સાથે જે નાતર કરવામાં આવે તો તે ધરમ અને નીતીથી વીરધ છે એવું એવણે જણાવી સખત સડત ચલાવી હતી

દસ્તુરજ પોતાના મોતેબર પૈશાને અનુસરીને એક ખરેખર વીદવાન જીવગી ગુજરતા હતા, તે એ ઉપરથી જણાશે કે તેઓએ દસ્તુરજની કાબેસ્થિત મોટી સખ્યામાં ચોપડી, ચોપાનયા લખ્યા હતા એટલુંજ નહીં પણ બાપણો અને વાવળે પણ તેટલાજ આપયા હતા. એ આપણે પાછળથી જોઈશું. પણ તેમની ખરેખરી કાબેસ્થિત તો તેમના સરકુત, અવસ્તા ફારસી વીગેરે જખ્યાનમાં લખાયલા પુરાણા દસ્તાવેજો અને પુરાણા પુસ્તકો ઉકલવામાં અને તે બાબે નવીજ રોશની કામ ઉપર નાખવામાં સમાયલી હતી એ મુજબ તેઓએ પોતાની લાઇબ્રેરીમાં કમચાળ અને અતી જુના દસ્તરો અને કીતાબોના જ ગી જમેલો ભેગો કરીધા હતા. કેટલીક કીતાબો તો ૫૦૦ થી ૬૦૦ વરસની જુની જેવી હતી.

જ્યારેબી કામના હીતને લગતા કાઇથી સવાલો બાહેર આવતા ત્યારે દસ્તુરજ સાહેબ ધણે આમળ પડતો ભાગ કામના સવાલોમાં લીધેલો ભાગ લેવાને ચુકતા નહીં, તે પણ વળી પોતાના માન અને મરતબાને જાજતોજ લેતા દાખલા તરીકે ૧૮૭૦ માં કેટલીક પારસણો વેચાઓ બનવા બાહેર પડી હતી તો કામે ભેગો આવ્યાજ તે સામે ઉઠાવયો હતો અને દસ્તુરજ એ એક ચોપાનચુ લખીને તે સામે સખત જુમબેસ ચલાવી હતી. એ ચોપાનીઆનું નામ "ત્રેહ શેકન" એટલે "જનાકારીને તોડનાર" એ વતરોજે એવણે

બીજા ધણાક સવાલોમા ભાગ લઈ તે ઉપર વાચને ડરતા કે તે ઉપર કલમ ચલાવતા “હકમગ્રાપસમાન” નામનું ચોપાનયુ નીકલતું હતું તેમાં ધરમ અને સસારી બાબદો લખવામા એવજીનો મુખ્ય હાથ હતો પણ સઉથી અગત્યનું કોમી હીતનું કામ જે તેઓએ કરી બતાવયું હતું તે જરથોસ્તી ધરમ ઉપર એતેકાદ વધરાવનારી મડળી સ્થાપીને કીધું હતું, જે મારફતે એવજી પહરેજગારીને લગતી વીગેરે જાણવાબેગ સરેહો અને વાચને આપી હતી જે આજ સુધી મડળીના દફતરોમા જળવાઈ રહેલી છે

વળી મરહુમ દરેકમા એટલા તો માનીતા અને જાણીતા હતા, કે લગ-
 હસતુરજી સાહેબની બગ દસ ઉપર અગીયારીઓ અને મુખબના
 કેમકિયતા-લાહોરમા આતશબહેરામે સેવજીનાજ હાથ નીચે પરથાવ-
 મળેલુ માન વામા આવ્યા હતા અમલ લાહોરમા એક
 પણ અગીયારી નહી હોવાથી ત્યાની જીજ

પારસી વસ્તીને હાડમારી બમવી પડતી હતી અને વસ્તી વધતા ત્યાના
 ૩ શ્રીમત શેઠશા શેઠ અરદેશર કુપરે એક અગીયારી બધાવી આપી, અને
 તેને પરથવાની કીયા કરી જવાની દસ્તુરજીને માગણી કરી તે મુજબ
 જ્યારે તેવજી લાહોર ગયા ત્યારે રેલવેનો પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ ખાસ
 એવજીને રેવોઈના સ્ટેશન સુધી લેવા ગયો, એટલુંજ નહી પણ લાહોરના
 સ્ટેશન ઉપર કે જેણે અતી સરસ રીતે તોરણોથી શણગારવામા આવ્યું
 હતું, ત્યા ખાસ એક પોલીસની ટુકડી એવજીને માન આપવા ઉભી હતી
 ૪ ઈ સ ૧૮૯૩ મા ૨૯ મી જુલાઈને દીને એ અગીયારીની કીયા થઈ, જે
 વેળાએ શેઠ અરદેશરે એવજીને એક જાળ આઢાડી હતી, જ્યારે પંજબની
 અનજીમને એવજીને પોતા તરફતી એક જીદી શાળ બેઠ કરી પ જળબના
 ૫ વડા દસ્તુર ડેડવયા અંજીમન તરફતી સધળી હકીકત ધરાવતુ દસ્તુર
 જમારપની વખાણની બરખુર એક માનપત્ર તેવજીને એનામત કરવામા
 આવ્યું હતું, જે વેળા મોટી ઝીલાફત પણ આપવામા આવી હતી એ
 પછી મુખબખાતે કોઠની દરેહમરેહને સરખી કરાવી ત્યારે પણ આતશ
 રોશન કરવાની કીયા એવજીજ કરી હતી.

વળી સુરત મધેની “આએ પારસા” નામની અગીયારીની પરથવાની કીયા એવણનાજ હાથ હેડળ કરવામા આવી હતી, તેજ સુરતમા અગીયારી વખતે એટલે તેજ દરઆન એવણે સુરતમા જુદા જુદા ધરમી વીધયો ઉપર વાચજો આપી હતી એ ઉપરાત બરૂચની નારીએલ વાળાની અગીયારીની કીયા પણ એવણે કરી હતી, જે વખતે એવણને એક શાળ તેમજ માનપત્ર બરૂચના પચાસતના ત્રસ્ટીઓ તરફથી આપવામા આવ્યું હતું વળી પોતાના મરણની થોડુંક આગાઉ એજ શહેરમા સધયદપુર વાળી દરેહમહેરની કીયા એવણે કરી હતી.

૪. સ ૧૮૯૫મા રાજકોટના દોખમાનો તાણો પુરવાની કીયા એવણ કરવાને પધારયા હતા, તે વેળાએ રોશન ઉપર રાજકોટમા દોખસુ લોકોની ઠઠ જમા થઇ હતી, તે ઉપરાત દીવાનનીજ ગાડીમા તેવણને શહેરમા લઇ જવામા આવ્યા હતા. તેવણને માનપત્ર તથા પરસ અને શાળ ભેટ કરવામા આવી હતી, પણ કમનસીબે મરહુ તે વેળી ફાટી નીકળવાથી, તે વાત એટલે તાણો પુરવાની કીયા ત્રણ વરસ સુધી લાઇ જે પછી એવણની છાદગીની જોત યુગ્મજ નવાથી એવણના જાએનશીને દસ્તુર કેમ્પસરૂએ, સાલ ૧૯૦૦મા કરી હતી.

૫ સ ૧૮૮૬ ની તા. ૨૩ મી મેને દીને મુબઇના અનજુમનના આતશબહેરામનો પાયો નાખવાની કાયા સુબઇમાં અનજુમનજી એજ અશો દસ્તુરને હાથે કરવામા આવી આતશબહેરામ હતી જે વખતે એવણે ખાસ અવસર માટે રચેલી બે બદગી અતી સુદર હતી જેમા અહુરાની મદદ તેના અશો અમેસીસપ દોની પનાહ, અશો જરથોસ્તની રાહબરી સપેનત ની આયા મઇતીની જરદારત અહુરમઝદના પુત્ર આતશને જાળવવા માટે અરજ ગુજરી માગવામા આવી હતી પેહલા તો બદગી પુરી થયા પછી એજ આતશબહેરામની કમીટીના સેક્રેટરી શેઠ સોરાબજી બનસાએ પાવાના પથર ઉપરનો લેખ વાંચી સંભળાવયો હતો. એ કીયા કાણે કરી હતી, કયા શહેરોના અનજુમનના તે પદસામથી થઇ હતી, કાણે બાધી હતી, કયો સાલ, કાણુનું ચેજ હતું, કાણુ ગવરનર અને વાઇસરોય

હતા કોણ કોણ મડળીના અધીકારીઓ હતા વીગેરેની હકીકત ગુજરાતી તેમજ ઈંગ્રેજીમાં ખુલાસા સમેત લખવામાં આવી હતી આ પછી પાંચે નાખવામાં આવ્યો જે પછી પાછી એવણે રચેલી બદલી રજુ કરી ક્રીયા ખલાસ થયેલી જણાવી હતી જશનની ક્રીયા પછી અનનુ-મને એવણે એક જાળ પહેરાવી વડા દસ્તુર બહેર કર્યા એ સંધ્યાનું બપોલ દખલ હાજરાબાદવાળા મરહુમ શાએર પેશોતન મુનશી રસીલી બાપામાં લખી ગયા છે

આ પછી કમીટીના વડા શેઠ જામભાઈ શેઠનાએ આતશપેહરામને ખુલ્લુ મુકેલું બહેર કર્યું, જે પછી સેક્રેટરી મી. બનશાએ અનુમન પત્ર વાંચ્યું જે બાદ દસ્તુર જામભાઈએ એ અવસરને બર વીવેચન કર્યું આ પછી અનનુમન તરફની મળીને એજ બાગ્યશાળી દસ્તુર-જીને જુદે જુદે ઠેકાણેથી લગભગ સાઠ જાઓ પેહરાવવામાં આવી, પારસી પચાયત તરફથી જાળ પેહરાવવામાં આવી તે વેળા તેના સેક્રેટરી સમશુલ-એલમાં એરવદ જીવણજી જમશેદજી મોદીએ પચાયત તરફનો એક જુદો ખુલાસાપત્ર વાંચી સભાવચો હતો નવા આતશપેહરામની કમીટી તરફનું માનપત્ર આપતી વેળા ૩૧૦૦૧ ની પરસ પછી સાથે ભેટ કરવામાં આવી હતી મુખ્યની અનુમન તરફના માનપત્ર વેળાએ રૂ. ૧૦૭૪ ની પરસ ભેટ કરવામાં આવી હતી આ રીતે દસ્તુર જામભાઈ કેટલું માન ભોગ-વતા અને કેવો દરબજો પારસી કામમાં ધરાવતા તે માટે વાચનારની ખાતરી કરવા ઉપલુજ બસ થશે

દસ્તુરજી સાહેબે કેટલાક અમતચના ગ્ર થો રચી યુરોપ, અમેરીકા અને હિંદના વીદવાન મડળોને પોતાની વીદવતા-દસ્તુરજીની વીદવતા ની સાબેતી પુરી પાડી છે. એવણે “રહીએ ફરમાને દીન,” “જહરૈકન,” “પાસોગે નીર ગે ઝમીને દીનાન” ખુરદેહ અવરતા સુધે જોડણીમાં વીગેરે ચોપડી ચોપાનમાં છપાવી પ્રગટ કર્યા હતા વળી આઠ વાચ્યોનો સંગ્રહ, તથા “સધર બેહરે નખીલ”નો ગુજરાતી તરજુમો પુસ્તકન નોટ સાથે છપાવી બાહેર પાડ્યો હતો વળી તે વીશે પ્રોફેસર હારમેસ્ટેટર, તેમજ પ્રોફેસર પેસતરમારડ વીગેરેએ ધણા સારા મત ડિયાર્યા હતા એવણે ૧૮૬૫

મા “પારસી સ્પીક મેન્નિમેનીયલ કોરટ”ના એક ડેલીગેટ નેમયા હતા. ૧૮૮૪ મા એવણુને મારટર ઓફ આર્ટસની અને ડાક્ટર ઓફ શીક્ષા-સોશીની માનવ તી પદવી આપી, ફરગુરજની પહેલની ભાષાની કાબેલ્યતાની કદરનામી કરી જરમનીની તથુમીનગત યુનીવર્સીટીએ નવાજયા હતા. આએ સનદ લેટીન ભાષામા છે. જેનો તરજુમો અગ્રેજીમા નીચે પ્રમાણે છે —

“May God the Almighty bestow his blessings upon the following document —

In confirmity with the will of his majesty Charles king of Wurtemberg, with the permission of Lord Henry of Dogenkøb, Professor of Roman Law, Chancellor of the University of Jubingen, and of Lord Gustair of Remelin, Professor of Political Economy, Vice Chancellor, and with the consent of Sir Hermam Alfred, L B, of Gutshmid Professor of History, Dean of the Philosophical Faculty, the Philosophical Faculty of the University of Tubingen is pleased to confer upon the very distinguished and learned Scholar Jamaspjee Minocherjee Jamasp Assana Esq High Priest of the Parsees of Bombay, the honorary degrees of Doctor of Philosophy and Master of the Fine Arts, in consideration of his great merits in Pehlvi literature as well as of the liberal merit which he displayed in forwarding to our Colleagues a great number of valuable Avesta Mss, not accessible since then to scholars. By this document all rights and privileges connected with the degree of Doctor are granted to him

Tubingen the 8th day of January 1884, under the seal of the Faculty of Philosopher (signed) Kennam Alfred, L. B., Gutshmid Dean of Philosophical Faculty

૧૮૬૨ માં એવજીને લગનની મોતેખરી જાળવનારી મડળીના નામજ સરનશીન ઠેરવયા હતા ૪૦ સં ૧૮૮૩ માં ચીકાગોમાં ભરાયલી ' ઇન- ટરનેશનલ રીલીજિયસ પારલામેન્ટમાં " એસવાનું એવજીને ઇજન આવયુ હતુ અને તે કારોબાર મડળીના એક સભાસદ એવજીને ઠેરવવામાં આવ્યા હતા એ કોનગ્રેસના અહેનાલના પહેલા દફતરમાં પ્રો. યેરોઝે એવજીની જામજ વખાણ કરી છે એવજી કાંઈક નહીં તો લગભગ એકસો ઉપર વાયજે જુદે જુદે ઠેકાણે આપી હતી જે ખરી સાબળવા લાયકજ હતી ૪૦ સં ૧૮૭૦ ને તા. ૧૭ મી મારચને દીને એવજી જાતે મહારાણીના વડા દીકરા ડયુકને જદમાં લખેલો દુઆનો કસીદો બેટ કર્યો હતો એ ઉપરાંત આપણા મરહુમ રાજા એડવરડ સીક પડયા હતા, ત્યારે અને સારા થયા હતા ત્યારે અને લોરડમેથોનુ ખુન થયુ હતુ ત્યારે સભા અને જશના એવજીનાજ પ્રમુખપણા હેઠળ થયા હતા એક વેળા કોઈ નીચ લોકોએ એવજીને પાડી નાખવાની કોશિશ કરી હતી પાછળથી પકડાતા એજ ઉમદા ખવામના દસ્તુરજીએ તેઓને માફ કરયા હતા

મહારાણીજીની ડાયમડ જુમીલી વેળાએ પણ એજ દસ્તુરજીને હાથથી લખાયલો દુઆનો કસીદો મોકલવામાં આવયો હતો એ મુજબ એ મરહુમ દસ્તુરજી પોતાની લગભગ સાઠાઈ દાહેડાની હાથપાતી દરમ્યાન અતી માન ભોમવી એવજી ૪૦ સં ૧૮૮૮ માં યાને ૧૨૬૮ યજ્ઞદેઝર- દીના સાલમાં પ્રુલ ગુજર થયા હતા જે વખતે ખરેજ આખા મુખઈ શહેરે એવજીની ખોટનો ગમ કર્યો હતો અને દેશપરદેશથી મોટા વીદ- વાનો અને સંકાલશોએ દીલાસાપત્રો અત્રે રવાના કરયા હતા તેમજ અત્રેના અને વીલાયતના પત્રોએ તેવજીની જાજ તારીફ કરનારા લખાણો કીધા હતા

Printed by Yeshwant Kashinath Padwat, at "THE TATVA-
VIVECHAKA PRESS," 3844, Parel Road, New
Nagpada, Byculla, Bombay, and Published
by S H Jhabwala, Star Building,
Grant Road, Bombay.
